

Læsebog for folkeskolen

Anden Del

Nordahl Rolfsen

Kristiania: Jacob Dybwad, 1904

INDHOLD

Forord	7
Forord.	7

I. FRA SKOG OG BYGD.

1. Vaar i Norge.....	9
----------------------	---

TØMMER OG TØMMERDRIFT.

2. Tømmerhugst.	11
3. «Gullik» og ulvene.....	14
4. I skogen.....	16
5. Florian.	17
6. De fire aarstider.....	18
7. Tømmeret merkes og fløtes.....	19
8. Ola Faaafeng.	20
9. Beveren.	22
10. Tømmerstokken paa vandring.....	24
11. Ved sagbruket.....	24
12. Vakre korn, saa gult som guld.	25
13 Mikkell rev er paa jagt.....	26
14. I moltemyren.	28
15. Gaupen.	30
16. Gaupen og skjærene.....	32
17. Du lette fugl i lunden.	33

FUGLELIV I EN ØSTERDALS-SKOG.

18. Svartspetter.....	34
19. Svalen.	35
20. Lavskriker. «Fuglebad».	36
21. Smaajenter og smaagutter.	38
22. Orhane og tiur.	38
23. Aftensalme.	41

II. LANDSMAALSSTYKKER.

24. Huguen min.....	42
---------------------	----

25. Gaator.	42
1. Den store bukken.	43
27. Vestmannen.	44
28. Nils og Blakken.	45
29. Høyr, det knepp i laasen.	46
30. Targjei Gunnarsson Kollshus.	46
31. Dei tri brørne paa Forberge.	47
32. Ein vinterkveld.	48
33. Haren.	49

III. FORTÆLLINGER. DIGTE. SKILDRINGER.

34. Sommerkveld.	51
35. Gamle Hans Grenader ¹	52
36. Vaarkjending.	56

SKØITERNE.

37. Anders Daniel paa skøiter.	57
38. Paa isen og bag odden.	59
39. I djupe dalar og grøne lider.	62
40. Hvad «Gustenborgen» sa om sine grenaderer.	63
41. Fanten og kjærringen.	64
42. Lillebror ligger dødssyg.	68
43. Gamle skolegutter.	69
44. Dyre Vaa.	70
45. Velle-Øystein og prins i hans.	72
46. Heimreisi fraa sætri.	73

IV. FRA HAV OG STRAND.

IV. Fra hav og strand.	76
47. Norsk sjømandssang.	77
48. Min første reis.	78
49. Der vester mellem skjær og baa.	83

SKREIEN.

50. Hvor kommer skreien fra?	85
51. Ved stranden.	86
52. Naar torsken gyder.	87
53. Fembøringen.	88

54. Ho mor fær Lofot-folket sitt heim.	89
55. Paa jagt efter torsunger.	91
56. Rormanden.	93
57. Ved skallerne.	94
58. Fyrtaarnet.	94
59. Siltorsk og sild.	95
60. En redningsmand.	97
61. Morgensang om bord.	100

V. FRA SAGAEN.

V. Fra sagaen.	102
62. Nordmannen.	103
63. Sigmund Bresteson.	103
64. Atte den dølske i Vermeland.	105
65. Gjestevenskab.	107
66. Olav Trygvason.	108
67. Olav den hellige og Arnljot Gelline.	109
68. Tor Foleson.	111
69. De fagrester hænder.	113
70. Gisle Sursson.	113
71. En vise om Snegle-Halle.	116
72. Sigurd Raneson.	118
73. Mandjevningen.	120
74. Vore fædre.	123
75. Sverre ved Tunsberg.	126

VI. FORTÆLLINGER. DIGTE. SKILDRINGER.

76. Heimlandet.	130
77. Svend Foyn.	131
78. Hvem kalder du din næste?	136
79. Else Marie Schanke.	138
80. Ingeborg Ditlevsdatter.	139
81. Bestefar.	142
82. Dei gamle fjelli.	143
83. Fangen paa Akershus.	145
84. Hvorledes det blev barnehjem i Engumdalen.	147
85. Martins gave.	153
86. Hunørnen.	155
87. Maaltrostens vuggeviser.	158

VII. KRISTENDOM OG HEDENSKAB.

88. Menneskets søn.	159
89. Justinus og hans fæller.	160
90. Korsets seier.	162
91. Kong Edvin.	162
92. Et juleminde.	164
93. Breivats-herren.	166
94. En præken for hvermand.	167

VIII. TORDENSKJOLD OG KARL DEN TOLVTE.

95. Tordenskjold.....	169
96. En vise om Tordenskjold.	171
97. Om natten i Østersjøen.	173
98. Den gamle kanon.	176
99. Fredrikshald.	177
100. Soldaten.	178
101. Fredrikshalds brand.	179
102. Dynekilen.	180
103. Dette landet.....	182
104. Karl den tolvtes død.	183
105. Toldenskjold melder Karl den tolvtes fald.	185
106. Sidste daad.....	186
107. Norsk fedralandssong.	187

IX. FRA KONGSBERG.

108. I berget.	190
109. Steinbryter-vise.....	195
110. Skjeidehuset og pukverket.	196
112. Hvorledes en ti-øre blir til.....	197

X. MARTIN LUTHER.

X. Martin Luther.	201
113. Himmelen.	201
114. Luther paa veien til Vorms.	201
115. Rigsdagen.	202
116. Luther og hans far.....	206
117. Et trosvidne paa Luthers tid.....	207

118. Nattergalen fra Vittenberg.	210
---------------------------------------	-----

XI. FORTÆLLINGER. DIGTE. SKILDRINGER.

119. Norske byer.	212
120. Øivind.	215
121. Kveldsong.	219
122. Bjørnen.	219
123. Gjæterlaat.	225
124. Smeden fortæller.	225
125. «Morgenstund har guld i mund».....	228
126. Geiti.	230
127. Guten kallar paa bukken.	232
128. En bondebegravelse.	233
129. Hjelpelaus.	235
130. Vesleblakken.....	236
131. Ved Løveid.	241
132. Hvad er en sluse?	242
133. Vrangfoss.....	242
134. Fedrelandssalme.	245

Forord

4

AKTIE-BOGTRYKKERIET (DET MALLINGSKE BOGTRYKKERI)

Forord.

5

Paa samme tid som der nu udkommer en landsmaalsudgave af læsebogens 2den—4de del, ligesom tidligere af 1ste del, kommer ogsaa skriftsprogsudgaven til at foreligge i delvis noget anden skikkelse. Den vigtigste forandring omfatter dog kun 4de og 5te del, og gaar væsentlig ud paa en omlægning af stoffet der, saaledes at 4de del nu kommer til at omfatte den nærmeste tids litteratur, fra omkring midten af det 19de aarhundred, og 5te del den ældre litteratur. Om denne omlægning og grundene til den gives nærmere redegjørelse i et forord til den kommende nye udgave af 4de del, ligesom det allerede er gjort rede derfor i forordet til den nu udkomne nye landsmaalsudgave af 1ste del og til «Læsestykker paa landsmaal» ved Nordahl Rolfsen og Bernt Støylen, tillæg til 2den, 3dje og 4de del.

Skriftsprogsudgaven af læsebogens 1ste del har derimod ikke undergaat nogen forandring. Heller ikke 2den og 3dje del, anderledes end at skrivemaaden i landsmaalet der, ligesom i læsebogen i det hele, er gjort overensstemmende med den ved kongelig resolution af 6te februar 1901 godkjendte retskrivning. Om denne henviser jeg til Matias Skard's «Landsmaalsordlista med rettleiding um skrivemaaten». Her skal kun i faa ord forklares noget nærmere om brugen af læsetegn eller lydtegn i landsmaalet, — efter en redegjørelse fra kandidat R. Flo, som nu har gennemgaaet bogens retskrivning for landsmaalets vedkommende, ligesom han tidligere, sammen med professor Moltke Moe, har havt med bearbejdelsen af læsebogens landsmaalsstof.

Disse læsetegn er: (˘), som skal vise den aabne lyd af vokalen (oprindelig kort), (˙) den lukkede, trange, «alfabetiske» lyd (oprindelig lang), og (^), som viser at ordet er sammendraget, oftest ved bortfald af d (vokalen har da altid den lukkede lyd). Ved deres brug er dog ikke saa meget taget sigte paa streng følgerigtighed, som paa praktiske hensyn. Mest er brugt tegnet for den aabne vokal-lyd, for at hindre at den læser som er ukjendt med ordene, eller ialfald med deres landsmaalsformer, udtaler vokalen alfabetisk, d. v. s. saaledes som den oftest lyder (med lukket lyd) i de aabne stavelser, som de kaldes; det skal forhindre

6

at læseren i ord som sto-va, bo-ge, re-ka, ski-pa, mu-na udtaler vokalen saaledes som den lyder i alfabetet. I disse og en hel del andre ord høres nemlig i landsmaalet ikke den lukkede, alfabetiske, men den aabne lyd i aaben stavelse: è nærmere æ, ì nærmere e, ò nærmere aa, ù nærmere o. Ved y, som ogsaa i lignende tilfælde skal lyde nærmere ø, er dog intet tegn brugt; typografiske grunde gjør det vanskeligt at bruge noget tegn over denne vokal, og de tilfælde hvor den skal udtales med aaben lyd i aaben stavelse er ikke mange; det faar da overlades læreren at finde ud af det ved analogiens hjælp, uden tegn. Heller ikke ved de andre vokaler er tegnet brugt overalt, navnlig ikke i de ord som er mest almindelig kjendte, slige som lesa, vit, vita, ei vika, koma, Norig, sumar, sume («somme»). Her tør det forudsættes som almindelig kjendt, at vokalen ikke udtales med sin alfabetiske lyd. Det andet tegn (´) skal modarbeide den feil at vokalen læses med aaben eller kort lyd istedenfor lukket, saaledes som i ordene set-te (6te), kvild (hvile), ot-te (frygt). Men denne feil er en ikke saa ofte udsat for, og det er derfor ogsaa sjeldent at dette tegn er brugt, — helst der hvor det gjaldt at skille ord af samme form, for eks. sétt (af sjaa) fra sett (af setja), lét (fortid) fra lèt (nutid af lata), líva (verne, spare), líva (leve), bóg — bógen (bov), bòge — bøgen (bue). Hvor to vokaler støder sammen, er tegnet (´) tildels brugt nærmest for at angive at de skal lyde i to stavelser, for eks. knéi, tréi (kne-i, tre-i). Det tredje tegn (ˆ) er brugt endnu sjeldnere, som oftest bare i mindre almindelig kjendte ord eller ordformer, eller til at skjelne mellem ord som har samme udseende, f. eks. vêr (veder, «veir»), til vêrs («til veirs»), men eit vers; sål (sadel), men sal i et hus. Merk: fôr (foder), fór (af fara), fôr (plog-fôr «fure»), for (præp. og adverbium).

Kristiania, i september 1902.

Nordahl Rolfsen.

I. FRA SKOG OG BYGD.

1. Vaar i Norge.

11

af udg

(Tone: Hellig Olav stod ved fjorden med sin hær.)
Her er stundom mørkt og skodde-koldt i nord
under fjeldets svarte sider;
knap kan øiet række fra din egen jord
til din granne somme tider;
isen ligger tæt paa ruden til og med,
isen ligger tæt om skuden langsmed led,
 is paa tjern og hei,
 is paa al din vei, —
is paa hjerterne omsider.

Men saa stævner solen nordpaa mod dit hjem,
stiger over stængte vande,
og der springer atter blanke ruder frem,
hvide seil langs alle strande.
Stor og sterk og stille lukker solen op,
først den tunge hav-is, saa den lette knop,
 skinner lige ind
 i de tunge sind,
lyser over mund og pande.

Nu fra nabogaarder børn har stævne sat
til de bedste lege-stunder;
stanser lidt og ser paa dem som kom i nat:
fuglene i busk og lunder;
men den gamle mand han skygger for sit syn,
og der staar en taare under øiets bryn:
 snart i otti aar
 saa han vaar paa vaar,
men det er det samme under.

Ja, vi samles alle, lidet barn og stort,
nu paa Norges tun og grunde,
og vi snakker om hvad solen dog har gjort, —
der er tak fra tusend munde.
Lad den lette flytfugl flyve til og fra,
og lad gjøke-moren være lige glad,
 vi vil bygge her,
 her hvor slegten er,
her paa Norges tun og grunde.

12

Og naar snoen atter bider i vort kind,
og naar det tar til at ise,
vil vi gjemme aller inderst i vort sind
vaarens vakre, væne vise.
Skal vor moder times en gang tunge kaar,
vil jeg kvidre sagtelig om Norges vaar;
 siden kommer nok
 fuglene i flok,
som paa ny vil hende prise.

T Ø M M E R O G T Ø M M E R D R I F T .

2. Tømmerhugst.

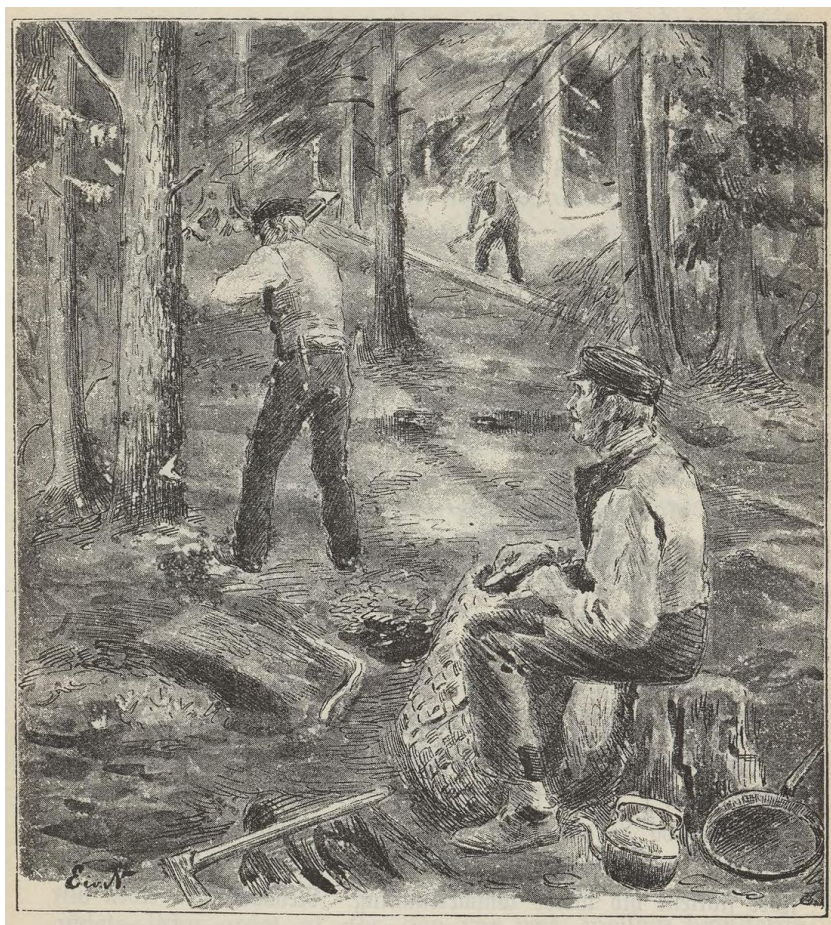
12

Det er senhøstes og langt til skogs; inde mellem træstammerne skimter du et lysskjær, og naar du kommer nærmere, ser du nyingen i det lune bakkehældet mod syd. Ved den bratte fjeldvæg brænder det røde baalet med store tyrikubber. Et skraatag verner mod nordenvinden, men vender sin aabne side mod nyingen og samler al varmen. Paa jorden der inde er det granbar og tør mose til at ligge paa, og paa varmen hænger kaffekjelen. En af karene sidder og steger flesk og poteter og brød; en anden har lagt sig til ro, med trøien over hovedet og akslen og med fødderne mod en trækubbe, et stykke fra ilden; han er i sokkelestene.

Dette er tømmerhuggernes hjem, og der holder de ofte til, længe efter at sneen har dækket marken.

I graalysningen begynder de sit dagsverk. De gaar bort til et sted i skogen, hvor det ligger hvide afbarkede tømmerstokker paa kryds og paa tvers; de stanser ved et stort træ, som har et lidet merke hugget ind i barken. Det merket siger, at træet er stort nok til at hugges, og det er skogfuten, eller formanden, som har sat det: han har blinket træet. Nu gjælder det at hugge slig, at træet ikke knuser smaatrær i faldet eller hænger sig op

13

i store. Derfor ser tømmerhuggeren sig nøie om, før han begynder indskaaringen. Men saa hugger han ogsaa til, saa skaareflisene sprætter, og snart er han kommen ind til mergen fra den ene siden; saa begynder han fra den andre, lidt længer nede.

Det er ikke længe, før træet tager til at rugge paa sig. Først skjælver det sagte, saa svaier det; han trykker langsomt paa med øksen, og med et brag falder stammen, netop igjennem den gløtten han har valgt sig. Det regner med smaa kvister, og sidetræerne svinger hid og did efter stødet. Nu blir barken taget af og grenene afhugget, og saa maaler tømmerhuggeren træet, for at hugge

14

topstokken af paa det rette sted. Den skal ogsaa bruges til tømmer, men grenene og den ypperste top lægges igjen til ved og affald.

Naar huggeren vel er færdig, saa kommer kjøreren med hest og drag og slaar en hake i tømmerstokken; saa er det Blakken faar spænde godt i, for at faa den tunge stok bortover bare bakken og over sten og vindfald bort til nærmeste vintervei; der samles stokkene i store hauger. Disse hauger kaldes lunner, og at kjøre stokkene hid kaldes tømmerlunning. Nedover mod elven blir de ikke kjørt, før vinteren kommer med sne og myrene ligger. Nu er det stilt i skogen en stund; de store og de smaa dyr faar være i fred. De uroes ikke af hugst og kjøring og skrigende folk, og træer som knager i faldet.

Nying: baal.

Indskaaring: de første indsnit i træet med øksen.

Drag: skjæker som er fæstet til et tvertræ („humul“); ogsaa en kort tømmer-slæde (drog, stytting).

3. «Gullik» og ulvene.

I gamle dage var det tæt med ulv her i landet; de kom fra Nordmarken lige ind paa Kristiania, og en trængte ikke at gaa saa langt som til Grefsenaaen for at møde dem en knagende vinternat. I Ringeriks-skogene var de saa djerne, at de hopped lige op i slæden og tog hunden, som sad i dumpen. I Nordland gik de lukt ind paa stuevæggen. Der oppe hændte det som dere nu skal faa høre, for omkring femti aar siden. En af de gutter som var med, kan bedst sige hvordan det gik til; — han er nu mellem femti og seksti; den gang var han en syv aars gut. Han fortæller:

Vi havde en hund som hedte Gullik, — far havde kjøbt den af en finn som hedte slig, — og mage til uvørent dyr skulde du ikke have set, hverken nordenfjelds eller søndenfjelds.

Denne Gulliken var ulvene efter baade sent og tidlig; for vel er ulven af hundeslegt, ved du; men frænde er frænde værst, heder det i eventyret, og naar ulvene kan æde hverandre — og det gjør de somme tider — saa kan de sagtens æde et søskendbarn.

Støtt og stendig lusked de efter ham, lige ind paa udhusene. Men det var gut som vidste at greie sig, det!

En dag i vaarbløten staar Hans, gaardsgutten vor, og hugger ved i vedskjulet. Da faar han høre Gullik gjø saa illsint, at han skjønte ulven maatte være paa færde.

Gutten spændte træskoene af sig og fór afsted i snevellingen, med øksen i næven. Han var ikke kommen to hundred skridt bort paa jorden, før han fik se Gullik midt i en ulve-ring. Det var tre stykker om ham; men han hugg og bed til alle sider, og da gutten kom, og ulvene fik øksen lige over snuden, satte de til skogs. Hans gav sig til at klappe hunden og godsnakked med den; men han vidste ikke ordet af, før den var væk mellem hænderne paa ham; han blev staaende rent handfallen og glo: der fløi Gullik bent ind i skogen efter ulvene.

Gutten plistred og sprang, og sprang og plistred; men til slut saa maatte han give sig. Det røg af ham, saa svett var han; men fødderne var saa valne, at han næsten ikke kjendte dem. Han vassed hjemover paa sokkelesten i sneslafset. «Den lille finnetraven! kom han bare levende hjem, saa skulde jeg rundhjule ham slig —»

Han skifted sokker, og skulde til at hugge ved igjen; men netop som han havde løftet øksen, stanser han; Gulliks smaa finneøine gløtted frem lige ved kubben; han havde paa et hængende haar kløvd skallen paa hunden. Han slængte øksen. «Skrubbekjæft og økse-egg — han vører ingen ting, den karen!» sa han. Gullik

stod bare og risted felden og sendte af og til en liden blodflek hen paa skjortærmene til Hans. Det var ligesom han vilde sige: «Nei, det nytter ikke med mig!»

En gang havde han nær gjort en stor ulykke, denne samme Gulliken.

Det var en vinterdag i 1841; jeg var ikke store karen den gangen, men jeg mindes det godt. Far var paa handelsreise, som han næsten altid var, og de andre mandfolkene paa gaarden var paa fiske; det var bare vi børn og tjenestjentene som var hjemme hos mor. Den dagen jeg snakker om, skulde vi hen til naboen, en fjerdingsvei borte, — det var noget mor havde lovet os i lang tid. To langslæder kjørte frem for døren; kokkejenten styrte den ene, budeien den andre. Et par stoler var surret fast paa slæderne, og der skulde vi sidde. Jeg kom op paa mors fang, og veslebror, som var puttet ind i en stor fodpose, blev sat i den fremste slæden hos husjomfruen og budeien.

Gullik vilde vi ikke have med; den lokked bare ulvene til. Den blev stængt inde i borgstuen, og døren blev forsvarlig laast. Men vi var ikke mer end vel kommet ud af gaarden, før vi havde den i hælene paa os. Den havde rendt hovedet imod ruden, — der var en blodig flenge over panden.

Jenterne skjendte og trued, at den skulde gaa hjem igjen; men det nytted ikke; ingen ting nytted med det dyret. Den løb bare rolig midt imellem slæderne, og alle de rapp den fik, saa moned det ikke.

Vi var kommet omkring halvveis; da braastansed hestene og skalv; der sad fire ulver paa rad tversover veien og ventet paa os. I næste øieblik bar det afsted i susende trav, og ulvene skvatt til side. De lod den første hesten komme fremom; det var hverken hestene eller menneskene de vilde have, de feige besterne, — det var Gullik det gjaldt. Men denne gang havde han saa godt følge, syntes han vel; han var endda modigere end han pleide, — han bed, og han bed, — hestene traved og traved, og nærmere og nærmere kom vi til folkehjælp.

Du synes kanskje det er urimeligt, at ikke fire ulver straks gjorde det af med en eneste hund? De var lidt utrygge af sig, ser du; havde vi været paa is eller aaben mo, kunde det set galt ud for os alle sammen; men vi kjørte gjennem en skog, og i skogen er ulven aldrig tryg; han ser snarer og farer bag hvert træ.

Rædde var vi nu lige vel; kokkejenten grét og slog med tømmerne, jomfruen skreg, som om de alt havde tænderne i hende. Hun gik saa rent fra vettet, at hun lod posen med brormand glide ned i slædebunden. Ret som det var, tørned hendes slæde mod en furustubb, og posen skvatt ud og midt ind i ulveflokken.

Mor saa et glimt af den, da den fór. Hun reiste sig op i slæden; hun var stiv og stum af angst.

Men den som hverken var stum eller stiv, det var budeien. Hun satte ud af slæden; hun havde ikke andet end en paraply i haanden; men hun var som hun var styren; hun ænsed ingen ting, stak ulvene i øinene, sparked dem over snuderne, hujed og brølte, til de virkelig lusked væk. Saa trev hun fodposen, — men den var tom.

I det samme skreg jomfruen igjen, — hun havde tydelig kjendt noget som kneb hende i benet; det var veslebror, som i tide havde krøbet ud af posen inde i slæden og nu laa og legte sig under stolen hendes.

Dumpen: fodrummet i en slæde eller vogn. — Trave: pjalt, fille. — Illsint: hidsig. —

Handfallen: forfjamset.

Sneslafs: slud, snesøle. — Borgstue: tjenerstue.

4. I skogen.

17

Tidlig med solen jeg følger min buskap af gaard,
synger min salme, mens fuglene trillerne slaar.
Tonerne klinger i skogen.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

Kjørne de beiter saa trygt paa den vaargrønne jord; ¹⁸
ulven jeg jager med bøn og Guds skjermende ord,
alt mens jeg gjæter i skogen.

Selv er jeg her i min skog som et vergeløst lam;
men jeg har ogsaa min hyrde og stoler paa ham;
ham vil jeg følge i skogen.

Og mens jeg synger og taler med Gud for mig selv,
svarer mig troster og lam og den brusende elv;
ensom jeg er ei i skogen.

Styren: vild, galen.

5. Florian.

18

Af Sophus Aars Tegningen af K. Uchermann

Min yndlingshund, gamle Florian, havde en styg vane til at jage paa egen haand, og det blev til slut hans bane. En vinterdag, da han holdt paa som bedst at følge et harespor opunder Lomseggen, kom han ud for en flok ulver, og hans sidste time var kommen. Men de griske bester fik ikke nogen glæde af sin seier den gang. En mand, som tilfældigvis var i nærheden, hørte hunden skrige, og kom til i det samme han var dræbt. Han bar det blodige dyr hjem. Men havde ikke Florian været farlig for ulvene i levende live, saa blev han det efter sin død. De burde ladt ham være i fred. Jeg ser ham endnu for mig, som han stod der stivfrossen nede paa sandsletten ved Otta-elven, vel indsmurt med gift. Hovedet vendte mod fjeldet bortenfor elven; endnu i døden saa han helt modig ud, som om han vilde rope: «Kom bare én gang til, om dere tør!» Og de kom. Det blev et forrykende sneveir en nat, og morgenen efter var det ikke stort igjen af gamle Florian. En flok sultne ulver havde holdt gilde paa ham om natten. Men nu havde

19

han ogsaa faat hevn og samlet sine fiender om sig: Her stak en lab, hist et hoved op af den hvide sne, hvor de sov den evige søvn.

Lomseeggen, fjeld i Loms prestegjeld i Gudbrandsdalen.

6. De fire aarstider.

19

Efter Zacharias Topelius ved udg

Se, sneen veg for vaaren,
og isen smelted fort;
Gud tog den frosne taaren
fra jordens øie bort.
Og der kom sol paa alle ting,
og lerken blev saa glad;
og børnene de legte sig
imellem løv og blad.

Og saa kom sommerdage,
og jorden fik sit skrud;
og grøn blev teig og hage,
og engen hun stod brud.
Da rodde vi til skjærene,
og sprang til skogs afsted
og plukked alle bærene,
og det er det moro med.

Saa blev det mørkt om høsten;
det stormed over hav,
og stum blev fuglerøsten,
og blomsterne faldt af.
De voksne tresked paa laavene,
da skuren var forbi;
men inde i alle koven
der havde vi tytebær, vi.

Saa blev det hvidt i lie'ne,
 og fæstninger bygde vi op,
 og kry vi stod paa skiene
 ud over de værste hop.
 Og mor hun kveikte kubbene,
 og barna havde det godt,
 og far fortalte stubbene
 om bjørn og eventyrslot.

7. Tømmeret merkes og fløtes.

19

Det har været en dryg kjøring for Ola og Blakken vinteren udover. Blakken er ligesom blit lidt magrere, og Ola har faat nogen flere furer i ansigtet. Det har været mangt et basketag for dem begge to ud over Knekkemo-bakkerne. Snart bar det udefter i fuldt sprang, snart sad Blakken paa bagdelen med benene under sig; snart kunde Ola slænge sig paa lasset, snart maatte han sætte vaagen eller ryggen imod, for at ikke tømmeret skulde slænge ud over de tverbrate stup paa siden af veien.

Men værst var det næsten, da vaarsolen blev saa sterk, at den smelted sneen af bakketoppene, saa veien nedefter blev til et bækkefar med vand og smaasten og grus. Da sad Ola ofte fortænkt paa lasset; han syntes det saa spøkeligt ud, om han rakk at faa frem alt det han havde paataget sig at drive. Men det gik bra ligevel, og det mangled ikke en stok, da han en vakker vaardag mødte frem i helgepuds ved dammen, for at faa sit regnskab og se paa kjøbmandens folk, som nu skulde til at merke lasten og skrive op størrelsen paa hver stok. Det pleier at være staute karer, disse tømmermerkerne, og paalidelige folk maa det være. De skal jo gjøre ret og skjel, baade mod ham som eier skogen, og mod ham som kjøber tømmeret, og det er ikke greit at gjøre begge til lags.

Hver kjøbmand har sit merke, og dette merket kan være mange slags. En har den første bogstav i navnet sit, en har en stjerne, en har en and, en har en bjørn, en har en fiolin.

Da merkningen var vel over, var ogsaa dammen fuld, og nu skulde brøtningen begynde, og da er der braak og bal og fare, men ogsaa liv og moro. Med huj og sang blev dam-lukerne heist i veiret, og vandet fossed ned i det tomme elvefar. Snart blev det saa fuldt, at en kunde lade tømmeret følge dragsuget igjennem dammen eller rulle det ned i elven fra velten ved elvekanten. Snart var hele elven bare tømmer, skum og isflak. Det taarned sig op og velted igjen; de store stokker

21

satte sig paa ende og stupte kraake, og overalt hvor tømmerstokkene vilde til at sætte sig fast, var mandskabet paa færde med at løse taget og stikke ud stokkene.

Det er et haardt arbeide at fløte her i tver-aaerne, mens sneflekkene endnu ligger og tælen sidder i jorden. Fløterne gaar dage og uger dyvaade langt op over benene; fødderne blir rent naamne af det iskolde vand. Og ikke altid kan folkene finde hus til natten; ikke en-gang en køje, hvor de kan tørke sine klær og ligge varmt. Mangen gang maa de gjøre op ild ude og lægge sig, vaade som de er, paa jorden, med et lag bar-kvister under sig. Og de maa vende sig om natten, ret som det er, og snu snart den ene, snart den anden side mod varmen. Ja, mangen gang gjælder det ikke bare helsen; det gjælder livet.

Skrud: festklædning. — Kove: kammer. — Kveike: tænde paa.

Vaag: løftestang. — «handspik». — Bækkefar: bækkeleie. — Dam: 1) dæmning, forbygning i en elv; 2) opdæmmet vand, vandpyt. — Brøtning: 1) veltning af tømmer ud paa vandet; 2) fløtning. — Dragsug: sug eller strøm som trækker vandet nedad (forskjelligt fra vestl. dragsu(d), bølgedraget paa strandbredden). — Velte: velte-plads; tømmerhaug som skal veltes ud paa vandet.

8. Ola Faafeng.

21

Af udg

Hvad her fortællles, er hændt sør for Randsfjorden. Tømmerfløteren havde løst den stok som bandt haugen; men da var det for sent at komme i land. Fossene havde han lige nedenfor, og den løste tømmerhaug vilde i næste stund velte over ham og knuse ham. Da sprang han bent imod haugen, kom over den og fik den fremfor sig. I det samme kom det en enslig furu imod ham; den stod paa ende som en mast. Istedenfor at lade sig slaa fordærvet af furuen, tog Ola tag om den, — og den berged ham, saaledes som visen fortæller.

Naar vaaren tiner, og vandet flommer,
og gran og furu med elven kommer,
da suller fløteren frisk sin trall,
saa van og vaad som en fossekall.

Men naar saa løbene blir for trange,
og naar saa stokkene blir for mange,
og haugen flokes og ei vil gaa,
da er der fare og knapt om raad.

Han Ola Faafeng, han sprang paa sokken
helt ind i haugen og løste stokken.
Ja Ola, nu har nok stokken vei, —
men Ola Faafeng, hvor gaa det dig?

Ja Ola, nu har du knappe stunder,
med haugen over dig, fossen under. —
Men Ola fløi paa sin lette fod,
og haugen hopped han bent imod.

Og det var sprang, det, som kunde duge,
nu var han bagerst og fulgte suget, —
da kom det mod ham en furumast,
med roden fore, og nikked hvast.

Og stokken styrede bent paa barmen;
han Ola Faafeng tog tag med armen;
og siden dansed de begge to
i Kistefossen ved Eggemo.

Det var en dans som er uden mage.
Men Ola Faafeng han slap ei taget,
han gik til bunds, og kom op igjen
og drev med stokken i evjen hen.

Og fossen suged, og masten dukked,
og snart var livet for alvor slukket —
han seilte just mod sin sidste stund —
da laa han frelst paa en auregrund.

Saa kom en kjærring med kaffekjælen;
hun vidste Ola var kaad og gælen;
hun lo og nikked ham mildt imod:
«Naa, galning, er du paa fire-fot?»

Naar vaaren tiner, og vandet flommer,
og gran og furu i floke kommer,
han Ola Faafeng i haugen gaar —
han fløted siden i fyrti aar.

Naamen: følesløs, stiv. — Koj: tømmerhytte. — Sulle: nynne, tralle. — Van: vant. — Flokes: komme i urede, forvikles.

9. Beveren.

22

Efter Robert Collett o. fl. ved udg. Med tegning af K. Uchermann

Ved Arendal løber det ud en elv som heder Nidelven eller Nisserelven; sidst kommer den fra et vand som heder Nisservandet. Der hænder det tit om høstnætterne, at veifarende folk hører et tungt fald som af et stort træ; den som 23
gaar nærmere, faar ikke se hverken tømmerhugger eller øks; et tungt plask i elven fortæller ham hvem som har fældt træet; det er beveren.

Beveren er liden, for en tømmerhugger at være, ikke mer end en halv meter lang, ligner mest en rigtig stor vandrotte. Men han fører vaaben med sig som er lige saa sikre som en godt slipt øks; det er tænderne. Han staar paa

bagbenene, lægger hovedet paa skjæve, hugger med de store fremtænderne, slænger de lange fliser væk, og ser sint ud; det er som om det ikke gik fort nok.

Ligevel kan han paa en kort stund fælde et træ som er næsten en halv meter tvert igjennem. Aspen liker han bedst, bjerk og ek og or er ogsaa godt; gran og furu rører han ikke uden i nødsfald. I et par høstnætter kan to tre af dem gjøre det af med et par tylvter aspetrær, op imod tyve meter høie.

Naar beveren har gnaget sig ind mod midten, ser stammen og stubben ud som to tilskaarne blyants-ender som vender mod hverandre; da skvætter beveren væk, han vil ikke have det svære træ over sig. Men han kommer igjen straks; han skræller barken af de tynde grenene og æder den; de ytterste smaa kvistene æder han med blad og alting.

24

De store svære træer fælder han kun for madens skyld, men er træerne unge og middels store, har han brug for hele træet; han skal bygge eller bøte paa huset sit. Og er han en god tømmerhugger, saa skjønner han sig ogsaa paa fløtning. Først skjærer han stokkene og grenene i stykker og trækker dem ned til elven, og lar saa den fløte dem did hvor han har sit bo. Kommer der noget paa grund, saa løser han det; er det for lidet strøm, saa svømmer han selv afsted med tømmeret mellem forbenene.

Beverens hus eller hytter er hos os aflange og ligner en bagerovn. Den ene ende ligger skraat op over elvebredden, den anden under vandet. Derfor er beverhytten lang, for at dyret kan være tryg for at have vand i den aaret rundt. Hos os kan den være indtil femten meter.

Et stykke fra ser beverhytten ikke videre staselig ud. En tror det er bare jord og sten og kvist som har samlet sig i en krog i elvekanten; men kommer du nærmere, saa ser du at der er bygget, og bygget godt. Stundom er der en væg i midten, som deler hytten langsefter i to rum. Oppe paa taget lægges de unge kvister, og de skyder ofte blad om vaaren; af og til er der en græstue mellem den jorden som beveren har bygget med, og her blir da græsset ved at vokse.

Og beveren bygger ikke bare hus, han bygger ogsaa dammer, for at han kan have passelig vandstand. Han graver grøfter eller kanaler, hvis det er for langt mellem elven og træerne han skal bruge. I Nordamerika er der slige kanaler paa kryds og paa tvers bortover marken; der kan en ogsaa se dammer som er halvandet hundred meter lange. Slige dammer bygges hvor det ligger mange beverhytter i nærheden af hverandre; stundom er det bygget paa dem i hundreder, ja tusender af aar.

I gamle dage var det bever i Norge næsten overalt hvor det var vand og løvskog. Nu kan det vel ikke være mer end mellem 100 og 150 i hele landet; det er mest ved Nisserelven, ved Kragerø-elven og i Sætersdalen de holder til. Loven freder og verner om dem, og det er bra; stor skade gjør de jo ikke; det tømmer de

25

kan fælde er ikke saa meget værdt; og et dyr som er saa merkeligt fortjener at leve.

Aur: sand eller smaasten, grus.

10. Tømmerstokken paa vandring.

25

Fra den viltre tverelv kommer tømmerstokken ind i storelven, eller kanske i en indsjø først. I indsjøen blir tømmeret samlet ved hængsel, grime eller bom. Der kan være flere tusend tylvter sammen. Et dampskib slæper dem nedover indsjøen, og det kan gaa smaat nok. Staar en et stykke oppaa land og ser ud over sjøen, saa kan en næsten ikke merke at det siger frem. Men smaat om senn faar dampskibet slæpt tømmerflaaten ned imod storelven, og her blir tømmeret løst igjen og danser udover fosser og stryk ned mod byen. Paa det sidste hængslet blir det igjen samlet og siden delt efter merkerne, saa at hver kjøbmand faar sit. Men endnu er det en deling til. Tømmerstokkene er jo forskjellige baade af længde og tykkelse. Derfor maa de deles saa, at samme slags last kan komme sammen paa sagen og blive til samme slags planker. Dette arbeide ser saa simpelt og let ud; men den som gjør det, maa have tankerne med sig, for det er baade størrelsen og meget andet han skal se paa. Og først naar det er rigtig deling, blir det rigtig skur, og af de to ting afhænger mangelen mands velfærd.

11. Ved sagbruket.

25

Naar jeg hører om at noget skal sages, saa tænker jeg altid paa sagmanden der hjemme i vedboden eller oppe i den trange gaden, eller paa tømmermændene, som sad og halte og slét i den lange tunge sagen. Sagmanden vor havde aldrig hat paa, naar han saged, men ligevel svatted den høie panden bestandig. Dette maatte være tungt arbeide. Han pusted og stønned og tørked sig hvert øieblik.

Her om dagen var jeg inde i et stort sagbruk; men her var ingen sagmand som stod og tørked sig. Sagbladene gik op og ned, og op og ned, endda der var ingen som rørte dem. Alting saa ud som det gik af sig selv. Ude i sjøen laa tømmerstokkene; tre og fire om gangen blev de fæstet sammen og trukket op over den bratte broen og ind gjennem den aabne væggen til bruket. Saa kryber de langsomt bortover gulvet paa runde taggete valser, langsomt bort mod saggrinden, eller sagarmen, som den kaldes. Har staar sagbladene. Først er det nu kantsagen, som skjærer kanterne eller hunene af. Saa veltes stokken over til

26

silkesagen, som har finere blad og skjærer bord eller planker. Men hunene kommer paa randsagen og blir i en fart til bretter eller smaabord, som bruges til kasser og tønder. Og ud igjennem et aabent rum i bagvæggen kastes den skaarne last ned paa tomten. Der nede staar det høie stabler af skaaren last; tømmeret har jo ligget mange maaneder i elven og maa tørke i sol og vind. Saa kommer det paa høvleriet; og det gaar slet ikke for sig som hjemme i snekkerverkstedet hvor jeg vanked som barn. Her staar ingen snekkersvend ved høvlen og sliter med de tunge fliser; høvel-jernene gaar af sig selv, og bord efter bord glider ind under dem og blir glat og blankt paa sider og kanter.

Den som sætter alt dette i gang, det er dampmaskinen. Det er en vældig kraft, den trætnet aldrig, som menneskearmen; bare det fyres under kjélen, saa kan den gaa ustanselig, saa længe en vil, baade nat og dag. Og her er nok at fyre med: høvelflis og sagflis fra tusender af tylvter.

Sige: glide fremover tungt og smaat. — Hængsel, grime, bom: en kjede af sammenbundne stokker som skal samle tømmeret i elvene; lænse. — Smaat om senn: lidt efter lidt. — Skur, sagskur: 1) sagning; 2) saget eller «skaaren» last.

12. Vakre korn, saa gult som guld.

26

Vakre korn, saa gult som guld,
 hvil nu mygt i agrens muld!
 I de lyse sommernætter
 skal i himlens dugg du tvættes,
 i de varme sommerdage
 skal fra jordens skjød du lettes.

Men i regn saa vel som solskin
 er forgjæves plogens møde,
 om ei Herren giver veksten
 og velsigner jordens grøde.
 Vakre korn, saa gult som guld,
 hvil nu mygt i agrens muld.

Du som bor bag himlens skyer,
 lad fra høiden honning dugge,
 send en sky fra østens bryn,
 lad et vindpust agren vugge,
 at de kan i blomstring staa,
 aks ved aks og straa ved straa!

Valse: rull, kjevla. — Hun eller hon: halvplanke med barkside paa (ogsaa bakhun). — Stabel: oplag, «lad».

13 Mikkell rev er paa jagt.

27

Det er med Mikkell rev som med andre tyver. Naar solen gaar ned i vest, da arbeider Mikkell bedst. Han sover om dagen, men naar kvelden kommer, er han lysvaaken. Vaakne er øinene, som ser tvert igjennem mørket; vaakne er næsen, som langveis lugter det som er godt, og det som er galt; vaakne er ørene, som hører den sagede lyd. Lad os følge ham en kveld, naar han er paa jagt.

Det er lige efter soleglad. Borte i skogbrynet kan du se det fule fjæset hans mellem ungsbogen. De store opstaaende ørene gaar hid og did, for at fange lyden; foden er var og klar til at vende. Men alt er stilt. Det er bare en trost som sidder og synger paa furukvisten. Den har set reven, og triller og triller, saa det klinger i skogen. Mikkell skjeler op. «Havde jeg dig bare,» tænker han, «saa skulde jeg nok stoppe munden paa dig;» men han kan ikke naa. Trosten holder sig netop saa høit at han ikke naar op, ikke med det høieste sprang. Det faar være.

Mikkell er kommen ud paa skogveien. Han snuser og snuser. Har her været nogen som kunde gjøre ham fortræd? Nei, her har ingen været. Afsted igjen; men bare ti tolv skridt, saa stanser han. En sten eller en gren ligger paa veien. Bedst at se nøie paa det. Da kommer en tordivel surrende. Han gjør et hop, rigtig et spræthop, og snart har han det stakkars kræket mellem tænderne, og knaser saa det er en lyst.

28

Men hys! der er noget som er bedre. Det er en orhøne som kagler der borte. I samme stund sænker Mikkell kroppen, han ligger næsten flad. Han skjælver af bare madlyst, men han smyger afsted som en snile, langsomt og varsomt; han gjør ikke mer støj end skyggen som maanen tegner paa veikanten. Orhønen har nok merket ham ligevel; den kagler høit og flyver væk. Mikkell reiser sig. Han er rent skamfuld. En anden gang faar jeg gjøre det bedre, tænker han.

Og nu er han kommen ud paa en rydning. Her kan han rigtig se sig for; han er fuldt tryg. Men hvad var det? Det er en som piber, ganske sagte. Det er en mus.

Mikkell smyger sig frem, graver i lynende fart jorden op med fremfødderne, og en-to-tre griber han musen. Han leger med den, han lar den springe, og med halen høit i veiret traver han ved siden af; just som den stakkars musen skal ind i et hul, tager han den igjen, og i næste stunden er den et par alen oppe i luften; men førend den har naad marken, har han fanget den. Slig holder han paa en stund. Men saa med én gang er det som han er blaast væk. Hvor er han nu blit af? Jo se bare; borte ved granstubben ligger han igjen, flad som en stok. De skarpe øinene har set en hare, som kommer fra skogen for at beite paa brunen i den stille nat. Dig maa jeg ha, tænker Mikkell. Derfor er det han har trykket sig flad i marken. Haren nærmer sig, men gjør saa med én gang et sprang til siden, med ørene høit i veiret. Han synes det er noget galt paa færde; men han har et skralt og skrøbeligt syn, og han ser ikke at det er hans værste fiende som ligger og lurar paa ham. Han blir roligere. Han vil bare have greie paa hvad det er, dette her. Han hopper nærmere og nærmere, næsen vender sig i luften for at veire; men næsen er ligesaa daarlig som øiet. Det ligger jo stille, tænker han. Det er vist en tue; men det er bedst at faa greie paa det, saa jeg kan faa beite i fred. Endnu lidt

29

nærmere. Nu er det nok. Mikkell gjør et langt hop og hugger tænderne i. Der kommer et svagt kvin, og saa er det slut. Stakkars pus er død.

Soleglad: solnedgang. — Fjæs: ansigt. — Var: varsom.

Tordivel, paa dansk: skarnbasse, torbist. — Brune: aaben plads i skogen, fremkommet efter en skogbrand. — Skral: svag, daarlig.

14. I moltemyren.

29

Af Jørgen Moe

Om morgnen dryssed regnet
ned

som taage fin og tæt;
men da det ud paa dagen led,
brød solen blinkende og klar
igjennem skyens net.

Og Lars og jeg fik lov at gaa
til skogs at sanke bær.

Men vi forsmaadde rent de
blaa,

og strøg med tinen i vor haand
bort mellem vaade træer.

I uren gik vi, steg for steg,
langs tjernets bratte rand;
men dybt der nede lommen
skreg,

naar stenen plumped for vor
ned i det sorte vand. [fod

Saa naadde vi den anden bred,
hvor moltemyren er.

Og alt mens vi var langt af
led,

jeg skimted tuer, rad paa rad,
hvor det var gult af bær.

Nu trak vi sko og strømper af,
og hopped, skal jeg tro!
Jo mere torven efter gav
og svaied ned, des bedre
 kun —
det var en prægtig bro!

Og tue bag-om tue fuld
af gule, modne bær!
hver molte skinnende som
 guld,
mens regnet havde strød et
af sølv udover hver. [drys

Det var et syn saa smukt,
 saa smukt,
og de var god paa smag.
Før tinelaaget op var lukt,
vi sa vi vilde være her
den hele lange dag.

Men det var altfor kort en
 stund
vi havde sligt et mod.
Paa myrens myge mosebund
vi husked mod den anden
hvor graneholtet stod. [bred,

Da saa jeg, dybt i mos og myr,
en rad af friske spor.
«Her har alt gaat en barbent
 fyr,»
— jeg ropte bort til Hjuring-Lars —
«og det en dygtig stor.»

30

Han kom og bøiede sig ned,
og saa i sporet vist.
Da hviskede han bleg:

«Afsted!
afst ed! vi tør ei give os
den aller mindste frist.

Fuldvoksen sikkert karen er
som traadte disse spor;
og hvor han henter sine bær,
det er ei værdt at andre gaar.
Hys! hører du der nord?»

Jeg lyttede — da hørte jeg
det brummed dybt der bag.
Og jeg forstod at bamse vei
igjennem holt og vindfald brød
med baade knag og brag.

Da fik vel moltemyren staa
for os i fred og ro.
Vi sprang igjennem uren
graa
— skjønt stygt den skar vor
nøgne fod —
fra strømper og fra sko.

Pus: haren. — Tine: nistebomme («laup»). — Steg: skridt. — Huske: gyng, vugge.

15. Gaupen.

30

«Kan du nævne mig et rovdyr?» sa en gang en lærerinde til en af smaapigerne sine. «En kat,» sa jenten. Saa fortalte lærerinden om katten; og saa spurte hun: «Er det nogen som kan nævne mig flere rovdyr?» Det var en som rakte haanden i veiret. «Ei katte til,» sa den vesle jenten. Da maatte lærerinden le; men hun sa ogsaa, at det var mer mening i svaret end det saa ud til; for det er mange slags katter, og rovdyr er de alle sammen. Det er huskatten og vildkatten, og leoparden

med de mange flekker, og løven og tigreren og jaguaren og gaupen. Gaupen er den eneste af alle disse udyrene som findes her hos os. — —

«Mjau,» siger det dybt inde i skogen. Det ligner kattemaal, men er ikke rigtig det heller; det er meget sterkere og grovere. «Nu skriger gaupen,» siger folk som hører det.

Naar du regner alle slags katter med, saa er gaupen en middels stor kat. Den er vel en meter lang og halvt saa høi. Men den nøier sig ikke med mus og rotter heller. Den æder baade vildt og tamt, naar den kan komme over det, helst hare; ved harestien ligger gaupen paa lur, som katten ved musehullet, og viger ikke fra skogen, saa længe hare findes. Gaupen er mest glad i blod. Den kryber efter tiuren og orhanen, der de sidder paa marken; den lurar efter hjorten og rydder stygt op mellem sauer og gjeter, naar de beiter i skog eller ulænde; for her liker gaupen sig bedst. Oppe i vildskogen mellem sten og hammer, hvor mandefod sjelden færdes, lægger den sine unger om vaaren. Men om vinteren, naar det blir trangt om mad i storskogen,

31

da drager den sig nærmere bygderne. Det er ikke længe siden der var gaupe i Bragernes-aasen i Drammen — indenfor byens grænser; for seksti sytti aar

tilbage var her gauper i Aker, lige ved Kristiania, hver eneste vinter, og paa Krokskogen ovenfor Sørkedalen findes den endnu.

Er gaupen rigtig sulten, saa gjæster den ogsaa gaardene, og finder den glugge eller hul, saa kryber den ind til smaafæet. Da har det hændt, at den paa en eneste nat har dræbt eller skadet mer end tyve sauer; men det har ogsaa hændt, at den ikke har rørt en eneste. Naar den merker at den er indestængt, saa tør den ikke.

Saa medtaget kan gaupen være af sult, at den ikke orker saa meget som at klore en-gang. En gang fandt en kjærring en gaupe under udhusgulvet, og bandt den med sokkebaandet sit og leide den efter sig. Men ellers maa en nok have mer end et sokkebaand, naar en vil lede efter gaupe. En trænger baade borse og hund. Hunden jager da gaupen, til den stanser og vender sig med ryggen mod en sten eller træstamme. Der staar den og fræser og spytter, til jægeren kommer og giver den en kule.

Men undertiden blir sporet rent væk, og gaupen er som den var sunket i jorden. Da springer hunden rundt i ring og snuser og ved hverken ud eller ind. Men skytteren ser ikke ned, men op. Han ved, hvor godt gaupen kan klatre; han ved, at de hvasse klørne let finder fæste i nøgne træstammer. Lad os høre hvad en svensk skytter fortæller:

Hjuring: gjæter. — Vindfald: nedblæste træer. — «Ei katte»: en kat.
Sørkedalen, anneks til Aker.

16. Gaupen og skjærene.

Hunden havde tabt sporet, tabt det for længe siden; gaupen maatte være gaat i træ. Jeg vilde lede mig frem til det; men jeg havde ikke gaat et par skridt, før jeg hørte at skjærene skreg saa svært et stykke inde i skogen. Kanske var det gaupen de skreg efter. Jeg gik indover, og fik da se dem; der var fem seks stykker. De sænkede sig mod toppen af en stor furu, men vaaged ikke at sætte sig der. Snart slog de ned i toppene paa de andre furuer som stod indved, og de skreg og bar sig, som de pleier at gjøre, naar det er rev eller høg eller kat paa færde. Jeg drog mig nærmere og nærmere, og skjærene fløi væk, en efter en. Den furuen de havde flakset om, var et stort fuldvokset træ, med rak, kvistfri stamme, omkring tolv meter høi. Kronen var svær, bar-tung og tæt. Den kronen havde jeg øinene fæstet paa, hele tiden, mens jeg gik indover mod træet. Men jeg var ikke god for at se nogen gaupe. Jeg gik rundt og glante op fra alle kanter. Nei; skjærene maatte have narret mig. Men se der! nede paa sneen under furukronen, inde mellem hundesporene, ligger det fliser af barken. Slige fliser laa det ikke under de andre

trær. Det maatte være efter gaupen; den maatte ligge oppe i kronen ligevel. Det var en mørk flek der oppe, hvor det saa ud som om kvistene stod meget tættere end paa andre steder. Jeg kunde ikke faa øiet fra den flekken. Kanske det var der den laa gjemt. Jeg fik friste. Jeg sigted paa den mørke flekken i furukronen og gav ild. Da blev det liv der oppe. Kvistene begyndte at piske mod hverandre; gaupen havde virkelig ligget gjemt der, og jeg havde saaret den. Den vred og kasted paa sig og prøvde at holde sig fast. Men den orked ikke. Den ruste nedover, hang endnu en gang fast, — vendte sit rasende ansigt mod mig, og faldt saa som en sten i bakken. 33

17. Du lette fugl i lunden.

33

Du lette fugl i lunden,
hvor bjerken er saa grøn;
aa, hvor dit hus er luftigt,
og hvor din lod er skjøn!

Dit hus er hele skogen,
og vidt og høit det naar;
og hver en fugl der inde
saa vel din sang forstaar.

Naar du en tone kvidrer,
saa falder alle ind;
du kjender alle røsterne,
og alle kjender din.

Det vilde være deiligt
at kunne leve saa,
og selv forstaas af alle,
og alle selv forstaa.

FUGLELIV I EN ØSTERDALS-SKOG.

18. Svartspetter.

33

Vi er midt inde i en Østerdals-skog.

Rundt omkring os staar høi furuskog, hist og her med nogen gamle ærværdige graner iblandt og en og anden høistammet, mosegrød bjerk; den har bare lidt løv paa de høieste grenene, som kan række op i sollyset. Vindfald ligger det allesteds, saa det mangen gang er slemt at komme frem. Somme steder er der større og mindre myrer, hvor det vokser størr-græs og molter og lyng. Skogbunden er klæd med røslong, blaabærlyng og tytebærlyng, især omkring myrene og opover bergrabbene, hvor skogen staar mer glisent. Smaa bækkesisler finder sig vei ned gennem skoglierne og dalsøkkene, og sammesteds er det større aabninger eller gløtter langs bækkene; her vokser den høie,

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

giftige lushat frodig mellem skog-geranium og høit græs; lushatten har store, fligede blade og en mandshøi stængel med mange hjelmformede blaa blomster. 34

Her inde i storskogen er det stilt. Af og til hører vi svartspetten eller gjertrudsfuglen hakke i en tør træstamme med sit sterke spidse neb, som ligner et smalt hugg-jern. Det er mest syge træer hakkespetten hakker i; for under og i barken paa slige træer findes det en hel del insekter og larver, som den vil have tag i til mad for sig. Derved gjør den stor nytte i skogene, da disse insekter og larver ødelægger træerne.

«Prr-prr-prr» skriger svartspetten, nærmere og nærmere. Se der kommer den! Den slaar sig ned i en tørgran ikke langt fra os, og skriger med det samme et klingende «kli—æh, kli—æh!» Derfor kaldes den ogsaa mangesteds i Østerdalen «hølj-kraake». Nu kan du rigtig godt se den. Den er omtrent saa stor som en fjeldrype; og se, for en fin svart kjole den har paa, og saa rød lue paa hovedet.

Som du saa, satte den sig ikke paa nogen gren, men klos paa selve træstammen; her klatrer den og hakker, klatrer og hakker alt i ett.

Hakkespetterne, ser du, har sterke, hvasse og krogete klør paa sine tær. To snur fremover og to bagover, saa de med største lethed kan klyve omkring paa træstammerne, baade opover og nedover og rundt om. De midterste halefjær er længer end de andre, og stive og bøide; de hjælper til og støtter under klatringen. Naar hakkespetterne hakker, og hører at træerne er raadne eller hule indvendig, hugger de ofte med sine sterke neb huller i dem, saa store at de kan komme ind til hulingen eller den morkne merg, og der bygger de rede til at ligge i om natten og i svært styggeveir.

Ruse: styrte hovedstup. — Røsl yng kaldes ogsaa bustelyng, bulyng, eller bare yng. — Storr-græs: myrgræs. — Rabb eller rabbe: en skoggrod bakke. — Glisent: aabent, langt imellem. — Bækkesisle = bækkessig: en liden bæk. — Dalsøkk: dalsænkning.

19. Svalen.

34

Af Per Sivle

Det var sig saa solvarm en junidag,
— kvivivivit, kvivivit, kvivivit! —
svalen hun sad oppaa laavetag:
«kvivivivit, kvivivit!»

«Mor, mor, saa sig mig da:
hvor kom svalen fra?
hvor kom svalen fra?»
«Fra Afrikas strand,
fra palmetop,
over hav og land
den hastid hid op;
den længted at gjeste sit rede igjen.
— Naar sommeren kommer til Norge,
saa kommer svalen med den.»

35

Det var sig en vaad oktoberdag,
 — dryppe-dryppe-dryp, dryppe-dryp, dryppe-dryp —
 regnet det silte fra laavetag:
 «dryppe-dryppe-dryp, dryppe-dryp.»
 «Mor, mor, saa sig mig du:
 hvor er svalen nu?
 hvor er svalen nu?»
 «Til Afrikas strand,
 til palmekyst,
 over hav og land
 den hastet med lyst;
 og redet paa bjelken staar øde igjen.
 — Naar sommeren reiser fra Norge,
 saa reiser svalen med den.»

Fliget = blokut.

20. Lavskriker. «Fuglebad».

35

Men hør Freia, den vesle harehunden som vi har med. «Vov-vov-vov,» skriger hun ilsk, og med det samme hører vi et svært blask af store vinger, og noget som duror i vei bortefter mellem grenene. Freia stanser om en stund og gjør langsommere: «vov, vov, vov,» bent under træet hvor fuglen har slaat sig ind; men kronen er tæt, vi kan ingenting se. Vi gaar varsomt nærmere. Au! der knakk en gren under foden; ud flyver med brask og bram en diger tiur; vi ser den svære mørke kroppen bare et øieblik. Kanske vi kunde finde orfugl ogsaa.

Et stykke længer fremme har vi en hel sætergrænd; her er storskogen hugget ud rundt om, og en hel del bjerk og anden løvskog er vokset op rundt sæter voldene. Orfuglen pleier netop at like sig i sligt lænde, hvor skogen ikke er saa stor, og hvor det findes mer godlændt mark og blandingsskog af gran, smaa furu, bjerk, older, vier og sligt, med større engslaatter rundt omkring.

36

Men hvad var det for underlige laat? Snart høres det som mjau af kattekillinger, snart som skriget af en rotte som er kommen i katteklør eller fanget i en rottesaks, snart som kvidder af smaa fugler som har snue eller er forkjølet i halsen, snart som laaten af en sprukken fløite.

Staa bare still og herm nogle af disse lydene! Ser du — der kommer den ene efter den andre af nogen rødbrune fugler, vel saa store som en trost, men med

længer hals, lydløst flyvende og slaar ned i træerne rundt om os. Ikke et øieblik er de i ro, hopper og flakser omkring, hænger snart over, snart under grenene, vrir og skakker paa hovederne og kikker nyfikne paa os med sine blanke gløgge øine. Staar vi dørgende stille, kommer de os snart saa nær at vi næsten kan tage bort paa dem. Saa faar de øie paa Freia, og vips er de væk alle sammen, væk med lydløs flugt.

Det var lavskriker, eller rauskjør, som de ogsaa kaldes, nogen slemme tyver, som stjæler egg og røver reder; de holder bare til i de store skoger. De stjæler ikke bare egg fra smaafuglene, men ogsaa fra orfugl og røi, saa de fortjener godt, at en skyder dem ned, naar en møder dem. Lavskrikens frænde, kornskriken eller nøtteskriken, er større og en rigtig vakker fugl, som mer holder til i løvskog og ofte om høsten træffes nede i bygderne og paa agrene. Den er ogsaa nærmest et ugagnsdyr, som æder baade korn, nøtter, egg og fugl-unger, naar den kan komme til.

Vi er nu kommet ind i mindre og lavere skog. Hist og her staar en og anden gammel stolt furugubbe igjen, og ret som det er træffer vi paa stubber efter vældige træer, som for mange aar siden er hugget ned. Halvraadne kvister, 37 barkeflenger og en og anden efterglemt mosegrod stok ligger igjen her og der. Smaagran, brisk, ungfuru, hist og her lidt bjerkeskog og older har grod og breder sig, hvor det er fugtigt i marken, og vierkjærr drysser sine ulddotter med frø indi ud over myrene, hvor moltene alt holder paa at modnes. Vi følger en krøter-sti langs kanten af en myr. Krøter-sti kalder vi en slig smal vei som kjørne traakker op sommesteds i skogen, helst langs myrer og gennem tætte skogholt. Slige stier pleier skoghønsene ogsaa at gaa. Der sparker de, ligesom vore tamme høns, i jorden og leder efter mark og insekter. Til venstre for stien er en stor gran blaastr overende af stormen. Mellem de oprevne rødder er der jord, lyng og mose; de staar op som en væg, mer end mandshøi, og indunder er det bare jord og sand. Men der ligger en hel del smaa fjær, brune og spraglete, og der er huller og groper i den løse jord. — Aa-haa, der har vi et «fuglebad».

Hvad det er for noget? — Jo, ser du, skoghønsene liker at bade sig, paa samme vis som vore tamme høns naar de «molder sig». Vand kan de ikke bade sig i, men de bader sig i jord og sand, ligger snart paa den ene side og snart paa den andre, med pøsende fjær og hængende vinger, og sparker og kaver og rister sig og høljer sig over med muld og sand. Det er nu deres maade at vaske sig paa, og de kan ligesaa lidet trives uden et sligt bad i muld som vi uden bad i rent vand.

Blask = bask: støi.

Vier: vidje. — Lænde: landskab. — Herme: efterligne. — Dørgende eller dorgende stille: ganske, aldeles stille.

21. Smaajenter og smaagutter.

37

Der sad tre fire ugler godt og blødt
og sov i solens straalet rigtig sødt.
Men i det samme kommer jenteflokken
og smyger lige hen til «sengestokken».
De kom paa skoleveien der forbi.

Og alle fire løftet fingren let:
«Fy, dumme ugler, har I ikke vet?
Sig, skal I sove her, til dagen slutter, 38
og dovne jer, — jo det er gode gutter!
istedenfor at læse eller sy.»

Men da det saa blev nat, og maanen blyg
keg ind paa søskendsengen ren og myg,
hvor alle sov foruden sorg paa puden, —
ja, da kom uglerne til vindusruden
med løftet klo og ropte høit: «Uhu!

I dumme jenter, hvordan er det fat, —
at sove bort den stille, mørke nat,
naar maanens løgte kaster lange strimer!
I sover bort de aller bedste timer;
I skulde jage rotter, I som vi!»

Barkeflenge: afreven barkestrimmel. — Brisk: ener. — Grop: hul, fordybning. — Molde sig: velte sig i muld. — Pøse: svulme, («pøyse, pusne»). — Hølje: øse.

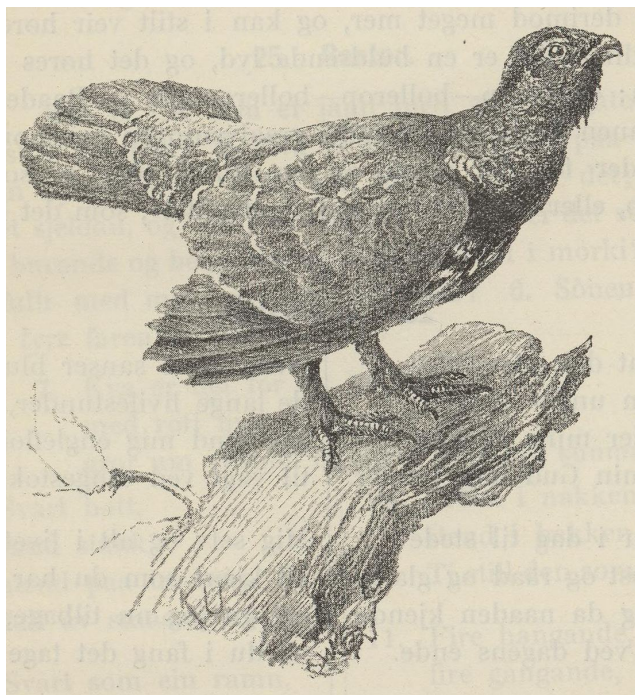
22. Orhane og tiur.

38

Saa giver Freia hals i skograbben bent op for os. «Gak-gak-gak» hører vi med det samme, og vingeslag af flere fugler som flyver op. Det var en orhøne som varsled sine unger. Et par unger slaar sig op i et træ, de andre springer til hver sin kant. Freia render afsted i fuld los efter moren, som vil lokke hunden væk fra

ungerne. Vent lidt, vi skal nok faa orhønen tilbage igjen. Vi sætter os nogenlunde i skjul under en gran med lange hængende grener. Saa giver jeg mig om en stund til at plistre, som orfugl-ungen pleier at gjøre, naar den er kommen væk fra moren. En stund er det stilt. Jeg lokker igjen. Borte i skogen fremfor os hører vi et sagte kak eller ak. Brug nu øinene, men rør dig ikke. Jeg lokker. «Ak—arr!» svarer hønen, og nu meget nærmere. Jeg lokker sagtere. «Ak, ak, ar.» Ser du der borte i blaabærlyngen rører sig noget mellem de to tuerne? Jeg plistrer sagte. Hønen er blit ærgerlig paa den dumme kyllingen, som ikke kommer til hende. Hun hopper op paa en tue og ser sig om, og sidder der vidaapen, knapt ti skridt fra os. Da begynder det at pibe bag os, akkurat som jeg gjorde. Det er en af ungerne som kalder paa moren. Hun svarer igjen, hopper ned af stubben og render afsted gjennem lyngen, ikke fire skridt fra os, og hen imod ungen. Men vi rører os ikke. Freia har vi bundet et godt stykke borte; den kan ingen fortræd gjøre, og vi vil heller ikke. Lad bare moren faa lov at samles med sine børn.

Som du vel har set, er orhanen en god del større end orhønen. Hønen er ogsaa tarveligere klæd, i en brunspraglet dragt, som gjør at den saa meget lettere kan undgaa at blive opdaget. Orhanen derimod er en statelig herre, med sort kjøle og kløftet hale; den er derfor lettere at se, men var er den.

Tiuren er den største af vore vilde hønsefugler. Om sommeren og høsten lever den for det meste for sig selv. Den er en sterk, var og vild fugl. En sjelden gang kan den blive saa sint, at den til og med flyver paa folk, hugger dem med sit sterke neb og slaar dem med vingerne. Om vaaren staar det ofte blodige slagsmaal mellem tiurer. Hunnen kaldes, som du vel ved, røi. Den er en god del mindre end tiuren, meget lysere af farve og meget venligere og frommere af lynne. Den er, ligesom orhønen, alene om at klække ud sine kyllinger. Tiuren vil ikke have noget med børnene. 40

Baade tiuren og orhanen holder «leg» om vaaren; de samler en hel flok høner om sig og synger en slags kjærlighedssang for dem. Tiurens «spil», som det kaldes, er nogen underlige tørre lyd, som det just ikke er megen musik i, og det høres heller ikke langt. Orhanens spil klinger derimod meget mer, og kan i stilt veir høres over en fjerding; det er en buldrende lyd, og det høres næsten ud som: «bollerop—bollerop—bolleropop!» — Baade tiuren og orhanen begynder sit spil i graalysningen om morgenen, og holder for det meste op en stund efter at solen er staat op, eller naar de har spilt «solspillet», som det kaldes.

Keg: kikked. — I los: halsende, gjøende — Vidaapen: udstrakt; her: helt synlig, uden skjul.

23. Aftensalme.

40

Efter Runeberg ved udg

Mod nat det atter lider,
og solen under skrider;
jeg folder mine hænder
og til min Gud mig vender.

Han var i dag til stede
med trøst og raad og glæde.
Lad mig da naaden kjende,
o Gud, ved dagens ende.

For Jesu skyld, som døde,
tilgiv mig brist og brøde,
at ei din straf mig gnager
og søvnen fra mig tager.

Naar mine sanser blunder
de lange hvilestunder,
saa send mig engleflokken
til vagt ved sengestokken.

Mig selv og alt i livet,
alt kjært som du har givet,
det gir jeg nu tilbage,
vil du i fang det tage?

O Gud, min bøn jeg ender,
mod naaden jeg mig vender;
din naade den skal være
mit bedste hovedgjerde.

II. LANDSMAALSSTYKKER.

24. Hugen min.

41

Af Ivar Mortensson

Daa eg var liten og lite visste,
daa la eg hugen min til den fyrste.
Eg la hugen til Jesus Krist,
og han den eig'e baa fyrst og sist.

25. Gaator.

41

Efter utrykte optegnelser

1. Kva er det som er jamt med alle skogatoppar og aldri skin sol paa? 2. Kva er det som gjeng paa høvudet gjenom kyrkjedøri? 3. Eg ser det, og du ser det; kongen ser det sjeldan, og Vaarherre aldri? 4. Kva er det som kjem heim burande og beljande, og legg att hudi i morki? 5. Eit hus fullt med mat, og ingi dør paa? 6. Sònen flyg til skogs fyrr faren er vaksen?
7. Kva er det for eit tre,
med roti upp og toppen ned,
grør um vintren og kjem burt um sùmaren?
8. Svart hatt,
raud stakk,
stend paa tre-bein,
full av smaastein?

9. Svart som ein ramn,
kvit som ei trana,
hoppa som ein hare,
gjeng som ein mann?
10. Grønt i nakken,
stend i bakken —
Ti still den som veit det!
11. Fire hangande,
fire gangande,
to peikar upp i sky,
to viser veg aat by,
ein diltar etter?

26. SMAAVERS.

41

1. Den store bukken.

No skal eg fortelja deg:
Den store bukken han stanga meg.
I bakken han stod,
med beini han grov,
med horni han slo,
og dei andre smaa-bukkarne knisla og log.

42

2. Kann du segja meg kor mange dei var?

Kann du segja meg kor mange

dei var?

Tolv var dei riddars-menn,
 elleve var dei kongens menn,
 ti gjorde leikarne,
 ni snudde steikerne,
 aatte duka bordet,
 sju flutte stolen,
 seks slagta galten,
 fem skura kjèlen,
 fire slapte kniven,
 tri bar ved og vand,
 tvo pusta paa ein brand,
 den eine sat i døri so vænt:
 «Haa, haa! eg hev fraa meg
 tént.»

3. Gaute og Leiulv.

Gaute Navar-skar,
 han var fælt til kar,
 han skaut fire og tjuge reinsdyr paa ein dag;
 Leiulv Kovesand,
 han var meir til mann,
 han kunn' skjota det som Gaute aldri fann.

Jamt eller jamnt: «jevnt»; her: jamhøgt («jevnhøit»). — Bura: belja («brøle»). — Leggja att: leggja etter, tilbake, igjen. — Mork: skogmark. — Stend: staar. — Aat: til.

27. Vestmannen.

42

Ein vestmann saag ein gong eit ikorn som hoppa upp i ei gran. Han etter. Daa ikornet kom i toppen, so hoppa det ned. «Ja vaagar du deg, som er liten, so vaagar a eg meg, som er stor,» sa han. Dermed hoppa han ned, og so braut han av seg laarbeinet.

Det var tvo vestmenn som sette seg til aa ro mot kvarandre i ein praam. Dei rodde og rodde, alt dei orka, men praamen kom ikkje av staden. «Eg veit raad,» sa den eine; «du lyt gaa etter navaren, so skal eg bora hòl: han fær ikkje pusta.» Ja, det gjorde dei. So sette den eine seg til aa ro, og den andre til aa ausa. Daa gjekk det. «Det var ikkje unders, han ikkje vilde gaa; han hadde ikkje and-róm, stakar,» sa vestmannen. 43

Knisla: „fnise“. — Leik: «leg, spil, morskab». — «Vand»: vatn. — Kunn': kunde. — Vestmenn kallar dei i Telemarki folk fraa dalarne og sjøbygderne i vest. — Lyt: maa. — Fær: faar. — Navar: bór.

28. Nils og Blakken.

43

Af Jørund Telnes

Daa Nils var ikring ti aar gamall, fekk far hans ein liten blakk føle av Svein Grovan. Han var morlaus og berre aatte dagar gamall, den vesle følen. Mor hans hadde snaava i helda uppaa stølen og fenge dauden av det. Blakken vart upp-alen med mjølki av Blaageit. I solskinet kunde Nils og vesle følen liggja utpaa bakken og søva ihop under skinnfelden. Følen kunde daa tyggja paa armen hans Nils lange stunder, og Nils kjælte med hònom, som det var ein liten bror han hadde med seg. Og naar so Nils lokka paa Blaageit og sa: «Blaageit, Blaageit, no maa du kòma, vesle følen er tyrst,» — so svara Blaageit uppaa berget og kom springande heim; og Nils mjølka daa Blaageit og gav følen drikke.

Det vart ein gild hest av Blakken, og Olav, far hans Nils, hadde honom so lenge han livde. Og Blakken var allstødt fin og feit, endaa Olav laut kjøpa det meste føret til hònom. Daa Nils var ikring attan aar, døydde mor hans, ho Aaste. Under likferdi gjekk Nils ned i stallen til Blakken, klappa honom og stod og grét, og Blakken stod og strauk hòvudet sitt inn aat honom, og Nils kunde grant sjaa at det trilla taaror utor augo hans. Han tykte nok synd i Nils, som grét, og han sakna Aaste, han og. Ho hadde kòme med mang ein brødmøle og grautbite til Blakken, ho.

Daa far til Nils døydde, fekk Nils Blakken, som daa var fem og tjuge aar gamall. Ein hest kann verta gamall og endaa vera god, naar han vert godt medstelt, som Blakken vart. Den dagen Blakken skulde døy, kunde ho Anne, kòna hans Nils, ikkje vera heime. Det var endaa Sundre Dale som skaut Blakken; det var ikkje aa venta, at Nils kunde gjera det sjølv. Blakken vart graven ned i haugen nedanfor buret, og der sette Nils ei ask.

Ikkje unders: ikkje aa undrast paa. — And-róm: puste-róm. — Snaava: snuvla («snuble»).
 — Helda: spennel, fotband. — Støl: sæter. — Fenge: faatt. — Laut: maatte. — Grant:
 tydeleg. — Utor: ut av. — Sakna: «savne». — Møle: stykke, bite.

29. Høyr, det knepp i laasen.

44

Af J. Ternes

Høyr, det knepp i laasen!
 hufs ut av baasen!
 Lauvet sprett i aasen;
 der durar fossen fri,
 der stende blomen blid
 og graset det grøne.

30. Targjei Gunnarsson Kollshus.

44

Af Johannes Skar

Det som eg her vil fortelja um TARGJEI GUNNARSSON KOLLSHUS, er meg fortalt av mor hans, ho gamle ANNLAUG KOLLSHUS. Elles er det mange som minnest honom i Bygland; det stod ord av dette barnet. —

«Hev du høyrst maken: eg hadde ein gut som kunde lésa daa han var tri aar gamall. Naar far hans kom heim fraa skogen, laut han allstødt taka honom paa fanget og fortelja honom um alt det han hadde sétt, om tre og blomar og dyr og fuglar. Han var so laga, at han vilde vita all ting, og det var ord i honom som i ein vaksen mann. Me lærde honom dei fyrste bokstavarne; men presten sa me maatte ikkje leita honom for mykje med lærdom. Han maatte berre læra seg sjølv det han rakk, sa han. Og han gav seg ikkje, han lærde aa reinlésa.

Ein dag kom han so plent paa det at han vilde i skule. Han nøydde paa syster si, ho ANNE, som no er gift paa hin garden, at ho skulde fylgja honom. Ho sa han var for liten endaa; men det hjelpste ikkje; ho laut finna ned dei nye klædeplaggi hans. Ho vaska og stelte honom til, tok honom paa armen og bar honom til skulen. Daa var han fire vikor paa fjerde aaret.

«Der kjem det ein gasta skulegut,» sa TORBJØRN skulemeister, daa dei kom inn i støva: «kva vil du? vil du dansa og kvèda?» — «Du spør som du ikkje var vitug,» svara TARGJEI; «hev du høyrst at nòkon kom i skule og vilde dansa og kvèda?» — «Kann du lésa daa?» spurde TORBJØRN. «Ja, nòko-lite,» svara han,

og so las han upp dei tri fyrste bødordi. Han las so radt og aldri stikta paa eit ord. «Men no kann du visst ikkje meir,» sa Torbjørn. «Jau, eg kann ei bøn som eg lès fyre maten, og ei som eg lès etterpaa, og so kann eg lèsa bøker,» svara Targjei. So fekk han vèra med i skule. Lenger utpaa dagen skulde Torbjørn spyrja børni, og so spørde han ei gjenta, um ho visste kven som hadde «skapt» og «gjenløst» og «helliggjort» henne. Ho var fjortan aar gamall, men ho visste det ikkje. Daa spørde han Targjei, og han visste det alt saman. «Du er daa ei skam for alle folk, som ikkje kann svara paa det som eit barn paa tri aar veit,» sa Torbjørn til gjenta.

Targjei vilde vèra som skulemeisteren i alt. Fyrst han reis upp um morgonen, vilde han faa vats-koppen sin og tvaa seg.

Det var seks vikor fyre mikjelsmess Targjei kom til; han døyddde aatte dagar fyre jol; daa var han syttan vikor paa femte aaret. Det var som han visste at han skulde døy. Gunni, morbror hans, fylgde honom ut ein kveld. Det var klaart, so det var mange stjernor paa himmelen. «Aa sjaa, alle dei stjernor her er!» sa Targjei; men no er det ikkje lenge att, til eg skal dit upp. Men du maa ikkje sègja det med mama.»

Kneppa: knaka, knetta. — Hufsa: skunda seg, rusa i vegen. — Bygland, ei bygd i Setisdal. — Me: «vi». — Leita: fortaka («anstrenge»). — Nøyda («nøde»): tvinga. — Fjorde: «fjerde». — Gasta: overlag stor og gild. — Las eller lés: «læste».

31. Dei tri brørne paa Forberge.

Af J. Telnes

Paa Forberge ein gong tri brør det var, —
dei skifte imillom seg far sins gard.
Um desse so vil eg ei visa faa,
og beda at brør vil liva so.

Det Sigurd og Talleiv og Sveinung var.
For Sveinung det vilde 'kje ganga bra:
I sut vart han snara, og saag den dag
at garden vart seld med eit hamarslag.

Daa Sveinung vart sitjand' i fatigdom,
 vart Sigurd og Tvilleiv forlikte um
 aa stella for hònom ein annan gard,
 og baae eit stykke av sin dei skar.

46

Og Sveinungs gard den vart likso stor:
 Der sør budde Talleiv, og Sigurd nord.
 Men slikt er det sjeldan at brøer gjer;
 tru dei skulde kje vera ei visa verd?

Bödord: «bud» i lövi. — Stikta: halta, stöta eller stama. — Tvaa: vaska. — Jol: jul. — Brør: brødre. — Far sins gard: sin fars gard, fars-garden sin. — Og = ogso, lès: òg, ikkje aa; austl. au. — Sut: sorg. — Snara: «indvikle». — Sitja: «sidde».

32. Ein vinterkveld.

46

Af Ingebjørg Jore

Lampa var kveikt.

Surr-surr-surr, sa rokken hennar Bergit, og ho trødde paa so eldande fort. Rokken hennar Sigrid gjorde ikkje so mykje staak; han gjekk løgnare, og ikkje vart han so hardt driven heller som Bergit sin. Rett som det var, kunde han heilt-upp ståna, og ho vart sitjande med handi under hòka og glo fram paa gòlvet.

Innmed bordet, tett under lampa, sat Signe og Sigurd og las paa leksorne sine. Signe dreiv paa med eit svar i forklaringi, som ho meinte paa ho aldri kom til aa læra. Men Sigurd var næmare, han; han hadde berre att aa læra eit salmevers, og so var han ferdig.

Burt-i benken sat far og slétta paa ei tre-skei; mor gjekk og stelte med kveldsmaten. Jens, tenestguten, sat og lappa hud-skone sine. Han sat so fælt tenksam og la lapparne paa alle vis, for aa faa deim til aa høva. Bjørn, eldste sonen i huset, fila paa eit knivsblad, slik at sveiten tilla og draup fraa panna. Han hadde sett huva heilt att paa nakken, og dei ljose krullarne stod fram som ein brem kringum panna. Nils, vesle bror hans, hadde nyleg fenge laant ei eventyrbok med bilæte i, og no sat han og las, so han ingenting hørde av alt ikring seg. Men midt paa gòlvet sat Aslak i veslestol og drog av seg hudsko og sokkar; han laut til senga han no. Det var ein tjukk liten stabbe paa fire fem aar, hadde kvitt haar, blaae, blide augo og raude kinner. Daa sokkarne endeleg var av og vel bundne ihop, hengde mor deim upp, og Aslak reiv av seg trøya og skjerf og huva, og

47

stabba so burt aat sengi. «Nei, du lyt gjèra eit hallingkast fyrr du legg deg,» sa Jens. «Nei, eg kann ikkje i kveld,» sa Aslak. Men daa tok Bjørn og Bergit òg til aa beda. «Maa eg daa, mor?» spurde Aslak. «Aa, du lyt vel det daa,» sa ho. So gjekk Aslak midt fram paa gòlvet, rudde ifraa seg alt som var i vegen, og sputta i nevarne. Dermed gjorde han ein sleng paa seg, og foten kom til visse ti tûmar upp ifraa. Men den lille hudskoen var ikkje nøgd med det, han; han flaug av foten, og som ei pil upp i lufti, og dala ned att — midt i grautegryta, som mor nett-upp hadde sett upp i kók-ommen. Ho sprang til med eit lite skrik og drog hudskoen upp att; daa var han kvit av mjølk, og so vaar at det rann av honom. Men slik ein usturteleg laatt skulde ingen ha høyr. Mor smaa-skjente med det same, men so laut ho òg læja; jamvel Bergit laut stansa rokken sin for laatt, og Jens slepte arbeidet sitt i gòlvet, hêldt seg yver magen og berre log — — men daa laag Aslak og grét under skinnfelden.

Baae: begge. — Trø eller trêda: «trêde». — Staak: «støi». — Løgn: still, roleg. — Stâna: stansa. — Nêm: snar til aa læra. — Hudsko: sko av lode skinn. — Tilla og draup: «drypped» tidt og smaatt. — Brem: kant. — Bilæte: «billede». — Augo: «øine».

33. Haren.

47

Eg er meg so liten ein hare,
— Kva vondt heve eg gjort menneskjen? —
i skogen der mûne eg flyta og fara.
— So plagar dei haren om vintren. —

Der eg plar kvila min arme kropp,
det sète dei upp baade snara og stökk.

Og legge eg meg inn-under ein stein,
so kjem det ein skyttar og gjer meg mein.

Han tèk og hengjer meg uppaa sin stav,
so heng eg og sleng attpaa hans bak.

So bære han meg i eldhuset inn,
der tèk dei av meg skinnpelsen min.

48

So sète dei meg paa steikje-spit
og duvar meg godt i rjome og feitt.

So legge dei meg paa sylverfat
og bère meg inn til herremat.

So byd dei til seg baa fut og prest,
— Kva vondt heve eg gjort menneskjen? —
og smaabørni, dei fær den siste rest.
— So plagar dei haren um vintren. —

Usturteleg laatt: sterk, vedvarande «latter». — Jamvel: «endog». — Héldt: «holdt». —
Flyta: svinta, skùnda paa. — Mein: skade («mén»). — Tèk (av taka): tar («tager»).

III. FORTÆLLINGER. DIGTE. SKILDRINGER.

34. Sommerkveld.

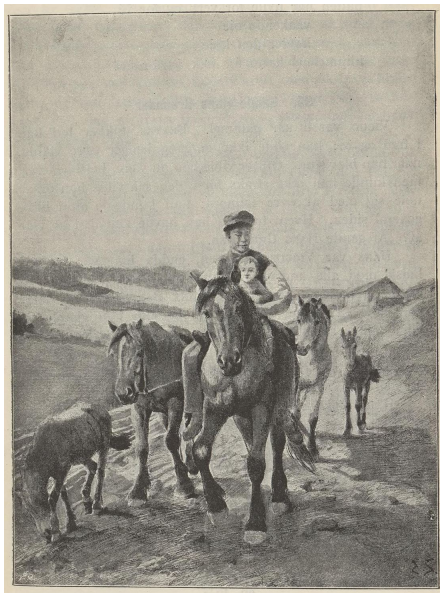
48

Af Bernt Lie Tegning af Elisabeth Sinding

Strævsom er dagen og slaatt-onnen sliter
 haardt nok i varmen paa hest og paa mand;
 signet er kvelden, naar skyggerne glider
 svalende ind efter sol-dagens brand,
 dugg-drysset falder,
 kveldsklokken kalder,
 skyerne synker med rødmende rand.

Borken og Brunen og Svarten og Blakken
 mødes og hilser med gladeste knegg,
 trækker det sidste lass op ad bakken,
 — snart hænger bigsel og greier paa væg;
 rake i nakken
 lystig i bakken
 velter de sig efter kløe og klegg!

49

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

Hyp, mine hester! Ja vel skal det smage, 50
 — fol-ungen danser paa vaggende knæ, —
 dugg-friskt er græsset i hegn og i hage,
 natten har hvile for verk og for vé;
 vaakende øie
 holder den høie
 himmelens herre for folk og for fæ!

Spit: «spid». — Duva: duppa. — Baa: baade.

35. Gamle Hans Grenader¹.

50

Af Jørgen Moe

Viggo var ti aar gammel. Beates dukker lod han i fred og ro; han vilde ikke engang længer være viking, naar han blev stor. Offiser vilde han nu være, helst general; men kunde han ikke straks blive det, saa vilde han ogsaa nøie sig med at

være løjtnant; han kunde jo altid blive general siden. Hvem tror du han havde faat det at vide af? Af gamle Hans Grenader.

Hans var Viggos gode ven, endda han var but og bidsk mod alle andre. Folkene paa gaarden kaldte den gamle grenaderen som oftest Hans Bandhund; for naar han talte til nogen, saa var det ligesom han gjødde og vilde bide, sa de. Men Viggo sa, at grenaderens ord ligned mere tappenstreg eller revelje, og det mente den gamle ikke var saa dumt sagt; det var ogsaa i grunden fra den tid Viggo og Hans var saa gode venner.

Hans Grenader holdt sine to og sytti tommer og vel det; han var herdebred og rank som et lys; han havde langt, drivende hvidt haar, som hang i en pisk ned over hans røde munderingstrøje. Naar han kom vandrende op imod gaarden fra sin husmandsplads, bar han altid øksen paa venstre aksel, som et gevær, og gik stiv og strunk og satte fodbladene godt ud og holdt takt, som om sersjanten marsjerte lige i hælene paa ham og kommanderte:

«En, to!

en, to!»

Han havde gule skindbukser; men buksesæler brugte han ikke. Derfor var det en haandsbred mellem trøien og bukselinningen, og her lyste det ind paa bare skjorten, sommer og vinter. Paa hovedet bar han en hat, som var rødbrun af slit i kanterne; den var vid oventil og smal nede ved bremmen, og i pullen havde den en dyb søkk, som var fuld af vand hver gang det regnte. Hatten satte han altid lidt paa snei over det venstre øret; men gik HANS altfor kjøn, og sad hatten altfor meget paa snurr, saa sa folkene: «I dag er HANS BANDHUND og gaasedammen hans paa en kant begge to.»

51

Og saa nødig VIGGO vilde, maatte han tilstaa, at dette ofte var et slemt tegn; ti HANS havde den feil, at han somme tider drak sig en liden taar over tørsten. Men VIGGO saa endda ikke saa ugjerne at hatten sad lidt mer end tilbørligt paa snurr; for da var gamle HANS aller villigst til at fortælle om «den tid han laa ude», baade i 88 og i 8 og 9.¹ Da fik VIGGO høre om slaget ved Kvistrum og ved Lier, og først og sidst om «prinsen af Gustenborg» — det var prins KRISTIAN AF AUGUSTENBORG han kaldte saa.

«Det var vel mand! sa HANS. «Sligt opsyn skulde du aldrig set paa kar. Naar han saa paa dig, var det som han vilde æde dig op i én bid. Og slig snabel som der sad mellem øinene paa ham! Du ser paa mig; ja, til en simpel grenader at være, har Vorherre været ganske god imod mig. Men prinsen af Gustenborg, han havde næse som ropte af veien. Og derfor maatte de unda ogsaa, hvor han viste

sig. Slig mand har det aldrig været i Norges land, hverken før eller siden. Gud velsigne ham, der han ligger, og Gud straffe dem som la ham der!» ²

«Fy! Prinsen af Augustenborg bandte vist ikke,» sa VIGGO.

«Mener du det, din hvalp?»

Viggo sa det var skam at bande.

52

«Skam?» svarte grenaderen. «Ved du hvad prinsen af Gustenborg sa, da han holdt fremfor fronten? Én ting er skam,» sa han, «og det er at vise ryggen, før det er slaat retræt.» Nu ved du hvad skam er, min gut!»

Viggo forstod nok at det ikke nytted ham at tale den gamle grenader til rette i denne sag; derfor tidde han en stund. «Har du aldrig kjendt nogen smaagut som er blit general?» spurte han saa. «Nei, det har jeg aldrig; men jeg har kjendt en liden tambur som blev underoffiser. Han var ikke stort større end du, men det var levende unge. Han kunde gjøre alting, hvad det skulde være; han kunde staa paa hovedet og paa benene og slaa hvirvel lige fort. Det var bare én ting han havde vondt for, og det var at slaa retræt. Paa ekserseerpladsen kunde han det som abc'en, men naar han lugted svenskekrud, havde han glemt det med ett. Løitnanten maatte give ham et rapp eller to, før han kom i hug det igjen. Men gaa-paa-marsj kunde han slaa, den glemte han aldrig, og den slog han somme tider istedenfor retræten, og naar løitnanten var sint, undskyldte han sig med, at han havde hørt feil; «det smald saa rundt omkring ham,» sa han. Men han slap for det meste fra det; for han havde en gang frelst kapteinens liv med en sneball.»

«Med en sneball?» spurte Viggo.

«Jo, jeg sa sneball, din hvalp; større anstalter brugte han ikke. Vi kom stormende opefter en bakke og havde fienden fremfor os; han var alt kommen bagom bakketoppen. Det var om vinteren; dyb sne var det, og tøveir til. Kapteinen og tambur-nissen gik i brodden, en otte ti skridt fremmenfor os. Med det samme de kom op paa toppen, stod svenskerne der i linje. «Læg an!» ropte den svenske offiseren, og alle børsepiberne stod bent paa kapteinen. Nu vil svensken gjerne skyde over, ser du.» — «Skyde over?» sa Viggo; «i historien staar det, at svenskerne er de tapreste soldater en kan ønske sig. Det var jo dem —»

53

Men Hans vilde ikke høre paa det øret. «Snak har vi nok af!» afbrød han; «staar det paa prent, saa er det fordi de har lært det af os, efter foreningen. Hvordan skulde jeg sluppet helskindet fra det saa mangen god gang, dersom ikke blaabærene deres var gaat i grantoppene? Som jeg siger: Svensken vil gjerne skyde over; men det turde tambur-nissen ikke lite paa, for det var saa kort hold, skjønner du. Han greb ned i snehaugen og klemte ihop en sneball, og med det samme det blaatrøiete asenet aabned gabet og skulde sige: «Fyr!» saa drev

tambur-nissen til ham med ballen, saa han fik forhindring; han blev staaende der og gabe, for ballen sad midt i flabben paa ham. Imens kom vi til, og saa blev det baske-leg paa ny.»

«Blev han saa underoffiser?» spurte Viggo.

«Ja, en stund efter, da prinsen havde faat spurt det. Han fik underoffisers rang, og det som bedre var: prinsen kaldte ham «min søn». Prinsen holdt fremfor fronten. «Min søn,» sa han til tambur-nissen; «jeg hører „du skal være god til at stoppe munden paa svensken, naar han vil tale for høit. Vi skal prøve hvad du duger til,» sa han, og saa blev nissen underoffiser.»

«Det var synd han ikke blev general,» sa Viggo. Han stod lidt og pudsede troieknapperne sine, saa sa han halvhøit: «Tror du jeg dugde til general, Hans?»

«Nei hør paa den ungkyllingen!» svarte Hans. «Saa du vil være general, din hvalp? Naa naa, bliv ikke rød! det var ikke saa ilde spurt, det. Men det er vel vanskeligt; for da maa du lære meget, svært meget —»

«Matematik, mener du?» sa Viggo; «den kan jeg alt noget af, og sprog ogsaa.»

«Ja, det er bra nok, men du maa lære meget mere; du maa lære reglement, og det som er humlen, kar! du maa lære at eksersere, saa du aldrig gjør feil i et eneste haandgreb: Geværet maa danse i næven paa dig, og naar da slaar paa det, maa det synge, som klokkeren naar han synger amen; og marsjere maa du kunne, saa stiv og stram, at kulerne piber af veien, bare de faar se dig.»

Viggo vidste ikke hvor han skulde lære alt dette; men gamle Hans sa, at det maatte han lære i krig. 54

«Men dersom det nu blev krig igjen — —» sa Viggo.

«Ja, du har ret; dersom det bare det blev, min gut! det var ikke saa dumt sagt,» afbrød grenaderen ham.

«Tror du saa jeg kunde blive general?» spurte Viggo videre.

«Ja, hvem kan vide? Men vanskeligt er det. Øinene er ikke gale; du har det rette opsyn. Men næsen har ikke den rette skabelonen. — Men den tør vel vokse og krøke sig med tiden,» sa gamle Hans.

Det haabed Viggo ogsaa, og i det haab lærte han at eksersere og marsjere af sin gamle ven; men han saa sig ofte i speilet, og ønsked af hjertet at næsen vilde krøke sig lidt mere.

¹ Se stykkerne «Dukken under tornerosen» i første del.

Tappenstreg: kvelds-trommen, som kalder soldaterne til køis. — Revelje: morgentrommen, som vækker soldaterne. — Strunk: stolt, med stiv holdning.

Pull: «hattekoll». — Søkk: sænkning, hulning. — Kjon (med lang ø): rank, rak.

¹ I 1788 faldt nordmændene ind i Sverige under svenskernes krig med Rusland. Om krigen med Sverige i 1808 og 1809 se stykket om «Gustenborgen».

² KRISTIAN AUGUST fik en braa død. Folket trodde at han havde faat gift.

Fronten: forsiden af en soldaterlinje. — Retræt: tilbagemarsj. — Større anstalter: større tilstelling, gildere greier. — I brodden: fremst, i «spidsen».

Reglement, her: regler for soldatertjenesten.

36. Vaarkjending.

54

Efter A. T. Gellerstedt ved udg Med tegning af K. Uchermann

Mit hjerte er vaakent, mit øie er oppe —
aa, var jeg en spurv nu paa tag og paa toppe

og vakes af støien i aarle stunder
fra gjøk og fra maaltrost i busker og lunder,
og saa over skogen, hvor sjøen vinker,
og bølgen i solguldets glitrer og blinker,

55

og saa, hvor det spirer i havesenger,
og saa, hvor det blomstrer paa mark og enger,

og saa, hvor de farende lyse skyer
strør skygger i glansen paa bygder og byer.

Skabelon: form.

S K Ø I T E R N E .

37. Anders Daniel paa skøiter.

55

Tjernet havde netop faat tag over hovedet, og taget var af ny, fin skøite-is. Huset oppe i ener-rabben havde da ogsaa tag; men det var af næver, og hverken nyt eller fint. I huset bodde ANDERS DANIEL og mor hans.

Han var ikke store kroppen, men moren havde ligevel vanskeligt nok for at finde udvei til det han skulde slite og bite. Mad havde han nu aldrig manglet ligevel; men til klær rakk det mindre, til sko endda mindre, og da er det klart, at til skøiter rakk det slet ikke.

Men nu er skøiter det værste som en gut kan mangle, og ANDERS DANIEL havde vist gladelig byttet bort baade trøie og vest for et par af det slaget. Men naar han saa paa trøien sin, tvilte han paa at nogen vilde have den. Den havde nok en gang været pen og blaarutet, men det var bare saa længe den sad tæt-knappet om bygutten, og før ANDERS DANIEL fik den. Nu var den falmet og lappet med mange slags tøj og havde lige saa mange leter som Europa-kartet i skolestuen. Nei, det var nok ikke noget at komme i handelsveien med, det. Ja — og saa mor! — nei!

Havde nu bare ikke det tjernet ligget der, eller havde bare ikke isen været saa lynende blank hver høst endda! Det havde været bedre det. ANDERS DANIEL kunde kanske da levet noksaa glade dage i det gamle hus. Men nu havde han mangel på tung stund.

Om søndagene kom store flokker af smaagutter og svæved afsted over isen som fugler, legte sidsten og holdt moro; og store følger af fine byfolk kom baade søndag og andre dage, og alle havde de skøiter.

56

Ja vist kom det ogsaa smaa jentunger og ørende smaa gutunger som ingen skøiter havde; men slige kunde jo ikke staa paa et par skøiter en-gang. Men

Anders Daniel, som kunde gaa! Var det ikke urimelig ærgerligt, at han skulde staa der mellem jentungerne og se paa?

Gaa havde han lært paa den maaden, at han somme ganger havde plundret sig til at faa laane skøiterne til de andre smaagutter. Men de var saa tverre paa det, og saa urimelig dyre, at ingen kunde holde ud med det heller. Havde han ikke en gang givet elleve knapper for at faa gaa fire ganger rundt tjernet kanske?

Og gutteskøiter maatte det være. Jenteskøiter kunde han altid faa for ingenting; men dem vilde han ikke have. De havde saa ørsmåa fødder, jenterne. Det var rent umuligt for en stor gut at bruge skøiterne; han havde nok prøvd en gang, men da gik han paa næsen, og alle de andre gutterne lo, og saa blev han saa sint, at han rev skøiterne af sig og slængte dem bortover isen til vesle Berit Nystuen, for hendes var det. Hun bodde paa den andre siden af tjernet, og var eneste barn paa den siden.

Nei, han fik holde sig borte fra tjernet. Isen var bare for folk som havde skøiter, den. Andre var den bare til spot og spe.

Men oppe under tagskjegget paa det gamle hus sad lykken og ventede paa Anders Daniel, og havde kanske siddet der i femti aar. Den havde ventet, mens tjern frøs til og tjern gik op; men tiden var ikke omme, og den fik bie, til timen kom.

Saa en torsdag-morgen skulde Anders Daniel hugge ved til mor, og strævde med at faa ned et par store kantfliser og bakhuner, som var reist op ved husvæggen; og Anders Daniel maatte fare varsomt, for ikke at rive nævertaget i stykker.

Da med ett var tiden kommen, og lykken slap et gammelt skøitejern bent i hovedet paa Anders Daniel. Han slog hænderne over hovedet og satte op et morskt grin, saa vondt gjorde det. Men saa fik han se skøitejernet, og kasted sig over det som en høg over en fed graaspuv. Han blev siddende og se og se og snu og vende paa det rustne jern, for noget saa merkeligt havde ikke hændt ham i ni aar, og ældre var ikke gutten. Han blev siddende, til den frosne jord tinte op under ham og han sad der i bare sølen. Men saa fór han op, fik fat paa stigen bag husvæggen og kløv op under tagskjegget; der maatte være et skøitejern til, det var han viss paa. 57

Og Anders Daniel fik ret; der var ett til, og gutten fandt det.

Anders Daniel stormed ind, og mor maatte se paa dem.

«Ja, var det nu bare ogsaa træstokker paa dem, saa kunde du gaa paa isen saa radt som nogen,» sa mor, hun sad og sydde.

«Pyt,» sa Anders Daniel; han sa ikke mer, for han fór ud i det samme, men han havde nu sine egne tanker om den ting. Saa længe det findes en skarve

tollekniv, et par glasstumper og en seks otte gamle spiker i huset, skal ikke en gut staa fast. Det var omtrent saa Anders Daniel tænkte.

Hele torsdags eftermiddag skurte han jernene med sand og mursten, og om kvelden laa de under sengen hans, blanke som ragekniver. Dagen efter kom et par træstykker frem. Det var ikke første gang gutten havde kniv i haand; han vidste nok i hvad ende han skulde holde den, og flisene sprutede den hele dag. Den kvelden laa ogsaa træstokkene færdige under sengen ved siden af jernene.

Om lørdagen blev jernene banket ned i furen under stokkene, og spikerne kom op af trøielommen. I jernene var det hul, i stokkene svidde han hul, og saa tog strygebolten til at danse, saa det klang i stuen og katten i forskrækkelse hoppede ned fra vinduet og skar ind under sengen. Spikerstubbene blev klinket, til jernene sad fast, og saa kom turen til glasstumperne, som maatte sørge for pudsen. Til slut kom sviejernet paa ny i ilden; der maatte være huller til snorer for paabindingen.

Straks efter at lampen var tændt, var skøiterne færdige, med jern og stokker og lange snorer, og Anders Daniel hængte dem over nakken og dansede rundt paa gulvet, mens øinene lyste og kinderne brændte. Og mor var næsten lige saa glad, men hun bare strøg ham over haaret og sa:

«Du er ikke saa værst, du Anders Daniel.»

Udover kvelden sad mor og sydde. Til sidst blev det tyst og stilt i stuen; Anders Daniel sad med skøiterne paa benene og sov borte ved ovnen. Mor vækkede ham, han fik af sig og kom til sengs. Men mor sad og sydde og sydde.

Formiddagen efter, da Anders Daniel havde vasket sig - og faat søndags-skjerfet paa, drog han stoltelig ned gennem ener-rabben mod tjernet. Mor stod ved hushjørnet og saa efter ham.

«Slit dem med helsen da, Anders,» ropte hun og lo; men det var ikke frit for hun havde taarer i øinene.

Let: farve («lit»).

Ørende smaa = ørsmaa: bitte smaa. — Plundre: stræve, have møie med.

38. Paa isen og bag odden.

Nede paa isen seilte Anders afsted og bouted sig tvert igjennem de fine byfolkene. Nu syntes han at han var lige saa god som de: han havde skøiter.

Men paa den andre siden af tjernet gik Berit Nystuen og strævdde og sprikte med benene, og faldt og reiste sig op igjen. Hun vilde vist gjerne havt en

haandsrækning. Men Anders snudde forbi hende, saa det skarpe hæljernet skar i den blanke isen; han vilde nu vise hvad kar han var, kan du vide.

Berit stod og saa efter ham og sprikte saa hjælpeløst. Nu trængte han aldrig mer hendes. Og skøiterne var jo det eneste hun havde haabet paa. For ellers var jo Anders blit saa kry, siden han kom paa skolen, og vilde bare være med gutterne og aldrig lege med hende.

Hun statted fremover, saa godt hun kunde, og faldt, og syntes det var leit, og vilde helst være der det ingen folk var.

Men Anders likte at der var folk, han, og da det blev færre og færre, fordi det lakked mod middagstid, saa likte han det ogsaa. For da var det bedre rum til at svinge. Og da han til slut blev rent alene, da likte han det aller bedst; nu var det bare han og isen og skøiterne. Det var han som «raadde grunden», det var han som eide hele tjernet, syntes han. Han var ligesom konge der nede. Han maatte fare fra den ene enden af riget sit til den andre. Og det gjorde han. Han løb bent mod den store furu-odden, for der stansed isen; bag odden var det ikke is at regne for. Der vilde den aldrig rigtig lægge sig; for det var en liden elv som løb ud der. Anders fór og tænkte paa, om en ikke kunde gjøre noget ved den elven, saa det kunde blive god is over hele tjernet. Han havde hørt paa skolen, at en kunde faa smaa elver til at løbe en anden vei.

59

Da var det sandelig en som skreg bag odden. Hvad kunde nu det være for en tosk, som ikke vidste at det var utrygt der. Det maatte han se. Og saa svinged han om odden. Og saa var det vesle Berit, som laa og kravled i isen. Hun havde stabbet sig frem over hele tjernet, hun stakkar, og det havde taget tre timer. Og saa var hun endelig kommet did det ikke var folk. Men da var der heller ikke is som kunde bære, ikke engang vesle Berit. Nu laa de smaa blaa hænderne og dasked mod is-kanten og gled og gled; de smaa jenteskøiterne kunde en ikke se, for de var saa dybt nede i vandet.

«Hys, Berit!» ropte Anders. «Nu kommer jeg.»

Og Berit tidde, og Anders fór bent bort til hullet, og isen knak for ham ogsaa, og Berit skreg igjen, men Anders skreg ikke. Det er bare jenter som skriger. Han strævdde og strævdde, og vøttene gik af, og hænderne blev blaa, og fødderne blev stive. 60

Da først ropte han: «Mor! Mor!» saa det maatte kunne høres langt bortom stuen deres.

Men han havde ikke nødig at rope saa høit, Anders Daniel. En mor er altid nærmere end en tænker.

Hans mor havde gaat længe og ventet med maden, men tænkte at i dag fik Anders Daniel have lov til at more sig en stund. Det gik saa sjelden paa. Da det tog til at dryge altfor længe, saa gik hun bort paa fjeld-hammeren og saa udover. Da var det at den tomme blanke isen skar hende baade i øinene og i hjertet. Hvor var gutten? Anders Daniels mor blev rød. Hun vidste nok om det som var utrygt, hun ogsaa. Og nu stod hun paa odden i rette tid og kastede det lange høi-tauget ud til de to smaa. Hjem over tjernet maatte hun tage vesle Berit paa armene. Men Anders Daniel traved efter paa de isete fødderne, saa godt han kunde. Men paa skøiter kunde han ikke gaa.

Moren skjendte lidt, og tænderne hakkede slig paa Anders Daniel at han ikke fik et ord frem. Opoover ener-rabben blev han lidt varmere. Moren gløtted op til nævertaget. «De kunde gjerne blit liggende der, de gamle søiterne. Det havde været bedst for dig, Anders.» — «Men vesle Berit da?» sa Anders Daniel.

39. I djupe dalar og grøne lider.

60

Af Ingvar Bøhn

I djupe dalar og grøne lider,
aa der er fagert um sùmartider,
naar soli lett yver aasen stig,
og jonsok-natti som draumen síg.

Paa høge hamrar er vænt aa gange
og sjaa nedfyre dei bygder mange!
Eg kann kje gløyma den glitre-fjord,
naar kyrkjeabaatann um morgon ror.
Eg kann kje gløyma dei bjørkelundar, ⁶¹
der eg hev sprunge som barn inn-under.
den litle støva i grønne vang,
der mor hev teke meg tidt i fang.

Jonsok: «sankthans». — Siga: «synke, sænke sig». — Høg: «høi». — Hamrar: fjellhamrar.

40. Hvad «Gustenborgen» sa om sine grenaderer.

Efter «Budstikken» for 1808 ved udg

Vi har ovenfor hørt hvad Hans grenader mente om «Gustenborgen»; lad os nu høre hvad prinsen sa om sine grenaderer og soldater. Han hedte for resten egentlig prins Kristian August af Augustenburg, og var formand for det norske rigsstyre i aarene 1808 og 1809, mens vi havde krig med Sverige. Var soldaterne glade i ham, saa var han ikke mindre glad i soldaterne. Den 13de mai 1808 skrev han: «Vore folk gaar med skjemt i kuleregnet, og ofte skal de have ropt til fienden: Rippe, rippe gossar, norske gutter jager dere.» De kjække grenaderer af det nordenfjeldske regiment stormed et fjeld ved Ørjebro, og først da de var fienden paa ti skridt nær, gav de ild og kasted ham overende. Kaptein Rein fik et skud i venstre bryst; heldigvis havde han nylig taget imod lønningspengene og bar dem i sedler paa brystet; kulen misted sin kraft og gik en anden vei, saa den bare streifed ham. Pengesedlerne frelste kapteinens liv, men de blev saa flenget at de ikke kunde bruges mere. Skjønt han var saaret, blev han ved at føre kompaniet.

I Rødenes har det norske jægerkorps vist udmerket mod. Jægerne gik over en slette, mens kulerne regnte ned fra høiden, hvor fienden stod bag busker og holt. Overjæger Flor gik fremst og ropte: «Kom med mig, gutter! vi skal snart renske skogen.» Og de jog fienden væk.

Lad os nævne et par af de mange som prins Kristian regned for de bedste, og som han gav hæderstegn, og lad os høre hvad der fortælles om dem: «Husmand Ole Olsen Sønsterud havde før staat ved et skiløberkompani. Men da fienden rykked ind, bad han om mundering og rifle efter en syg soldat, fulgte kompaniet paa⁶² ny, var altid mellem de første og gjorde fienden stor skade ved sine sikre skud.

Grenader Jon Larsen af andet grenaderkompani ved Telemarkens regiment blev den 19de april skudt i hovedet og faldt; hans kamerater vilde komme ham til hjælp, men han bad dem bare lade ham ligge, og drive paa og slaas.

Lensmand Haneborg i Urskog maatte forlade hus og hjem, fordi fienden havde sat sig fast der. Men han var paa færde dag og nat, reiste og arbeided og gjorde gagn.» Om han havde mistet sit hjem, saa mente han vel, at han havde et andet hjem at sørge for, sit land.

Landevern Anders Ellefsen Ytterbøl udmerkede sig den 15de april i kampen ved Buer. Hans søn blev dræbt lige ved siden, men han blev ved at røgte sit kald som soldat, til den sidste patron var i geværet. Fienden var ikke mer end femti skridt fra ham; de faa nordmænd havde ingen anden raad end at flygte. Anders veg ikke fra flekken, før han fik paalæg til det.

Det er smaa slag i denne krigen; men det er ikke saa smaat hvad hver mand gjorde.

Teke (av taka): «taget». — Rippe: skynde sig, flygte. — Ørjebro, bro over Ørje-elven, som løber ud af Ørje- eller Rødenessjøen i Smaalenene. — Streife: snerte, stryge indved. — Rødenes, prestegjeld i Smaalenene.

41. Fanten og kjærringen.

62

Det var en gang en fant som kom drivende langt nord i skogen, hvor det var saa glisent mellem stuerne, saa der ikke var stor von om hus til natten. Men ret som han gik, fik han se at det lyste mellem træerne; for det var en plads der, og de havde varme paa inde paa gruen. Det skulde være gildt at faa bage sig ved den varmen og faa lidt mellem tænderne, tænkte han, og saa grov han sig frem til pladsen. Der kom en kjærring imod ham. «God aften og vel mødt,» sa fanten. «God aften igjen,» sa kjærringen; «hvor har den karen hjemme?» — «Søndenfor sol og østenfor maane,» sa fanten, «og nu skal jeg hjem igjen, for nu har jeg gaat over hele verden, saa nær som dette sognet,» sa han. «Det var vidfarende kar, det,» sa kjærringen; «hvad kunde det være for ærend han havde?» Jo, han vilde laane hus for natten, sa han. «Kunde tænke det!» sa kjærringen; men da var det ligesaa godt han kom sig afsted med det samme, sa hun; for husbond var ikke hjemme, og det var ingen gjestgivergaard, sa hun. «Aa, kjære væne mor,» sa fanten, «du skal ikke være saa vrang og vanskelig heller; for vi er da mennesker begge to, og sin næste skal en hjælpe, tror jeg det staar,» sa han. «Hjælp!» sa kjærringen; «hjælp!» sa hun. «Skulde en have hørt sligt! Hvem hjælper mig, tror du, endda jeg ikke har madsmulen i huset?» Nei, nei, han var nok nødt til at søge sig andet husvære, sa hun.

Men fanten var som fanter flest: han faldt ikke for første hugget, og alt det kjærringen skabte og bar sig, saa var han lige ihærdig, han, og holdt ved at gnage som en hund i en skóvet gryde, saa hun maatte give sig til slut ligevel, og saa skulde han da faa ligge paa gulvet natten over. Det var et godt tilbud, og det skulde hun have tak for, mente han. «Bedre paa gulvet uden blund end i skogen og fryse som en hund,» sa han, — for det var en lystig kar, den fanten, og et rim havde han paa rede haand til alle ting.

Da han nu kom ind i stuen, fik han se at det ikke var saa rent usselt for kjærringen som hun sytte til; men hun var nidsk og grisk, det var hun, og en lus til at gnage og klage fra morgen til kveld. Nu gjorde han sig fin, maa tro, og bad saa inderlig vakkert, om han skulde faa sig noget til mad. «Hvor skulde jeg tage

det fra?» sa kjærringen: «i hele dag har jeg ikke selv smagt det skapende grand,» sa hun. Men fanten var ful, han. «Aa stakkars dig da, bestemor,» sa han; «da maa du være bra sulten og tom i tarmene da. Ja, saa faar jeg vel selv være den som byder til gilde,» sa han.

«Byde til gilde,» sa kjærringen. «Det er leit at høre lusen hoste i lo-vaatten!» Han saa ud til at kunne byde til gilde han!

«Den som vide far', blir mangt var, og den som meget har set, mister ikke braat⁶⁴ sit vet,» sa fanten. «Bedre at være livløs end raadløs,» sa han. «Laan mig en gryde, mor!»

Nu begyndte kjærringen at blive nyfiken, maa tro, og saa fik han gryden. Han slog vand i den og satte den paa varmen, og saa blaaste han, saa luen stod om gryden. Saa tog han frem en femtoms-spiker af lommen, vendte den i haanden tre ganger og la den i gryden. Kjærringen blev storøid. «Hvad skal dette blive?» sa hun. «Spikersuppe,» sa fanten, og begyndte at røre i vandet med tvaren. «Spikersuppe?» sa kjærringen. «Ja-ha, spikersuppe,» sa fanten.

Meget havde kjærringen set og meget havde hun hørt i sine dage, men at en kunde koge suppe paa en spiker, det havde hun aldrig hørt tale om. Det var en kunst for fattigfolk det, og den kunsten kunde hun have lyst til at skille ham af med, sa hun.

«Det ingen vil ha, vil ingen ta,» sa fanten. Men vilde hun lære den kunsten, skulde hun bare se paa, sa han, og saa rørte han i gryden.

Kjærringen til at huke sig ihop, med hænderne paa knærne, og øinene gik rundt, efter som fanten rørte i gryden.

«Dette her pleier at blive en god suppe,» sa han. «Men lidt tynd blir den nu denne gangen, for jeg har hele ugen bare kocht paa denne samme spikeren. Men havde en bare en næve sigtet havremel at lægge i, saa var den sorgen slukt,» sa han. «Men det en ikke kan faa, nytter det ikke at tænke paa!» Og saa rørte han med tvaren.

Jo-men havde kjærringen lidt melrusk ligevel, sa hun, og saa gik hun efter melet, og det var baade fint og vakkert.

Fanten til at røre, og kjærringen til at glo, snart paa ham og snart i gryden, saa øinene var nær ved at springe af skallen paa hende. «Dette her blir suppe at byde fremmede paa,» sa han, og tog næve paa næve og la i. «Men havde en bare havt en bete salt kjød og nogen smaa poteter at lægge i, saa skulde det blive kost for herremænd, om de var aldrig saa kræsne,» sa han. «Men det en ikke kan faa, nytter det ikke at tænke paa!» Og saa rørte han i gryden. —

Aa jo, naar kjærringen rigtig kom til at tænke sig om, saa havde hun nok nogen poteter; ja, hun havde nok en kjødbete ogsaa; og alt dette gav hun fanten.

Han til at røre igjen, og hun til at glane. «Dette her blir mad som en kan byde de 65
grommeste storfolk,» sa han.

«Skulde en ha set sligt!» sa kjærringen; «og det bare paa en spiker.»

Det var rigtig en tusendkunstner, den fanten. Han kunde mer end drikke ud og sætte fra sig, han.

«Havde en nu havt lidt gryn og en liden melketaar, saa kunde en bede selve kongen smage; for sligt faar han hver evige aften,» sa fanten — det vidste han, for han havde været i tjeneste hos kongens kok, sa han.

«Aa ne-i! bede selve kongen smage!» og kjærringen til at slaa sig paa knærne; hun var rent forfærdet over fanten, saa fin han var! «Men det en ikke kan faa, nytter

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

det ikke at tænke paa,» sa fanten. Jo-men havde hun lidt gryn, jo, og rent bar 66
for melk var hun ikke heller, sa hun, for den bedste koen hendes havde nylig

baaret — og saa gik hun efter baade det ene og det andre. Fanten til at røre, og kjærringen til at glane, snart paa ham og snart i gryden.

Ret som det var, tog fanten op spikeren. «Nu er det færdigt, og nu skal vi holde et rigtigt maaltid,» sa han. «Men til slig suppemad bruger nu kongen og dronningen at tage sig en dram eller to og et stykke smørbrød — i det mindste. Og saa har de dug paa bordet, naar de faar sig mad,» sa han. «Men det en ikke kan faa, nytter det ikke at tænke paa,» sa han og retted paa kroppen.

Men nu var kjærringen blit stor og fin, hun ogsaa, maa vide, og var det ikke noget andet som vanted, for at faa det akkurat som kongen havde det, saa syntes hun det kunde være moro at have det slig en gang, hun med, og lege konge og dronning med fanten. Hun nord i skabet i samme stunden, og frem med brændevinsflaske og drammeglas og smør og ost og spekekjød og kalvedans, saa det blev som til det gildeste gjestebud. Aldrig i sit liv havde kjærringen havt det saa fint, og aldrig havde hun smagt slig suppemad heller — og det bare paa en spiker! Men de aad og de drak, og de drak og de aad, til Jon Blund kom og fæsted sig baade gut og pige.

Nu skulde fanten til at lægge sig paa gulvet. Men det kunde nu slet ikke gaa an, det var nu rent umuligt, mente kjærringen. Ne-i da! en slig storkar maatte da ligge i sengen, sa hun; saa fik hun selv ligge i koven, hun da. «Dette er som i likeste julehelgen,» sa fanten, «og bedre kvindfolk har jeg ikke raakt,» sa han.

«Haa haa, ja! — Sæl den som kommer til godt folk!» sa han og la sig i sengen, og saa sovned han.

Men kaffekoppen var det første han fik i haanden, da han vaagned om morgenen. Og da han skulde til at gaa, gav kjærringen ham en blank daler. «Og tak og tak og mange tak for den nyttige lærdommen,» sa hun.

«Nu kan jeg faa mig gode dage, siden jeg har lært at koge suppe paa en spiker,» sa hun. 67

«Aa, den kunsten er ikke saa stor, bare en har noget godt at jevne paa med,» sa fanten, og saa gik han.

Kjærringen stod i svalen og stirred efter ham.

«Slige folk vokser ikke paa hver busk,» sa hun.

Grenaderer kaldtes «kjernetropperne» af fodfolket paa den tid, jægere det lette, «flyvende» fodfolk. — Urskog paa Nedre Romerike. — Landevern er soldater som har staaet sin øvelsestid ud, og siden bare gjør tjeneste naar fienden er i landet. — Buer, gaard i Aremark hered i Smaalenene. — Von: haab.

Husvære: husly. — Skóvet: med skove eller svidd skorpe i. — Ikke det skapende grand: ikke det aller mindste. — Lovott (af love, haandflade): belgvott, helvante.

Grom eller grum: gild, stolt.

Vante: fattes, «mangle». — Til Jon Blund kom: til de blev søvnige (Jon Blund det samme som Ole Lukoie).

42. Lillebror ligger dødssyg.

67

Efter Rafael Hertzberg ved udg

Han har ligget mange dage,
mat og mager, lillebror.
Tier, taaler, ingen klage!
ler saa smaat til far og mor.

Bjerken suste over engen,
gjøken høit i lien gol;
stakkars liden, som fra sengen
ser paa somrens varme sol.

Høsten kom med liv paa laaven,
bjerkens blad blev gult og træt,
sangen stilned af i skoven,
skodden laa saa lun og tæt.

Nu skal brødrene i skolen
og bli borte helt til jul;
bortved trappen knegger folen,
vognen drages af sit skjul.

Og de store gutter smyger
sagte ind til lillebror,
og hans mørke haar de stryger,
tør ei se paa far og mor.

Med da siden han fra grinden
hører vognen dra afsted,
graater han og lægger kinden
taare-vaad paa puden ned.

43. Gamle skolegutter.

Efter B. Auerbach

Det var i den tiden da ikke alle folk kunde læse. Det er længe siden, og det er langt herfra, at det hændte som vi nu skal fortælle.

Det var en vinterdag. Sneen dalte saa sagte og stilt ned fra himmelen. Og fra det varme fjøset kunde en af og til høre et enkelt slag af kobjelden. To korper kom flyvende og saa sig om. Og spurvene fløi ind og ud mellem hverandre. Paa de mørke grener i epletræet laa sneen hvid og kammet, og borte ved naboens hus, ved den brune døren, kan en se der er en vei, som ender der. Men sneen falder og dækker den til. Alt er saa stilt, saa stilt. Det er lunt og godt at være inde i stuen.

Bonden stod og saa ud igjennem vinduet og tænkte paa mangt og meget. Tankerne kom stille som sneen der ude. Saa var det en som stabbed op over trapperne og trampet sneen af sig udenfor døren. Det var Jørgen, den ene af de tre 68 naboerne som bodde i grænden. De var ikke mere end fire i alt. «Isj, for et veir!» sa Jørgen; «en kan ikke gaa ti skridt fra huset sit uden at sidde fast. Skal vi spille?» Han drog en kortlek op af lommen. Men manden i huset svarte: «Min far sa en gang, at den som kan spille ved høilys dag, er ikke værd at solen skinner paa ham. Ned i lommen med det! Du kan jo skrive, du, det kan ikke jeg. Skriv en forskrift for gutten min. Barnet ved ikke hvad det skal tage sig til.» Jørgen gav sig til at skrive. Han var nok kry paa en maade, fordi han kunde. Men han mente det var nu ikke til svært store nytte hverken at læse eller skrive. «Det giver hverken i mave eller sæk,» sa han. «Skolemesteren kan skrive; men gaardsgutten min har det da ligesaa godt som skolemesteren, endda han ikke ved hvad forskel det er paa en abc og et møg-greb. Det kan jo være noksaa godt at kunne skrive og læse, for os som har noget, men hvad skal fattigbørnene læse efter?»

— «Det er synd og skam at snakke slig,» sa manden i huset; Josef hedte han. «Jeg gav en finger af haanden min, hvis jeg kunde læse og skrive. Nu ved jeg bare hvad folk fortæller mig, og hvad jeg ser. Nu kjender jeg bare de par mennesker som lever her lige op i ansigtet paa mig. Men hvis jeg kunde læse, da var det som at have mennesker hos mig som kanske levde tusend mil fra mig, eller kanske er døde for længe siden; og ligevel sa de mig hvad de vidste, og hvad som kunde være godt for mig at vide.» Og saa vendte Josef sig til gutten. «Kom, gutten min,» sa han, «og tag paa dig; og du mor, du faar give os et stykke brød og ost med paa veien. Per, jeg gaar i skole med dig.» — «Men barnet kan da ikke kare sig frem i den dybe sneen,» sa konen. «Jeg kan,» sa Josef, «og jeg bærer ham paa armen.»

Og en stund efter stod Jørgen og konen og saa ud gjennem vinduet. Josef gik ned over bakken, med sønnen paa armen. Han var paa veien til skolen. Da han kom did, snakked han lidt med skolemesteren først. Saa satte han sig et stykke fra børnene, og holdt en liden abc i sin barkedede næve.

Hver dag bar Josef sin søn til skolen, og hver kveld kom han hjem sammen med ham. Og slig som gutten nu snakked med faren! Han spurte og spurte, og faren svarte, det han orked. Og de kom til at kjende hverandre saa godt, far og søn, og kom til at holde af hverandre endda mer end før. Faren hørte gutten i lekserne, og lærte selv ved det, og hjemme sad de og skrev afskrift sammen. 69

I førstningen gjorde de naturligvis nar af dette i grænden. Men siden blev de med, de ogsaa. Og hver morgen kunde en se de fire bønderne hver med sit barn paa armen rusle ned over bakkerne til skolen.

Sval: forstue, svalgang.

44. Dyre Vaa.

69

Af J. S. Welhaven

Den gjæveste bonde i Vinje gjeld
var Dyre fra Vaa at nævne;
han var saa sikker og stø som et fjeld,
og eiede tolv mands evne.

Hans granner sagde saa stort et ord:
«Du turde vel prøve en leg, som Tor,
med troll og med berg-uhyre?»
«Ja, naar det er mørkt,» sagde Dyre.

Saa skulde det hælde, at Dyre Vaa
sad lunt i julekvelds gilde;
mens ølet gik rundt og natten faldt paa,
de drukke saa meget de vilde.

Med ett blev det tyst i det lystige lag;
det hørt fra fjeldet et grueligt brag
og et brøl som af hundrede tyre.
«Nu er det vel mørkt,» sagde Dyre.

Og Dyre gik fluks til Totak-vand
og løste sin baad behændig;
men da han kom nær til den anden strand,
det ropte ham an ubændig:

«Hvem er det som pusler i tjernet nu?» — 79
«Det er nok Dyre fra Vaa, — end du,
som rusler i urer og myre,
saa mørkt som det er?» — spurte Dyre.

«Jeg er fra Aashaug og skal afsted
til Glomshaugs-møerne mine;
læg hid til stranden og tag mig med,
og brug saa kræfterne dine!»
«Ja, let dig først,» gav Dyre til svar,
«for prammen er klein, og jeg tænker du har
en krop som de sværeste fyre, —
og husk, det er mørkt,» sagde Dyre.

Saa skrumped trollet sig dygtig ind
og sad som en dverg paa tilje;
men da fik Dyre et andet sind
og meldte paa stand sin vilje:
«Aa syn mig nu, hvad rise du er!»
Men trollet brummede studs og tver:
«Nei stop, den lyst faar du styre.»
«Ja, mørkt er det og,» sagde Dyre.

Men trollet gjorde sig blid om lidt
og sagde ved fartens ende:
«Jeg lægger et merke i truget dit,
af det du mit maal kan kjende.
Se vel under toften, naar det er dag,
og tag, hvad du finder, for din umag,
det er din færgemands-hyre.»
«For nu er det mørkt,» sagde Dyre.

Det var en vantefinger af uld
 som laa under Dyres tofte;
 med fire skjeeper den maales fuld, —
 og Dyre har maalt den ofte.
 Da blev det for alvor et stadigt ord,
 at Dyre var kar for at gaa, som Tor,
 mod troll og mod berg-uhyre.
 «Helst naar det er mørkt,» tænkte Dyre.

Vinje, prestegjeld i Telemarken. — Tor, vore fædres sterkeste gud, som kjæmped med trollene. Se stykket om «Vore fædre». — Drukke: drak; gammel flertalsform. — Tyr: stut, okse. — Fluks: straks, paa flekken. — Totak, sjø i Raulands prestegjeld i Telemarken. — Ubændig: ustyrlig, voldsom.
 Paa stand: straks. — Studs: kort. — Hyre: løn. — Vante: vott

45. Velle-Øystein og prins i hans.

71

Af R. Flo

Ja no heiter han Mr. W. Johnston og er bruks-eigar burte i Amerika. Men heime i bygdi heitte han Velle-Øystein; for mor hans, ho Velle-Inger, budde i ei liti støva nedmed elvi, som me kalla Velle-støva. Men meir enn denne støva aatte ho heller ikkje, og difor var ho glad til, at guten hennar fekk vera gjætar fram-i Bjørdalen um sùmaren og taka kosten ei stund hjaa kvar av Bjørlo-mennerne. Naud leid han no heller ikkje daa; for alle likte godt den godlynde og viljuge guten, og fór vel med hønom. Ymis motgang hadde han nok iblandt, som daa Blaaskjegg stanga den gamle lèrskreppa hans utfor Ljøfjellet. Men so gjorde han sjølv ei tre-prins i staden, og den gjekk han med stødt sidan.

Daa han hadde lese for presten, drog han til by'n i smedelæra, og den stod han ut baade trutt og vel, men so strauk han til Amerika. Daa gjekk det ei lang stund fyrr me høyrde nòko fraa hønom. Men so tok det til aa kòma pengebrev heim i bygdi aat ho Velle-Inger, og det spùrdest snart, at det hadde vorte mykje til kar av han Velle-Øystein. Ein sùmar eg var heime, skulde eg hjelpa mor hans aa skriva eit brev aat honom. «Det er no reint ilt og,» sa ho, «at han skal senda so mykje aat meg, og eg hev ikkje nòko som det kann vera mùn i aa senda honom. No skal han Bakke-Kolbein reisa stad aat honom, veit du, so eg kunde faa det radt fram med det same.» Eg tenkte meg um litevetta. «Du hev vel ikkje den gjætarprinsi hans, du veit?» spurde eg. «Jad'n trur eg mest eg hev den liggjande

endaa her uppaa lèmen,» sa ho; «men det er daa vel berre skammi aa senda slikt, veit eg.» — «Du veit eg med hev vore lenge heimanfraa,» sa eg; «so eg skynar meg nòko paa korleis slike folk hev det.» — «Ja, kanskje det kunde vera nòko i det,» sa ho daa. So fann me fram prinsi, la henne full med lefsa, sætersmør og søt-ost og anna godt me visste, pakka henne vel inn, og send vart ho.

Aaret etter fekk eg sendande eit Amerika-brev heimanfraa. Det var fraa Mr. Johnston, og i det brevet takka han mór si so høvt for sendingi. Fyrst han fekk sjaa kva det var for nòko, so tok han og køyrde ut paa lykkja si og sette seg der med prinsi paa ein haug aaleine. Ei slik maaltid hadde han aldri tenkt han skulde faa meir i sine dagar. Det var som aa liva uppatt eit heilt liv, sa han. Alt kom so livande framfyre honom: Strandebygdi og Bjørlo-grendi og den vesle stòva nedmed elvi, og Ljøfjellet, — der laut han kliva upp, upp Bjønnstigen, og sitja og sjaa ut yver Bjørdalen, med Holmvatnet og Norsætri nedi botnen og Kvanneskridorne øvst uppe under Svarteggi, og so ljom og laat av bjøllor ikring, som han kjende att kvar ei. — Alt i eitt laut han halda upp, for di det kom nòko upp for bringa og i halsen, som han ikkje visste anten det var sorg eller sæla. Men det visste han no, at aldri hadde han havt lettare bør aa bera, enn daa han gjekk med denne prinsi heim-i Bjørdalsfjelli.

72

Prins: skreppa. — Mr. lès mister: «herr». — Hjaa: «hos». — Ymis: ein og annan («forskjellig»). — Mùn: «forslag», hjelp og hugnad. — Litevetta: lite grand. — Lèm: 1) ei luka, 2) loft eller trèv.

46. Heimreisei fraa sætri.

72

Af Edv. Storm. Tegningen af Elisabeth Sinding

Me hev gjort kva gjerast skulde, ysta ost og kinna smør;
no stend att aa klyvja øykinn, setja laas for sæterdør.
Korkje finst her meire føde her for heie hell for krist;
glad er me, me slepp aat bygdi, meire glad er kui visst.

Far vel mark, som fena'n gnaga, der eg gjætte mang ein gong;
far vel skog, som ofte ljoma av min lur og tut og song!
Far vel hulder, som der budde, flytt no du i sèlet inn:
vinters tid er ilt aa liggja ute baa for vår og vind.

Kom no alt her finst paa sætri, kom og fylg aat bygdni ned!
 Heile gjordet no er rydjuget, òpne stend no grind og led.
 Skünd dykk! folket ventar heime, buferdslefsa vil dei ha;
 her er ikkje meir aa gjèra, — folk og fenad, lat oss gaa!

Hæv: gild, flink og flittig. — Lykkja: eng-stykke med gard kring («løkke»). — Skrida: ei bratt gras-lid under eit fjell. — Sæla: gleda og lukka. — Kinna: «kjerne». — Øykinn: hestarne. — Korkje — hell: «hverken-eller». — Heie (hedning) og krist (kristen) vil her segja: fe og folk. — Fenad: buskap. — Ljoma: «gjenlyde». — Tut eller stut: ein kort lur. — Sæl: sæterhus, stølsbud. — Gjorde: innmark («jorde»). — Led: opning i eit gjerde. — Dykk (dökk, døkk): «dere, eder». — Buferdslefsa og buferdsgraut høyrer med til høgtidskosten paa buferdsdagen, naar feet skal flytja til eller fraa sætri.

IV. FRA HAV OG STRAND.

IV. Fra hav og strand.

74

47. Norsk sjømandssang.*Af Bjørnstjerne Bjørnson. Tegningen af Chr. Krohg*

Den norske sjømand er
et gjennom-barket folkefærd;
hvor fartøi flyde kan,
der er han første mand.
Paa togt og hjemme her
ved sund og skjær og fiskevær
han tar sin Gud i sind
og sætter livet ind.

Her er et folk i krig
for livet uafsladelig —
med dyre mandefald
i kampe uden tal.
Det som er dagligdags,
det nævnes ikke netop straks,
og tit er ingen med
som bære kan besked.

Men vesle fiskerbaad 75
har baaret frem saa mangen daad
af mod og herlig kløgt,
skjønt aldrig den blev trykt.
Og mangen sjømands liv
fik dødens krans af tang og siv —
som burde havt i guld
sit navn blandt kjæmpe-kuld.

Sankt-Olavs-korsets ros
ret høvde for en vestlandsk los,
som redded hundred mænd
og hundred om igjen.

Og mangen liden gut
 som red paa hvælvet hjem til slut,
 naar far var sat om bord, —
 han burde havt et ord.

Hurra for dem i dag
 som farer under norske flag!
 Hurra for losen som
 dem først i møde kom!
 Hurra for dem som ror
 sin fiskerbaad paa hav og fjord!
 Hurra for alles lyst:
 vor skjær-omkranste kyst!

48. Min første reis.

75

Det havde været et forfærdeligt tordenveir om natten. Vi sommergjester, som bodde hos gamle Salomon fisker ude i havskjærene, havde næsten ikke været i seng. Vi stod ude paa neset mesteparten af natten og saa ud over sjøen. Snart var det belgmørkt, snart var det som havet var stukket i brand; tre fire seil blinkede i det svovlblaa lys. Men inde i land havde lynilden slaat ned paa to steder; et rødt skjær flammed paa himmelen.

Nu var det morgen; uveiret var over, dagens velsignede lys var kommet. Vi sad inde i den hyggelige sjømandsstuen hos Salomon og drak kaffe. Det ruskede i de to store træerne ude i haven; det var røket op en svær kuling efter uveiret. Den ene skude efter den andre strøg forbi; vi kunde bare se et stykke af seilene gennem træernes løv; men nu var alting lyst og glædeligt.

Vi sommergjester var bare fire. Det var konsulen, hans hustru og søn — og saa var det jeg.

«Konsulen har jo været sjømand?» spurte jeg. «Ja, jeg har saa,» sa han, sukket lidt og saa paa gutten sin; «og snart skal han ud og prøve, han ogsaa.»

«Fortæl lidt fra havet,» bad jeg.

«En simpel sjømands-historie?» — «Ja netop simple sjømandshistorier skulde jeg have lyst til at høre. Netop slig som det virkelig gaar til. Vi er saa uvidende om hverandre her i dette store, lange land. Vi er saa langt fra hverandre, synes jeg. Én er dommer, én er prest; én pløier jorden; og én pløier havet. Hver har sin

76

glæde og sin nød.» — «Ja, nød har sjømanden nok af,» sa konsulen, og saa paa gutten igjen.

«Fortæl,» bad jeg. «Den første reisen, far, den første reisen!» sa sønnen; «den er vel morsom.» — «Morsom, gutten min? Aa ja, saa-men — bagefter. Den første reisen, ja. Jeg mindes det nok, endda det er tredive aar siden.

Ikke før var jeg om bord, saa siger styrmanden til mig: «Du faar koge erterne du da, GABRIEL,» endda jeg skulde være bare kahytsgut. Men kokken var ikke mønstret paa. Jeg, som aldrig havde faat lov til at være i kjøkkenet fem minutter! Og nu skulde jeg koge erter og salt kjød med en eneste gang. Svart og skiddent var det inde i kabyssen; jeg skurte og skurte, og øinene mine randt baade af graat og af røg. Siden kogte jeg saltmaden, det bedste jeg havde lært, og saa blev det daarlig, kan De skjønne. «Det er nok kogt paa rust og salte taarer dette,» sa baadsmanden. Men juling fik jeg ikke. —

Dagen efter kom kapteinen om bord. Han var kjendt for at være en flink sjømand, men strid og streng. Om kvelden kaldte han mig agter. «Jeg kan godt like dig, GABRIEL,» sa han, «og nu skal jeg sige dig noget. Lyv ikke for mig, og vær en kjæk gut. Vær renslig med det du sætter paa bordet; jeg har forstørrelsesglas, og jeg ser hvert eneste støvgran som findes paa kopper og kjørler. Og saa én ting til: jeg er hastig og sint, og da er jeg ikke altid god for at styre mig. Da kunde jeg komme til at gjøre en ulykke paa dig, og det vil jeg ikke, for jeg liker dig. Find dig et gjemsel, du gutten min, som ikke noget menneske ved om. Og naar du saa skjønner at det trækker op til uveir, saa kryb i læ der. Bry dig bare ikke om at jeg roper. Kom ikke, GABRIEL! God nat!

Det første jeg gjorde om morgenen, var at lage mig et gjemmested, og det var ikke saa vanskelig; for det var jeg som stelte med madvarerne, siden andenstyrmand blev uklar med kapteinen i land og blev jaget væk. Nede paa mellemdækket var det stuvende fuldt af kjødtønder og flesketønder og meltønder og smørfjerdinger og brødsækker og poteter og sild. Der grov jeg mig et lidet hul og satte en stor kjødtønde fremfor.

Nu var der en anden gut om bord som ogsaa skulde være kahytsgut paa en maade; han hedte Erik, og blev mønstret paa senere. Han var ikke videre modig — til at begynde med. Kapteinen havde lovet hans mor at han ikke skulde gaa til veirs, sa han. — «Isj, for en ekling!» sa Sverre.

En dag sidder Erik og jeg inde i agterkahytten og drikker kaffe. Vi sad paa hver vor side af kahytbordet. Det rulled lidt; rigtig støe var vi ikke nogen af os, og slingrebrettet havde vi glemt at sætte paa bordet. Men selv støttet vi os, det bedste vi orked. Saa ved vi ikke ordet af, før hele bordet gaar rundt og tager barometret med sig, som henger i taget. Men Erik, og alt det som paa bordet var,

blev kastet helt ind under sengen til kapteinen. Der laa han og peb mellem kaffekanden og kopperne og det brune sukker og kviksølvet. Men jeg tænkte: «Nu faar du gjemme dig, Gabriel, for nu ryker det op!» Et lidet øieblik efter sad jeg i musehullet mit bag kjødtønden. Det varte ikke længe, saa hørte jeg kapteinen rase oppe paa dækket. «Gabriel!» ropte han. Svarte ikke. «Hvor er du?» Ikke et muk. «Jeg vil snakke med dig.» Still som en mus. Men nu kom han ned paa mellemdækket, og snart stod han lige fremfor kjødtønden: «Du tænker vel paa det jeg sa til dig den kvelden du kom om bord. Men nu skal jeg sige dig noget andet. Kommer du ikke frem straks, saa tamper jeg dig fordærvet.» Men da han havde sagt det, var det ligesom han kom til at tænke paa noget; han vendte ryggen til og gik. Langt om længe vaaged jeg mig frem, og den første jeg mødte paa dækket var kapteinen. Han kom langsomt imod mig. «Hvor har du været henne?» sa han. «Kapteinen sa jeg skulde have et gjemsel.» — «Hørte du ikke at jeg ropte paa dig?» «Jo; men kapteinen har sagt, at jeg ikke skal komme, naar De roper — slig.» 78 Han saa paa mig en liden stund. «Det var bra du ikke kom, gutten min,» sa han og gik agterover. Men den gangen var jeg ræd. —

«Fortæl om den gangen du var rædest,» sa Sverre.

«Rædest,» sa konsulen; «ja, det er ikke saa godt at sige; jeg tror det var to ganger, det. Den ene gangen var vi paa veien til Syd-Karolina. Da raakte vi midt op i en orkan, ja lige midt op-i ogsaa. Og en orkan er en hvirvelvind, ved du, som render rundt, og vi kom midt ind i rundingen. Og det er det værste et skib kan gjøre. Jeg havde jo aldrig været med paa sligt; men jeg kunde se paa de andre hvad som stod paa. Det er stilt om bord i en slig stund. Ikke et unødigt ord blir sagt. Og da vi kom lige ind til det midterste, saa blev det stilt i luften ogsaa. Skibet ligger og velter i de overhændige sjørne. Men der er ikke et vindpust som kan give fart, ingen hjælp eller raad. Jeg vil ligne skuden med et menneske som hiver sig hid og did paa sengen og klager sig og skal dø. Slig laa vi i ti minutter. Da kom stormen farende med en eneste gang — rakt fra den andre kanten.

Klokken var just halv otte, og vi skulde skifte vagt. I det samme styrmanden lukker kahytsdøren op, saa sætter stormen ind gjennem kahytten, med slig magt, at den løfter hele kahytsslukken, og sjørne kommer veltende ind ovenfra. Der laa vi nu. Bølgerne kom fra sydøst, og vinden kom fra nordvest; fokkemasten knakk, og det suste som et orgel i taugverket.» — «Graat du?» sa Sverre. «Nei, men jeg bad sagte, jeg som de andre. Og saa fik en jo tryghed af at se paa kapteinen vor; for stautere sjømand i farens stund kunde en ikke finde. Det er sandt, at han var strid, og naar vi skulde til veirs for revesjau, saa stod han med tampen i haanden, og den som kom sidst fik et dygtigt rapp. Men modig og koldblodig var han, saa det var en lyst at se.» — «Du sa det var to ganger du var rædest,» tog Sverre

paa igjen. Konsulen lo. Den andre gangen, det var den gangen jeg bed i osten.» — «Bed du i osten?» — «Ja, jeg gjorde det du, skam at sige. Vi fik ikke ost paa maden hver dag, som du faar, din skoier, og vi havde ikke fersk mad i hermetiske daaser, som sjøfolkene har nu. Det gik paa erter og kjød, og kjød og erter, og en blev træt til slut af dette evindelige saltet. Men nu var det jo jeg som stelte med madvarerne, ved du. Og saa var det en kveld jeg fik slig forfærdelig lyst paa et stykke hollandsk ost; for vi havde en deilig hollandsk ost. Men kniv var der ikke for haanden, og saa bed jeg en stor snei. Jeg kunde jo altid glatte det ud om morgenen, for det var jo jeg som satte frokosten ind. Men om morgenen var jeg i andet arbeide og glemte hele greien. Kokken, som ikke vidste om nogen ting, han satte osten ind, med tænderne i. Nu var det sandt nok, som kapteinen sa den første kvelden, da han kom om bord: han sad virkelig med forstørrelsesglas og saa paa alting. «Hvad er dette for noget?» skriger han, da han faar se osten. «Hvad er det for et svinebest som har sat sine tænder her? Er det du, styrmand?» — «Nei!» — «Er det du, kok?» — «Nei!» — «Er det du, Erik!» — «Nei!» — «Rop paa Gabriell!» — Da jeg kommer ind og ser kapteinen sidde og stirre paa tandmerkerne mine, saa skalv jeg jo indvendig som er aspeløv. «Er det du som har bidt i osten?» siger han. Jeg lader som jeg blir forundret: «Osten?» — «Ja ja, vi skal nok faa vide det.» Dermed skyver han osten bortover til styrmanden. «Bid!» siger han. Styrmanden maatte bide. Saa til kokken: «Bid!» kokken bed. Saa til Erik: «Bid, gut!» Og Erik, som vidste sig uskyldig, bed et stort stykke. Nu kom turen til mig. Tænderne hakked i munden paa mig, og det var kanske derfor de bed anderledes end i gaar-kveld, eller ogsaa maa kapteinen have brugt forstørrelsesglas; for da han havde faat osten igjen og set paa alle biddene en stund, saa siger han: «Det er du som har bidt, styrmand.» Og dermed tager han styrmanden i nakken og kaster ham ud. Jeg lusked efter. «Det var jeg,» hvisked jeg. «Jeg skjønte det nok,» hvisked styrmanden igjen; «men han kunde have slaat dig helseløs.» Jeg stod og sunded mig en stund. Det fik være det samme. Styrmanden var saa forfærdelig snild; jeg kunde ikke taale at han skulde have det siddende paa sig, at han gik der om kveldene og bed i den hollandske osten. Jeg gik bent ind til kapteinen igjen: «Det var nok jeg som bed ligevel, kaptein.» — «Du er fræk, gut. Kom hid!» Og saa fik jeg et par rapp; men enten har det ikke været stor magt i dem, eller saa har jeg ment at jeg fortjente dem, for jeg kan ikke sige tampen brændte noget videre den gang.» — «Gjør tamp frygtelig vondt?» spurte Sverre. «Tampen er ikke det som er værst, gutten min. Det værste er nattevagterne og hjemlængslen. Og jeg havde mine vagter jeg ogsaa, siden der ikke var nogen andenstyrmand. En femten aars gut trænger meget søvn, og aldrig skal jeg glemme, naar jeg blev purret ud om natten og en mand fra vagten

før kom ind i ruffet og ropte: «Reis, reis til kvarter i Guds navn!» For det sa de altid i min tid. Jeg var tung som bly af søvn, og det har hændt mig, at jeg ikke har orket at gaa hundevagten ud. Jeg la mig bent for døren til ruffet.

Ja, det var strengt for en gutunge mangen gang. Aldrig skal jeg heller glemme, da vi laa i Genua og lossed kul. Det er vakkert i Genua. Husene ligger saa pent i rader opover rundt bugten, og skibene ligger i rader paa havnen; det er ligesom gader imellem dem. Paa disse gaderne gaar baadene op og ned, og skuddermannen staar og skaater og ser sig om til alle sider, for at komme skikkelig frem. Kirkeklokkerne spiller hele melodier, og det klinger deilig ud over sjøen, for den som har sind til at høre paa det. Men det havde ikke jeg. Jeg var saa lei de klokkerne, saa jeg ikke kan sige det; for naar de begyndte om morgenen, saa skulde jeg ogsaa begynde. Klokken 4 maatte jeg gjøre alt i stand til kapteinen; fra klokken 6 var jeg med og arbeided i rummet med lasten, og det holdt vi paa med til klokken 6 om eftermiddagen; og da skulde jeg stille til kvelds. —

Fra Genua sendte jeg brev hjem. Jeg havde laget mig et bord af en taugkveil nede paa mellemdækket, og havde et blækhus paa den ene siden og et par drueklaser paa den andre. Ret som det var maatte jeg lægge pennen væk; snart skulde jeg tørke en taare af, og snart skulde jeg plukke en drue for at trøste mig. Men jeg tror nok det var salt af taarer, det brevet, ligesom de første erterne. —

Saa var jeg jo rigtignok blit en helvoksen kar, da jeg skulde hjem. Og saa blev det vel glæde, da jeg efter halvandet aar fik høre, at nu bar det nordover for alvor. Jeg kjøbte sydfrugter til mine søskend, og havde et helt oplag nede i gjemmestedet mit. Under hjemreisen maatte jeg der ned af og til, for at se at ingen havde stjaalet noget, og saa tog jeg mig en appelsin eller to med det samme. Ladningen var ligesom minket en del, da vi styrtte op imod kysten her. Ja, naar en nærmer sig Norges kyst, saa trænges det ikke, at nogen sender en til veirs. Mange ganger om dagen klyver en op i riggen for at se efter Lindesnes. Og saa blir det glæde paa glæde. Først er det da neset, saa er det baaden med det røde merket og los om bord. En kjender rigtig paa sig at nu siger det fremover mod far og mor og søskend, naar den staute karen staar paa kommandobroen og siger: «Fulde seil, kaptein!» Og naar saa ankeret endelig falder, da er det som det tager med sig til fjordens bund alt som har været vondt og saart paa veien.

Det var midtvinters tid, da jeg kom hjem fra min første reis. Vi ankred udenfor isen, og det blev sent, før vi fik landlov. Med lommerne stappet fulde af appelsiner og druer vassed jeg i den dybe sne ind over isen i mørket. Ingen vidste at jeg skulde komme. Men mor havde sagt dagen før: «Nu hørte jeg GABRIEL tage i døren, nu kommer han.» Det er underligt med en mor for resten; hun skal

81

just ikke være overtroisk for at kjende paa sig, før alle andre, naar barnet kommer.»

Siv: sjøgræs („seve“). — Kuld: æt, lag. — Sankt-Olavs-korset: Olavsordenens ridderkors. — Skjær: lysning, farveglans.

Mønstre paa: indføre i «skibsrullen» over mandskaberne, fæste. — Kabys: skibskjøkken. Stuvende fuldt: pakkende fuldt. — Slingrebret: ramme rundt om bordkanten til at hindre tallerkener og lign. fra at falde ned under skibets slingring. — Barometer: redskab til at maale lufttrykket med, veirmaaler.

Fokkemast: formast. — Revesjau: arbejde med at «reve seilene», d. v. s. tage seilene ind og binde dem op.

Hermétisk: lufttæt. — Sunde sig: tænke sig om.

Purre: ruske i, vække op. — Ruf: folkenes kahyt. — Kvartér, her: en afdeling af skibsmandskabet, inddelt til vagttjenste. — Hundevagt: fra kl. 12—4. — Skuddermand: færgemand. — Taugkveil: sammenrullet taug.

49. Der vester mellem skjær og baa.

81

Af udg

Der vester mellem skjær og baa,

— mellem skjær og baa —

der gik et skib med nødflag paa,

gik med nødflag paa.

Der stod nok sagtens folk i land —

med haand i lommen alle mand.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

Ingen raad!

82

ingen vil gaa!

Veiret er for svært;

skjær og baa

bryder det paa, —

livet er for kjært.

Da kom en jente, er mig sagt,
— slig er det mig sagt —
hun havde baade mod og magt,
baade mod og magt.
Og jenten sprang i baaden ud
og ropte: «Gutter, kom med Gud!»
Seilte paa —
sjørerne paa!
seilte paa, hurra!
seilte fra —
sjørerne fra;
seilte fra, hurra!

Og jenten steg saa fast og let
— steg saa fast og let —
om bord og paa kommandobret,
paa kommandobret;
hun losed skuden sikkert op,
og flagget kom paa rette top.
Havnen laa
skinnende blaa,
favned alle mand;
men salut
fik hun til slut,
da hun fór i land.

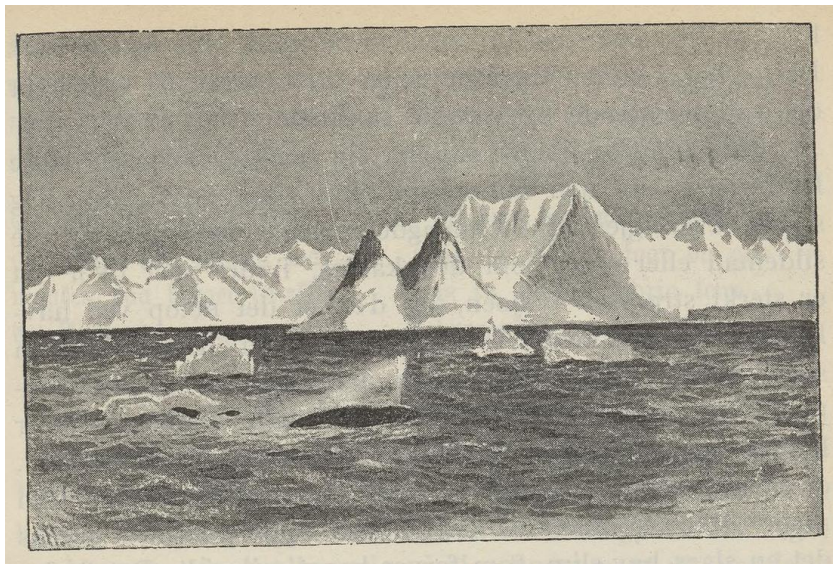
Sydfrugter: appelsiner, druer o. s. v. — Baa: flu, undervandsskjær; ogsaa bøe, «bøde».

SKREIEN.

50. Hvor kommer skreien fra?

82

Alle ved at det hvert aar blir fisket millioner af torsk oppe ved Lofoten og Finmarken. Det er kanske mindre kjendt, at der er umaadelige torskestimer ved Spitsbergen ogsaa. I midten af august 1878 laa tre baader fra fartøiet «Isbjørnen»⁸³ og fisked ved de norske øer ved nordvest-pynten af Spitsbergen. Disse baader havde tilsammen seks mand om bord, og disse seks mand fisked i tolv timer med haandsnøre 2 253 torsk, det vil sige en fisk hvert andet minut.

En anden gang fanged en ishavs-skipper oppe ved Spitsbergen en torsk som havde en gammel fiskekrog i sig. Forsynnen sad endnu i angelen, og det var slet ikke den slags forsynn eller snøre som en bruger oppe ved Spitsbergen. Men alle ishavs-farerne vidste, at ved Lofoten og Finmarken bruger fiskerne den slags fortom som fisken havde i sig. Havde torsken da været i Norge? Kan godt være. Nede fra havbunden reiser det sig en mur, en egg eller havbro, som rækker helt fra Spitsbergens nordpynt og til Lofoten. Her er ligesom en slagen landevei for skreien, og her kan den, om den vil, svømme frem og tilbage. Det gjør den ogsaa. Ingen har nogensinde fanget torskunger eller smaatorsk ved Spitsbergen, ingen har nogensinde fundet mængder af torskerogn flydende i sjøen der oppe. Naar det nærmer sig den tiden skreien skal gyde, saa begynder den at reise sydover paa den store landevei dybt nede under sjøen, indtil den kommer til havet udenfor Lofotens kyster. Her siger den ind mellem øerne til sine legepladser. Derfor har Lofoten fra umindelige tider været det sted hvor det var det største og visseste skreifiske.

84

Men hvorfor holder skreien sig netop paa denne store havbroen? Jo, den fuldvoksne skrei liker bedst sild. Og silden lever igjen af en mængde ørsmåa dyr; men denne sildemad eller aate, som den kaldes, findes især hvor det er sterkt strømrås i sjøen, og det er det netop ved havbroen, hvor den helder brat ned mod dybet. Altsaa: Skreien søger silden, silden søger aaten, aaten kommer med strømmene, og strømmene mødes ved de bratte banker. Derfor holder skreien til paa havbroen. Men aaten, sildemaden, er ørende småa dyr, har vi sagt; de skal ogsaa have sin mad. Hvor kommer den fra? Høit oppe i Ishavet findes det en slags hav-slim, som farver havet milevidt. Det findes især der hvor hav-isen smelter for sommervarmen, og stundom kan en se tykke lag af dette slimet under isflakene. Det kommer fra havet omkring polerne og føres sydover med strømmen. Af dette slimet lever sildeaaten. Naar vi altsaa spør: hvor kommer de først fra, disse store havets rigdomme som skjænkes vort fattige folk hvert aar, saa maa vi gaa til havslimet høit oppe under Nordpolen, hvor isen fylder havene, og hvor alt synes at være menneskene imod. Saa viselig laget er det i naturen. Hvis det ikke gik en varm strøm langs Norges kyst, saa kunde havet ikke holde sig aabent, og saa var det ikke raad at fiske der, og hvis det ikke var is nordenfor, og en kold strøm som gik sydover, saa var det ikke millioner af torsk at fange! Fra isen kommer havslimet, af slimet lever aaten, af aaten lever silden, af silden lever torsken. Det er en ramse som i eventyret. Det er mange ting i naturen som er vidunderligere end et eventyr.

Forsynn: fortom («fortaum»).

51. Ved stranden.

Jeg fór i den vide verden,
jeg var i saa mangt et land;
men intet jeg saa paa færden
ligned min egen strand.

Vær med mig ved sollys sommer
did ud til mit friske skjær,
naar rognen ved sjøen blommer,
og bjerken i grønt sig klær.
Vær med mig paa siegrund, 85
naar solen af havet gaar,
naar muntert i morgenstunden
morten sprætter og slaar.

En sisik sin mage vækker
og venter paa sangen svar;
maaken paa berget strækker
det skinnende vingepar.

Men elsker du ikke stranden
som her Vorherre mig gav,
den lange blaanende randen,
min skog, min dal og mit hav, —

da maa du en fremmed være;
og saa, ja saa faar du gaa, —
vi to, vi kan aldrig lære
hverandre ret at forstaa.

Legeplads: et sted hvor fisken «leger» eller gyder rogn. — Sterkt strømras = strømfoss: rivende strøm.

52. Naar torsken gyder.

Saa snart rognen er fuldmøden, blir skreien urolig. Den stryger i tætte stimer frem og tilbage paa fiskebakkerne, hanner og hunner om hverandre. Hunnen gyder sin rogn, og hannen sin melke eller isel. Rognen er en uendelig mængde

med smaa egg. Naar melken mødes med egget, faar egget liv, og ud af det kommer siden en torskunge. Men torskungen kommer ikke til verden paa bunden af sjøen. Rognen ligger og flyder høit oppe i vandet, saa sjøen kan være rent tyk. Det kommer af at det er olje i eggeplommen, og olje flyder, som alle ved, paa vandet. Og dette har meget at sige. Fisken søger nemlig, naar den er blit voksen og selv skal lægge sin rogn, tilbage til det sted hvor den er født. Dersom nu torskungerne kom til verden i al ro nede paa bunden, saa vilde de, naar de blev voksne, søge tilbage til dette sted, og saa vilde det bestandig blive fiske paa de samme fiskepladser. Men skreiens rogn ligger ikke i fred paa bunden, den flyder høit oppe paa vandet og driver med strøm og vind og veir. Snart til havs og snart paa land, hvor den kan ligge tommetyk; snart i gabet paa skreien, som nu siger til havs igjen og paa veien svelger i sin egen rogn. Det gaar mange millioner torskeliv til spilde paa den maaden; men der er ogsaa meget at tage af. I en eneste rogn er det ni og en halv million egg. En eneste skrei kan sætte i verden lige saa mange skreier som det fiskes i et helt Lofot-fiske.

Skreien er slunken, naar den har gydt sin rogn og isel. Fiskerne siger at den fylder maven med sten, før den siger til havs igjen. Den har mistet saa meget at den⁸⁶ er blit for let til at foretage sin lange reise nede paa dybet. Den maa have ballast. Dette er nu ikke sandt; men det kan nok være, at den sultne skrei, naar den har faat øie paa et eller andet sjødyr, sluger baade dyret og den stenen som det sidder paa.

Fiskebakke: fiskebanke, fiskegrund (= skalle, klakk).

53. Fembøringen.

86

Af Jonas Lie

En fembøring er vel et lysteligt syn,
 naar den vasker i sjøen for en «tre klørs» vind
 og en høvedsmand god ved sit styre;
 ja naar odder og skjær flyver pilsnart forbi,
 maa sig glæde den fisker som sidder deri,
 fast at sjøskvættet væder hans hyre.

En fembøring er vel saa lidet et skal,
 mens bølger gaar om den som berg og som dal
 og den skal sig i uveiret klare;
 ja, der roes i sjøen med møde mangt tag,
 og der seiles til ripen saa mangen en dag,
 hvor det gaar gjennom tyngsel og fare.

Men en jægt under seil er et frydeligt syn,
 naar den stævner, til midtmasters ladd, ind til by'n
 og med frugten af vinterens dage, —
 naar den ankrende flagger der udfor sit hjem,
 fordi al ting er kommet saa velberget frem
 og den velstand nu fører tilbage.

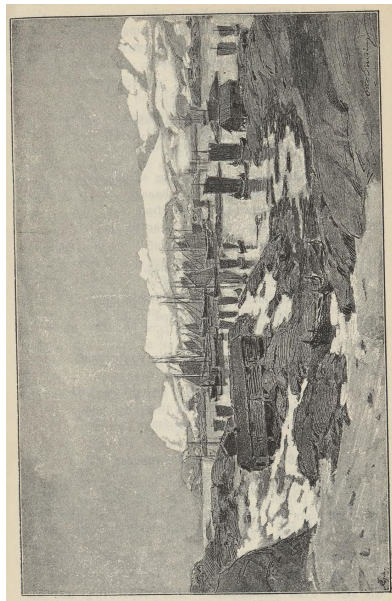
54. Ho mor fær Lofot-folket sitt heim.

86

Af John Klæbo. Tegningen af Otto Sinding

Velkømen heim no, sønen min!
 Aa nei, kor bart du er!
 Det harde vêr og nordanvind
 hev teke paa den vesle kinn.
 Du vintrens merke bør.

87

Fiskevær i Lofoten.

Ja uvêr var her gong paa gong,
so fjorden rauk som eim.
Naar baara braut og stormen song,
var hugen tung og barmen trong,
og myrkt i hus og heim.

88

Og kjelden kom, og gaasi med,
det leid til sùmarmaal;
daa gjekk eg tidt paa bakken ned.
Fyrr du kom heim, det var kje fred
i denne stakars saal.

Kvar baat som kom eg stírde paa:
«Det er lauparseglet hans!»
Men alle peika langt ifraa,
og tungt du veit det var aa sjaa
at ingen la til lands.

I ótta stod eg upp i dag,
 det bar den gamle veg.
 Daa fekk eg sjaa eit storbaat-lag
 i far si stød, med reipa drag;
 og gild og glad vart eg.

Kor traust han ligg, din vakre baat,
 med grøne ripar paa!
 Kom, varm deg; aa — so kald og vaat!
 og utvakt er du vel attaat.
 Du nòko varmt skal faa.

Tre klørs vind. «Klo» kaldes en løkke paa seilet, som bruges naar seilet skal mindskes. Des sterkere vinden er, des flere «klør» maa en trække ind. — Hyre: arbeidsklær for sjømænd. — Fast at: skjønt, endda. — Rip: det øverste bord eller kanten paa en baad. — Bart: vør-slegen («veirbidt»).

55. Paa jagt efter torskunger.

88

Hvorledes torsken har det, fra den kommer ud af ægget, og til den blir fuldvoxsen og mødes paa havbanken med sine forældre, har ingen havt rigtig greie paa før nu i de sidste tider. Men i 1870-aarene begyndte den norske professor Ossian Sars at reise op til Lofoten hvert aar for at granske torskungernes⁸⁹ levevis. Han fortæller: „De første torskunger jeg saa, blev udklækket i et glas sjøvand, som jeg havde lagt moden rogn og melke i; men de døde snart. Næste aar fanged jeg en del skreiunger i mit fine net i sjøbrynet. Somme var netop kommet ud af egget, og havde endnu den store plommesækken paa. Den er ligesom en nisteskreppes, som de har faat med paa sin første reis. Men alle sammen døde, før jeg kom hjem. De taaler ikke stort i disse første dagene. Plommesækken holder dem høit oppe i sjøbrynet, og her blir de tumlet omkring af storm og strøm, uden at kunne verge sig det mindste. Siden fik jeg se dem i de grunde sund paa østsiden af det fiskeværer hvor jeg den gang var. Der kunde være en hel mængde af dem. Men sjøen kunde ogsaa være rent tom; det kom alt an paa om der var noget at æde for de smaa. De levde af bitte smaa dyr, som bare kan ses i forstørrelsesglas, og især af de smaa krebsdyr som kaldes sildeate. Stundom kunde alle sund og viker være aldeles grumset af disse dyr, og da var det ogsaa en utrolig mængde skreiunger i sjøen. De kunde være 24 millimeter lange. Det var roligt veir, og jeg kunde nøie granske det alt sammen; men saa

blev det storm og vestlig strøm, saa det var umuligt at komme udpaa. Jeg tænkte, at naar veiret bedaged sig, saa fandt jeg vel skreiungerne igjen. Men da jeg atter kom ud paa mine fiskepladser, var der ingen sildeaaate og ingen skrei. Jeg speided rundt i viker og sund, — ikke en eneste skreiunge var at se. Kanske de havde forladt kysten? kanske jeg sidst havde fundet saa mange, fordi de samled sig, ligesom flytfuglene, før de drog afsted?

Jeg reiste langt ud i Vestfjorden, — fandt et par stykker, siden ingenting. Jeg fór nordover til et andet fiskevær. En vakker stille dag, som jeg ror omkring i de dybe viker, faar jeg øie paa en liden fiskunge, som næsten helt er gjemt under en stor manæt. Jeg stikker min fine haav i sjøen, og ser at det er en virkelig skreiunge som ligger der. Nu fanged jeg da manæt efter manæt. Under de fleste af dem stak der en eller flere fiskunger; enten var det hyse eller skrei. Hvad vilde fiskungen hos manæten, som hverken mennesker eller dyr pleier være glad i? Kanske manæten kunde drage fiskyngelen til sig, ligesom de store slanger i de varme land, som ser saa længe paa de smaa fuglene, til de flyver lukt i gabet paa dem? Nei, slig var det ikke. Fiskungerne var kommet af sig selv, de søgte efter mad hos manæten. De vilde have de ørsmaa dyrene som manæten døver med sine mange giftige traader og drager op imod skiven. Men det var da underligt, at manæten fandt sig i dette, at fiskungerne snapped maden lige ud af munden paa den? Jo, det fandt manæten sig i, fordi den plages af nogen andre snyltegjester, som er meget værre end skreiungerne, og som skreiungerne ogsaa æder; det er nogen smaa snyltedyr, som ikke nøier sig med at tage maden fra manæten, men som æder sig ind i manæten selv. Og skreiungerne æder disse snyltedyr. Saaledes hjælper de manæten, og manæten hjælper dem. Den gjør dem en stor tjeneste til; den viser dem ligesom veien mod land. Men en stund efter at de har forladt den, holder de sig ude paa de ytre skjær, og det er en farlig tid for dem. Det fik jeg se næste aar; da fandt jeg skreiunger i seiens mave. For jeg blev ved at jage torskunger aar efter aar. Jeg fulgte dem, fra de kom ud af egget, og til jeg traf dem som aarsgamle unger ude paa taregrunden. Først havde jeg set dem drive for vind og strøm paa plommesækken; saa havde de svølget i sildeaaaten; jeg havde fundet dem under manæten skive og i seiens mave; jeg havde fundet dem inde ved stranden og ude under fjeldhammeren, der de havde rig næring i ræker og alslags smaa kryb, og til slut fisked jeg dem op paa sandveitene paa 20—30 favners dyb. Længer og længer udpaa trak de, til dybere og dybere vand.

90

Eim: damp. — Baara: «bølge». — Kjeld, ein strandfugl. — Sùmarmaal: den tid dei reknar sumarhalvaaret fraa (14de april). — Saal: sjæl. — Lauparsegl: «raaseil». — Øtta: tidleg um morgonen, fyre dag. — Stød: landingsplass. — Med reipa drag: med segltøget (draget)

bunde upp kring masti. — Traust: fast, stø. — Utvakt (med lang a): «udvaaket». — Attaat: attpaa, dess-utan.

56. Rormanden.

90

Efter Vilhelmina Nordstrøm ved udg

«Skuden brænder!» blir det ropt paa dækket;
 dette ord, det naar til mangt et øre.
 Flere hundred mand ved ordet blegner, —
 men den røde luen blegner ikke,
 rækker tungen ud fra hundred glugger,
 griber om sig med de tusend armer,
 reiser sig paa kjæmpevis i høiden,
 vil ei mer for menneskene vige.
 Paa kommandobroen staar kapteinen:
 «Hør,» han roper, «rormand, Jon! hvor er du?
 Jeg kan ikke se dig mer for røgen;
 hold mod syd-sydvest i fem minutter!
 Passagererne skal samles forud,
 kvinderne skal surres fast til bretter.
 Hjulet gaar; paa snaue fem minutter
 har vi land, hvis du kan staa ved roret,
 og din høire haand os ikke sviger.»

91

«Høire haand er brændt, kaptein, — den venstre
 kan vel klare det i fem minutter.»
 Det var Jon som talte. — Siden hørtes
 aldrig mer hans stemme her i verden.
 Skuden styrte han og berged alle;
 men de fem minutter blev hans sidste.

Snyltegjest, i folkesproget: snikegjest. — Snyltedy: „snakedyr, utøj, aat“. — Tare: bredbladet tang. — Veite eller veit, her: en rende i havbunden.

57. Ved skallerne.

Næste aar var jeg igjen i Lofoten. Jeg pilked mig frem langs sandveitene, men fik ikke stort. Det blev bedre med nappene, saa snart jeg nærmed mig de skjulte grundene ude ved havbrynet, som man kalder skaller. Det er meget fisk paa disse grundene, men det er utrygt der; en faar holde sig et stykke fra. Da kan en noksaa trygt se paa, hvordan sjøen stiger og breder sig og topper sig til slut og sender en fin røg. Saa skyder den fremover, ligesom et eller andet hav-uhyre stak snuden frem. En hører en dump brusen; det ligner en storm som farer forbi. Sjøen hæver sig til en umaadelig høide, lig en bred, grøn, glinsende vold, som har fraadende skum paa toppen. Med rasende kraft buer den sig nedad og pisker alting hvidt omkring sig. Da siger fiskeren at skallen «gaar». Det er tungsjøen som grundbryder over den. Mangen en fremmed fisker, som var ukjendt med farvandet, har her sat livet til.

Hvorfor er det nu saa meget fisk ved disse skaller? Naturligvis fordi der er meget mad. Men ogsaa fordi tungsjøen hjælper fisken at faa fat i maden. De gjemmer sig godt der nede i tangen, rækker og marfloer og hvad de heder alle sammen, og de flyr ved den første fare. Men saa kommer tungsjøen. Den bryder indover grunden, river rækker og marfloer løs og kaster dem langt ud af smuthullerne.

Dette har torsken ventet paa; den staar færdig, og i samme stund som tungsjøen har brækket, kiler den frem og sluger de vergeløse smaadyr. 92

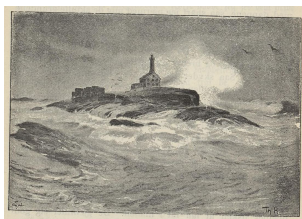
Tungsjø: høi sjøgang. — Grundbryde: bryde helt ned paa banken eller grunden. — Marflo: tangloppe. — Smuthul: gjemsel gjemmested.

58. Fyrtaarnet.

Ytterst paa skjærets rand
trodser du sjøens magt;
midt mellem brot og brand
staar du saa tryg paa vagt;
speider mod havets bryn, —
hvast er og vidt dit syn.

Aasynet uforsagt —
 vaaker du dag og nat,
 hjælper en stolt fregat
 eller en stakkars jagt;
 berger fra bølgegrav,
 ænses ei høi og lav.

Brænd under brot og brus,
 brænd under stormen, brænd!
 Kald dem til hjem og hus,
 langfarne norske mænd;
 tænd dem i mørket trøst,
 lys dem i havn og nøst!

59. Siltorsk og sild.

92

Mod slutten af juni begyndte det at blive tomt paa skallerne. Nu havde torsken fundet bedre aate; det var silen. Silen er en liden fisk, knapt en spand lang. Den kommer i store tætte stimer og siger op mod sandvikerne for at lege. Den graver sig ogsaa ned i strandsanden, saa at en ved stor fjære kan tage den med spaden.

93

Jeg maatte da kaste mit snøre ud paa de steder hvor jeg mente silen var. Og da kunde jeg fange baade aarsgammel torsk og to—tre aars gammel. Den var graagrøn og sølvglinsende paa siden. Fiskerne kalder den siltorsk, og den har sin farve efter silen.

Mens jeg holder paa med dette, var seien kommen, og her fik jeg da se seien og maakerne jage om kap. Først sad de der med sine snehvide fjær i rader paa det svarte berget. De lignede soldater. De vendte alle hovederne mod en og samme kant, og rørte sig ikke. De var som vokset fast til berget. Med én gang kommer det liv i dem. Ligesom paa kommando løfter hele flokken i samme stund sine lange vinger og sætter afsted ud over sjøen. Med skjærende skrig falder de ned

som en tæt hvid sky, langt borte, hvor fjorden staar i skum: der har seien kringsat en forskræmt silstim og drevet den op mod sjøbrynet. Det er dette maakerne har ventet paa, og snart styrer de med en sil i nebbet og med magelige vingeslag tilbage imod fjeldhammeren. Om en liden stund efter sidder de igjen i rad og række og venter paa næste gang.

Men en tid efter var det slut baade med seifiske og torskefiske. Fiskerne kom mismodige hjem med tomme hænder. Sei og fugl var det nok at se, ligesom før, men ikke et nap var det at faa paa dorgen. Og det var ikke vanskeligt at skjønne hvorfor. Jeg havde alt for flere dage siden set røgsøiler i vest, og en vakker stille dag, da jeg var omtrent midtfjords paa Vestfjorden, var baaden overalt kringsat af blaasende, snøftende og baskende sjøuhyrer. Kjæmpestore hvaler viste sine brede sorte rygger over vandskorpen, og kaade springere kasted sig høit op af vandet, saa de blanke sider glimted i solskinnet. Af og til begyndte vandet at fosse, som om sjøen brød paa en skjult grund, og to høie spidse horn løfted sig i veiret og gik under igjen. Det var den kjæmpestore fisk som kaldes størje eller makrelstørje. Men jeg saa ogsaa i det klare vand smaafisk, som lynsnart pilte afsted under baaden. Ofte sprang de høit i veiret, naar fienden var ⁹⁴

Garnbøter.

altfor nær. Det var sild-unger. Det var den nye maden som seien og torsken gik efter; men silden holdt sig mest langt ude paa Vestfjorden, og seien og torsken fulgte. Silden er mer ustadig af sig end silen, og det var bare som af en hændelse at en eller anden stim gik under land. Derfor slog seifisket feil, og der blev fattigt paa torsk.

Brække: bryde. — Brøt eller braatt: brøtsjø, sjø som bryder. — Brand, her: brænding. — Nøst: naust.

Dorg: fiskesnøre som man drager efter sig mens man ror. — Springer: en slags smaa-hval, nise, «delfin». — Vestfjorden, mellem Lofoten og Nordland.

60. En redningsmand.

Mangen en kjæk daad blir øvet langs vor kyst, men det er ikke altid at nogen faar vide om det.

„Tit er ingen med,
som bære kan besked.“

Det varte længe, før nogen bar besked om den mand som her skal fortælles om. Da var han en gammel mand paa sytti aar, som hele sit liv havde været en barmhjertig samaritan. Han havde aldrig ladt nogen blive liggende paa veien, paa havets vaade vei, uden at tage ham op. Tal er jo ikke morsomme; men her vil jeg tage alle tal med. Et vakrere regnestykke har jeg ikke set.

Først var det en dag i mars maaned 1854. Hans Eriksen Ertsvik laa ude paa Veiahavet og trak torskegarn. Han var høvedsmand. Med én gang røk det op med en storm, og det blev svært for baadene at berge sig i den høie sjø. En baad fra Strømsneset med seks mand blev da ogsaa næsten endevendt og veltet. Alle som saa det, mente det var uraad at berge her. Bare Hans Eriksen Ertsvik mente anderledes. „Kap garnlænken!“ kommanderte han. Hans mænd kasted sig over garnlænken og skar sine garn over; saa ivrige var de, at en mand fra Tusteren fik en finger skaaret af.

Det var et stridt stykke arbeide at komme bort imod hvælvet. Der sad de stakkars folk og skreg om hjælp. Men Hans Ertsvik styrte bent paa en svart skindhat, som duved op og ned med baaren. Mandskabet skjønte ikke dette, likte det ikke heller. Men under hatten var der en mand, som stod op og ned i sjøen og endda ikke var død. Ham vilde Hans Ertsvik først have fat i; han var i værste nød. Siden berged han de fem andre ogsaa.

Saa var det en eftermiddag om høsten 1856. Hans seilte paa garnsildfiske over Hitterhavet. Der var flere seilere; men han la især merke til én baad, som for saa uvettig og uvørent frem, at det var venteligt den maatte kuldseile. Hans holdt øie med den. Snart blev seilet væk, og skrin og tomtønder og kopper laa og flød om baaden. Da firte Hans Ertsvik sit eget seil, rodde tilbage og berged dem som paa hvælvet var; det var tre mand denne gangen.

Saa var det en mørk kveld med snefok, nys før jul i aaret 1860; det blaaste saa det knaged i husene. Det var sent: Hans Ertsvik skulde just stige op i sengen; da kom det en af gaardsfolkene springende ind i stuen, og sa at han syntes der var nødorp inde paa fjorden, men han var ikke stø paa det. Hans klædde paa sig, samlede folk og sprang ned til sjøen. Men der var ingen høvelig baad, bare en stortungvint en. Det fik være det samme. Hans satte den paa sjøen, og tog i slig, at

han fik sig en knæk som han kom til at mindes sit hele liv. Men da de var kommet udpaa, saa var det jo mørkt og snefok, og ikke en lyd kunde de høre. Skrøbeligt var det mandskab som Hans havde med; fjorden var i oprør, og en halv mil bred. De fleste vilde have vendt om. Hans Ertsvik la sit øre til tiljen og lydde. Paa den maaden fik han høre en svag lyd af og til, som af mennesker der klaged sig. Han styrtte efter dette; men det blev rent paa det uvisse ligevel. Og saa blev det stilt en lang stund; da vilde nogen at de skulde reise hjem. Men Ertsvik sa, at før skulde de ro frem og tilbage til det blev lys dag. Nu hørte de mellem vindflagene igjen en lyd, som om nogen bar sig. De rodde paa af alle kræfter. Lyden blev tydeligere og tydeligere. Men de maatte helt over fjorden, før de fandt hvælv af en stor baad med to mand paa. De havde været i byen med en vedfavn, og havde kuldseilet ved holmen der ude.

Saa var det en høstdag i 1863. Hans Ertsvik stod just og staured korn. Da la han merke til at en mand kom roende sør over fjorden, langs ytresiden; men det blaaste slig modvind, at baaden knapt bar frem. Det var ingen mening i at ro imod slig vind. Hans Ertsvik stod og saa paa dette. Jo, nu la da baaden til en holme, nu vilde vel manden lægge til land. Men sandelig sætter han ikke seil og styrer ind over fjorden. Kort efter kom seilet væk, og en kunde høre nødropet. Ertsvik havde jo ventet det hele tiden. Han stod færdig. Han satte straks baaden sin ud og berged manden.

Endnu er det et par tal igjen. En dag i mai 1873 seilte en baad med to mand over Halsefjorden. De skulde til Kristiansund paa klipfisk-arbeide. Da de kom forbi et sted som heder Skallen, kuldseilte baaden. Hans Ertsvik stod just og flikked⁹⁷ paa en laksenot; han kasted noten, før afsted med en gutunge over fjorden og berged mændene, før nogen anden havde spurt ulykken. Og i 1880 berged han, ikke langt fra samme stedet, to mænd, far og søn, som havde kuldseilet i en nordveststorm. De hørte skrigene paa gaarden hos Hans. Den var jo næsten som en redningsstasjon, denne gaarden.

Det var ikke for meget, at denne mand fik redningsmedaljen i guld, da han var sytti aar og havde frelst seksten menneskeliv. Han skal mindes længer end han kan bære medaljen: den aarvaakne og raadsnare mand, som speided efter dem som var i nød; som kapped sin egen garnlænke og misted sit gods; som la sig ned paa tiljen og lydde efter nødropene; som rodde rundt i belgmørket og ledte paa brede fjorden den stormfulde vinternat.

Veiahavet og Hitterhavet: havet udenfor øerne Smølen og Hitteren paa grænsen af Romsdalen og Søndre Trondhjems amt. — Baare: bølge-

Vindflage: vindkast. — Staure korn: sætte kornbaand paa staur. — Halsefjorden, en stor fjord som skjærer dybt ind i Romsdals amt i sydøst for Kristiansund. Ved fjordens begyndelse ligger Strømsneset.

61. Morgensang om bord.

97

Af M. B. Landstad

Fra ruf og køie
vaagn op i Herrens navn!
Alt solens øie
strør straale-guld paa stavn,
blidt havet blaaner
og blinker viden om,
og bølgen daaner
og daler under skum, —
vor herre skaaner,
gaar ei med os til dom.

Gud være lovet,
vi ere i behold!
vi have sovet
i Guds, vor herres vold.
Hans naade rinder
op denne morgen ny,
rundt om os svinder
den tunge sorte sky;
det os paaminder,
vor Gud i favn at fly.

Saa skrid med trygge
du lille farkost frem!
Guds vingers skygge —
du dukker under dem.
Sæt baug i bølge
og bryd dens høie kam!
i Jesu følge
du trygt i natten svam, —
ei dag skal dølge,
at alt maa tjene ham.

Nu lover Herren
og synger, alle mand;
nu lover Herren,
al verdens jord og vand!
En dag med blide
han byder os igjen:
lad skuden skride,
Guds magt skal bære den!
for Jesu kvide
han være vil vor ven.

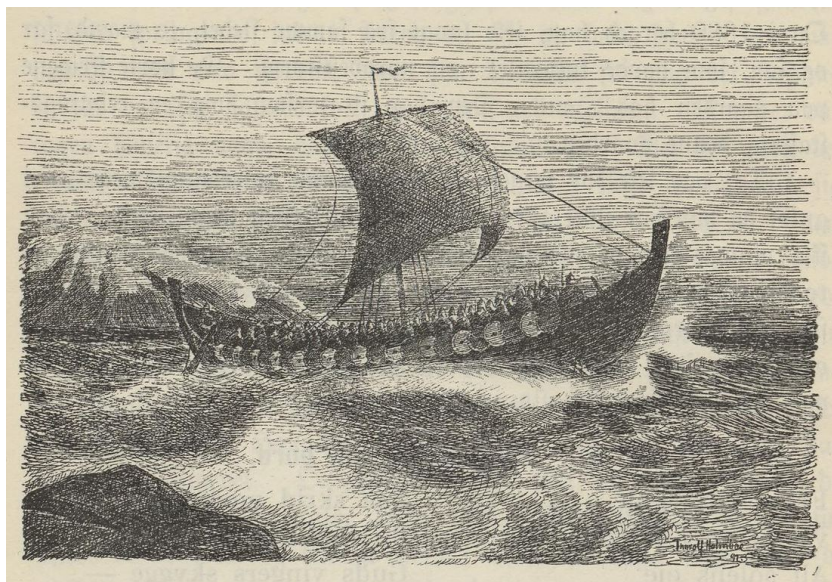
Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

Daane: lammes, dovne af. — I behold: udskadt. — Med trygge: trygt. — Svam: svømte (gammel form). — En dag med blide: en blid dag (egtl. med blidhed).

V. FRA SAGAEN.

V. Fra sagaen.

98

62. Nordmannen.*Af Ivar Aasen*

Millom bakkar og berg utmed havet
 heve nordmannen fenge sin heim,
 der han sjølv heve tufterne grave
 og sett sjølv sine hus uppaa deim.

Han saag ut paa dei steinute strender;
 det var ingen som der hadde bygt.
 «Lad oss rydja og byggja oss grender,
 og so eige me rudningen trygt.»

Han saag ut paa det baarute havet;
 der var ruskut aa leggja ut-paa.
 Men det leikade fisk ned-i kavet,
 og den leiken den vilde han sjaa.

Frampaa vinteren stundom han tenkte:
 gjev eg var i eit varmare land!
 Men naar vaarsol i bakkarne blenkte 99
 fekk han hug til si heimlege strand.

Og naar liderne grønkast som hagar,
 naar det laver av blomar paa straa,
 og naar nætter er ljose som dagar,
 kann han ingenstad vænare sjaa.

Tuft: en tomt. — Baarut: fullt av baaror eller «bølger». — Leikade: leika. — Kavet: djupet.

63. Sigmund Bresteson.

Det er snart tusend aar siden. Gutterne var den gang længer fremme i alslags idræt end de er nu, og mangel tolv—fjorten aars gut var næsten som en voksen kar. Sigmund og Tore hedte to gutter fra Færøerne, som begge havde mistet sine fædre for fiendehaand. Siden var de kommet til Norge. Da de fik høre at Haakon jarl var kommet til riget, vidste de ingen anden raad end at søge til ham, om de kunde naa saa langt; de mente de skulde faa nogen hjælp af ham, siden deres

fædre havde været hans mænd. De var i Viken den gang, og gik derfra til Oplandene og over Hedemarken nordover til Dovrefjeld. Did kom de mod vinternat, og det tog alt til at sne og vintres paa deres vei. Ligevel gav de sig uvettig ud paa fjeldet, fór vild og laa ude i flere døgn uden mad. Tore var den ældste; han var fjorten aar, og to aar ældre end Sigmund; men han havde mindre kræfter. Han la sig fore, og sa at han orked ikke mere; Sigmund skulde bare lade ham være, og se at finde frem til bygden. Men Sigmund svarte, at enten skulde de begge komme af fjeldet eller ingen af dem. Saa la han Tore paa ryggen og bar ham. Det tog nu til at bære nedover; men da var det rigtig smaadt med dem begge to. Om kvelden fandt de en dalheldning paa fjeldet, gik efter den, og kjendte omsider lugten af røg. Straks efter fik de se en gaard; de gik ind i stuen, og fandt der to kvinder — mor og datter. De tog venlig imod gutterne, drog klærne af dem og gav dem tørre paa, satte mad for dem, gjorde en god seng i stand til dem og lod dem lægge sig. Manden var ude, da de kom; om morgenen sa han til dem, at de gjerne kunde hvile sig der en dags tid, om de saa syntes. Det vilde de gjerne. Næste morgen sa han, at de gjerne kunde blive der om vinteren, hvis de ikke vidste nogen bedre raad. Og de saa gjorde. Og da den første sommerdag kom, saa sa han, at de godt kunde blive, til de blev voksne. «Men én ting vil jeg vare eder for,» sa han; «i den skogen som ligger her nord for gaarden, maa I ikke gaa.» Det lovede de.

Ikke langt fra gaarden var et tjern; did gik bonden med dem og lærte dem at svømme. Saa var de i skudbakken og lærte at skyde med bue. De skjønte snart, at fosterfaren var en stor idrætsmand. Han kaldte sig Ulv. De blev der nu i tre aar, og Sigmund var da femten aar, og Tore sytten aar. De blev flinke i alle idrætter, mest Sigmund.

En dag om sommeren sa Sigmund til Tore: «Hvad kan hænde os, om vi gaar der nord i skogen?» — «Det har jeg ikke lyst at friste,» sa Tore. «Jeg vil gaa,» sa Sigmund. «Ja, saa gaar jeg med,» sa den anden; «men du ved hvad fosterfar har sagt.» De gik nu afsted, og Sigmund havde en vedøks i haanden. Da de kom ind i skogen, fandt de en fager rydning. Det varte ikke længe, før de hørte stort brag, og snart kom en urimelig fæl bjørn labbende imod dem. Det var en stor skogbjørn, ulvgraa af let. De løb nu tilbage, samme vei som de var kommet; stien var trang, og Tore løb fore, Sigmund efter. Lige i hælene paa ham var bjørnen, som brød sig frem igjennem skogen, saa kvistene knaged og brakk paa siderne af ham. Med ett løb Sigmund til side ind imellem træerne, og bidde til bamsen kom lige ud for ham; da hugg han til ham med begge hænder, midt imellem ørene, saa øksen gik ned i hovedet, og dyret faldt fremover. Det var ikke gnist af liv i det. «Nu skal vi se at faa karen op,» sa Sigmund. De gjorde saa, og satte

fremlabberne ind imellem kvistene, saa han ikke kunde falde. Saa stikker de en kjevle ind i munden paa ham; nu staar han og gaber, og saa gaar de hjem. Fosterfaren gik just og ledte efter dem. Han var ikke meget blid, og spurte hvor de havde været. Jo, de havde nok været der de ikke skulde. «Var bjørnen efter dere?» — «Ja.» — «Saa skal det nu ialfald blive sidste gangen; jeg har ikke trøstet mig til at give mig i kast med det udyret, men nu vil jeg friste,» sa han. Ulv gik ind og tog et spyd og løb til skogen, Sigmund og Tore efter. Fosterfaren ser snart bjørnen, løber til og stikker spydet igjennem ham. Han faldt. Men da saa han paa ham. «Han har nok været dræbt en gang før, denne her,» sa han. «Hvem har gjort det?» — «Det er ikke jeg!» sa Tore. «Er det du, Sigmund, saa blir det ikke dit sidste manddomsverk.» Det blev det heller ikke.

101

Lava, naar det heng so tett det vil drysja. — Viken: bygderne omkring Kristianiafjorden.
Ulv — han hedte egentlig Torkel og var en fredløs mand.

64. Atte den dølske i Vermeland.

101

Af udg

Historien om Atte den dølske (dumme) findes hos Snorre Sturlason i Olav den helliges saga. Emund fra Skara fortæller den til Sveriges konge, som ligger i strid med Olav. Meningen er: Det er bedst at nøie sig med det en har, og ikke være énvis. — Navnet Atte betyder: stridig, «trassig».

Atte den dølske i Vermeland

— aa haa!

var bedste skytter i dalen, han;

— aa haa!

han lunked til skogs og op i li,

lunked til skogs med bue og ski.

Aa haa, aa haa!

slig pleier det just at gaa.

Atte han skyder bever og maar
— aa haa!

Atte skyder, og Atte flaar;
— aa haa!

Tung blir slæden af skind og feld,
den blir dryg at drage i kveld.

Aa haa, aa haa!
slig pleier det just at gaa.

Der sad et ikorn i furutræ,
— aa haa!

dette ikorn maa jeg ha med;
— aa haa!

Slæden med skindene ryggen han vender,
ud efter ikornet straks han render.

Aa haa, aa haa!
slig pleier det just at gaa.

Ikornet er saa liden en krop
— aa haa!

snart ved roden og snart i top;
— aa haa!

Atte den dølske han svetter og stunder,
snart skjød han over, og snart skjød han under.

Aa haa, aa haa!
slig pleier det just at gaa.

Atte han springer, saa længe han ser
— aa haa!

lægger sig saa; det yrer og sner;
— aa haa!

Han leder om morgenen, kan ikke finde
slæden og alt det deilige skindet.

Aa haa, aa haa!
slig pleier det just at gaa.

65. Gjestevenskab.

102

Ingemund i Vatnsdalen var gøde og heredsstyrer. Han var saare klog og fredsæl; han havde ikke strid eller ting-trætte med nogen.

Rolleiv hedte en mand som Ingemund havde taget sig af og bygget gaard for. Rolleiv var en sterk kar, men en daarlig kar, som lønte godt med ondt. Han var vrang og lei og egled sig ind paa alle folk. En dag slos han med Ingemunds sønner om fisket i elven; han havde ikke ret til at fiske, naar Ingemunds-sønnerne var der. En mand løb hjem til gamle Ingemund og sa hvorledes det stod til ved elven. «Sål min hest,» sa høvdingen, «jeg vil ride der bort.» Han var gammel og næsten blind den gangen. Han havde en af huskarlene til at leie hesten. Sønnerne drog sig unda, da faren kom, for at det ikke skulde hænde ham noget ondt. Men Rolleiv kasted sit spyd efter ham og traf ham midt paa livet. Ingemund sa til huskarlen: «Følge nu med hjem.» Han traf ikke sine sønner paa veien. Da han skulde stige af hesten, sa han: «Stiv er jeg nu. En er ikke saa stø paa foden, naar en blir gammel.» Men da huskarlen skulde hjælpe ham, hørte han at det gav lyd i saaret, og da saa han at spydet stod igjennem ham. Ingemund sa: «Gaa til Rolleiv og sig ham det er bedst han kommer sig unda før dag. Før solen render, vil mine sønner søge hevn efter sin far. Men det sømmer sig for mig at verne den jeg en gang har taget imod, saa længe jeg har mæle, saa faar det siden gaa som det vil.» Huskarlen gjorde som Ingemund havde sagt. Da sønnerne kom hjem, sad deres far død i høisædet. En af dem vilde at de straks skulde fare efter Rolleiv og fælde ham. Men den sindige Torstein sa: «Du kjender ikke fars godhed. Du kan være viss paa at han har varet ham, saa han har kommet sig bort. Vi faar vente saa længe, og trøste os med at det er stor forskjel mellem far og Rolleiv; det maa vel komme far til gode hos ham som har skabt sol og maane og hele verden, hvem det saa er.»

103

Gøde: høvding og prest, som styrte hovet eller templet. — Fredsæl: lykkelig ved, glad i fred.

66. Olav Trygvason.

Af Bjørnstjerne Bjørnson

Brede seil over Nordsjø gaar,
høit paa skansen i morgnen staar
Erling Skjalgsson fra Sole, —
speider over hav mod Danmark:
«Kommer ikke Olav Trygvason?»

Seks og femti de drager laa,
seilene faldt, mod Danmark saa
solbrændte mænd; — da steg det:
«Hvor bliver Ormen lange?
kommer ikke Olav Trygvason?»

104

Olav den hellige o[?]

105

[?]g Arnljot Gelline.

Men da sol i det andet gry
gik af hav, uden mast mod sky,
blev det som storm at høre:
«Hvor bliver Ormen lange?
kommer ikke Olav Trygvason?»

106

Stille, stille i samme stund
alle stod; ti fra havets bund
skvulped som suk om flaaden:
«Tagen er Ormen lange,
falden er Olav Trygvason.»

Siden efter i hundred aar
norske skibe til følge faar,
helst dog i maanenætter:
«Tagen er Ormen lange,
falden er Olav Trygvason.»

Skanse: halvdæk eller forhøining agter paa et skib. — Drage: krigsskib med dragehoved i forstavnen.

67. Olav den hellige og Arnljot Gelline.*Efter Snorre Sturlason. Tegning af A. Bloch*

Da kong Olav var kommen til Stiklestad, hændte det, at det kom en mand til ham. Det var ikke underligt; der kom jo saa mange mænd til kongen der fra herederne; men det tyktes helt mærkeligt, fordi denne mand ikke lignede de andre som var kommet til kongen. Han var saa høi, at ingen naadde længere end til akslen paa ham; han var overmaade vakker af aasyn og haarfager; han var vel væbnet, havde en fager hjelm og ringbrynje, rødt skjold og et prydeligt sverd om livet; i haanden havde han et stort guldbeslaat spyd. Denne mand gik frem for kongen, som hilste ham og spurte om hans navn og slegt, og hvad landsmand han var. Han svarte: «Jeg har min slegt i Jemteland og Helsingland; jeg kaldes Arnljot Gelline, og kan helst melde dig, at det var jeg som tog mig af dine mænd, som du sendte til Jemteland for at kræve skat; jeg gav dem en sølvdisk, som jeg vilde sende dig til jertegn paa at jeg vilde være din ven.» Da spurte kongen om Arnljot var kristen mand eller ei. Han sa at han trodde paa sin kraft og styrke: «Denne tro,» sa han, «har jeg hidtil nøid mig med; men nu vil jeg heller tro paa dig,¹⁰⁷ konge.» Kongen svarte: «Vil du tro paa mig, da skal du tro hvad jeg lærer. Du skal tro at Jesus Kristus har skabt himmel og jord og alle mennesker, og at til ham skal alle mennesker fare efter døden, de som er gode og rettroende.» Arnljot svarte: «Jeg har nok hørt noget nævne om Hvidekrist; men jeg ved intet om hvad han tager sig til, eller hvad han raader for; ligevel vil jeg nu tro alt hvad du siger mig, og give mig og alt mit i din omsorg.» Saa blev Arnljot døbt. Kongen lærte ham det af troen som tyktes ham at være mest fornødent, og gav ham plads fremst i fylkingen, foran sit merke.

Sølvdisk: sølvtallerken. — Jertegn: tegn, vidnesbyrd.

68. Tor Foleson.

Af Per Sivle

Dei stod paa Stiklestad,
fylka til strid,
den gamle og so
den nye tid:
det som skulde falla
mot det som skulde stiga,
det som skulde veksa,
mot det som skulde siga.

So drog dei sverdi
i same stund,
den ljose kong Olav
og den graa Tore Hund.
Og her-ropet dunde,
so jordi ho dirra,
og spjoti dei susa,
og pilerne svirra.

Men so er det sagt,
at ein gasta kar,
Tor Foleson, merket
hans Olav bar.

Og denne Tor merkesmann,
han skal me minnast,
so lenge i Norig
merkesmenn finnast.

Daa Tor han kjende
han banesaar fekk,
der fram i striden
med merket han gjekk, —
daa støyrde han stongi,
so hardt han kunde,
i bakken ned,
fyrr han seig inn-under.

Og gamle soga
ho segjer so,
at Tor han stupte,
men merket det stod.
Og soleis maa endaa
den kunna gjera
som framgangs-merket
i Norig skal bera.
Mannen kann siga,
men merket det maa
i Norig si jord
som paa Stiklestad staa.

108

Og det er det store,
og det er det glupe,
at merket det stend,
um bèraren stuper.

Hvidekrist, vore hedenske fædres navn paa den lyse, milde Kristus. — Siga: «synke». — Dunde, av dynja: dura. — Svirra: surra, susa, syngja. — Gasta: gild og gjæv, glup. — Støyra: staura. — Soga: saga, historie.

69. De fagreste hænder.*Af udg*

Det hændte før, og det hænder jo
 nu om stunder, at det er to
 som frier til samme jente.
 Det hændte en gang i sagaens tid;
 jenten hed ÆSA og nikked blid,
 hun bare sa: «I faar vente.
 Naar høsten kommer og hærfærd ender,
 AASMUND og EIVIND, kom igjen!
 Husk saa paa, at jeg vælger den
 som har de fagreste hænder.»

Høsten kom, og de fór fra hav;
 EIVIND trak sine hansker af, —
 første gang siden vaaren;
 haanden var vel saa skjær og hvid,
 havde ei rørt den hele tid
 hverken sverd eller aaren.
 ÆSA hun gransker og prøver og vender; —
 kommer da AASMUND med næven bar,
 veirbidt, vaabenbidt, fuld af ar, —
 straks har ÆSA færdigt sit svar:
 «Det er de fagreste hænder.»

70. Gisle Sursson.

Det var en mand som hedte Gisle. Den ene maagen hans hedte Vestein. Han var blit dræbt om natten, og Gisle vidste hvem som havde gjort det. Det var den andre maagen, som hedte Torgrim; han var gift med Gisles søster og bodde paa grannegaarden. Gisle vilde hevne det.

En nat stod han op og gik der ned. Han var godt kjendt paa gaarden; for han havde selv bygget den. En kunde komme ind i huset fra fjøset, og den veien gik han. Der stod tretti kjør paa hver side. Han knytted sammen halerne paa dem, og lukked døren, slig at de ikke kunde faa den op indenfra. Saa gik han op til husene,

hvor alle dørene var aabne. Der bodde en gut der inde, som hedte Geirmund. Han vilde hjælpe Gisle. Det var han som havde ladet dørene staa aabne.

Gisle gik ind, lukked efter sig i ro og mag, og lytted om nogen var vaaken; alle sov. Det var tre lys i stuen. Han tog noget storr-græs fra gulvet, krulled det sammen og kasted det paa det ene lyset, saa det slukned. Saa blev han staaende og lydte, om nogen var vaagnet af det; men alt var stille. Han tog en visk til og slukked det andet lys. Da merked han at ikke alle sov; for han saa en haand komme frem og slukke det tredje. Nu gik han længer ind i stuen, til det aflukket hvor Torgrim og hans hustru Tordis laa. Tordis var Gisles søster. Døren stod paa klem, og de var begge i sengen. Han følte sig for og kom til at røre ved Tordis, som laa fremst. „Hvorfor er haanden din saa kold?” sa Tordis og vækked sin mand. Gisle vented da en stund og varmed haanden i sin skjorte, til de begge faldt i søvn. Saa tog han sagte paa Torgrim, saa han vaagned. Han trodde det var Tordis som vækked ham, og vendte sig mod hende. Da tog Gisle aaklæet bort med den ene haand, og med den andre la han sverdet gennem Torgrim, saa det blev staaende i sengen. „Vaagn op, mænd!” ropte Tordis, „min husbond er dræbt.”

For dette drab blev Gisle fredløs; han var fredløs i syv aar. Hans hustru hedte Aud. Han vidste at hans fiender søgte mest efter ham der hun bodde. Men han holdt saa af hende, at han maatte gjele hende ret som det var, endda det gjaldt livet. Øiolv hedte den mand som altid var efter ham. Han havde faaet seksti øre sølv for at dræbe ham. En dag var han igjen og ledte efter Gisle paa Auds gaard, men fandt ham ikke. Da gik han ind i stuen til Aud. „Jeg vil gjøre en handel med dig, Aud,” sa han: „hvis du vil sige mig hvor Gisle er, saa skal jeg give dig de seksti øre sølv som jeg har faaet for livet hans. Det trænges ikke, at du er til stede, naar vi tager ham af dage. Jeg lover dig ogsaa at jeg skal finde dig en mand som er meget gjævere end Gisle. Tænk paa hvor uhyggeligt det er for dig at ligge i denne øde fjorden og aldrig se venner og frænder, bare for Gisles skyld.” Aud svarte: „Jeg tror ikke netop du kan finde mig en anden mand som kan maale sig med Gisle. Men lad mig se pengene.” Han risted da pengene ud i fanget paa hende, og hun hjalp til, mens han tælte og regned for hende.

Gudrun, hendes fosterdatter, brast i graat og gik ud til Gisle, som var gjemt i jordhuset. „Min fostermor er gaat fra vettet,” sa hun, „og tænker paa at svige dig.” — „Ikke vær ræd for det,” sa Gisle. „Ikke blir det min død, at min hustru sviger mig.” Jenten gik da tilbage igjen, uden at sige hvor hun havde været. Øiolv var netop færdig med at tælle pengene op, og Aud sa: „Pengene er rigtige. Har jeg nu lov at gjøre med dem hvad jeg vil?” — „Ja vist,” sa Øiolv. Han var rigtig glad over at han havde naaet saa langt. Saa tog Aud pengene og la dem i en stor pung, reiste sig og drev ham pengene i næsen, saa blodet sprang. „Tag dette, din

110

usling!” ropte hun, „med spot og skam. Nu kan du mindes, saa længe du lever, at en kvinde har slaat dig.” — „Dræb hende,” ropte Øiolv. Men Haavard, en af Øiolvs mænd, sa: „Vor færd er daarlig nok i forveien, om vi ikke skal øve sligt nidingsverk.”

Sommeren gik, og Gisle var i sine jordhus, og vared sig saa godt han kunde. Han vilde blive der han var; alle udveie tyktes ham tilfækne. Sidste sommernatten, fortælles det, fik Gisle ikke sove, de to andre heller ikke. Veiret var stilt, og det var stort duggfald. Gisle sa han vilde gaa til sit gjemmested sydpaa under kleivene og se om han ikke kunde faa sove der. De drog da alle der bort. Kvinderne havde kjortler paa og drog far i duggen. Gisle gik og skar runer i en kjevle, saa flisene faldt ned paa jorden. Da de kom frem, la han sig ned for at sove, men kvinderne vaakte. Han faldt i en tung søvn, og drømte at det kom nogen fugler, større end hanryper; de skreg stygt og havde veltet sig i blod. I det samme hørte de mandemaal. Det var Øiolv, som var kommen selv femtende; de havde fulgt faret i duggen. Da Gisle og kvinderne fik øie paa dem, gik de op i kleivene, hvor det var bedst at verge sig. Kvinderne havde hver sin kjep i haanden.

Den første som løb op imod Gisle blev fældt. Saa kom Øiolv op et andet sted, men Aud kom imod ham og slog ham slig med kjeppen over haanden, at han tumled ¹¹¹ ned igjen. „Længe har jeg vidst at jeg var godt gift,” sa Gisle, „men at det var saa godt, vidste jeg ikke.“

Men denne gang var det for mange om Gisle. Han verged sig mandig og fik saa mange og store saar, at det tyktes et under. De stak ham med spydene, saa indvoldene faldt ud, men han svøbte dem ind i skjorten og bandt under med rebet som han havde om livet. Han bad dem bie lidt. „Nu ser I den ende paa sagen som I har ønsket,” sa han, og saa kvad han sin sidste vise og sprang udfor hammeren, fældte en af Øiolvs frænder, faldt saa selv over ham og var straks død.

Maag: svigersøn, her: svoger.

Krulle: vikle. — Visk: dott. — Aaklæ: sengeteppe. — Seksti øre sølv er 7½ mark sølv eller op imod 4 skaalpund sølv.

Jordhus: gjemmested under jorden. — Sidste sommernat: natten før 14de oktober. — Far: spor. — Kjevle: rund stok.

71. En vise om Snegle-Halle.*Af udg*

Snegle-Halle var en islænding ved Harald Haardraades hird. Harald havde ord for at være knap med maden. Naar han selv var mæt, banked han i bordet, og alle maatte slutte maaltidet. Hvad visen her fortæller, omtales i sagaen. Halle sad virkelig og aad grød midt paa gaden lige for kongens øine; til gjengjæld maatte han siden æde grød af et stort trug, mens kongen stod med sverdet over ham.

Halle han sad ved kongens bord
— ved kongens bord, ved kongens bord; —
maden var knap og hugen stor;
for slig var det støtt med Halle.

Kongen han kakked og gav sit bud
— han gav sit bud, han gav sit bud: —
«Skutelsveiner, bær maden ud!»
«Bær heller ind,» sa Halle.

Halle han var saa djerv en dreng
— saa djerv en dreng, saa djerv en dreng, —
ropte: «Jeg vil gaa mæt i seng —
for én gangs skyld,» ropte Halle.

Fort han af fadet en ribbe tog
— en ribbe tog, en ribbe tog;
hirden sulted, men Halle gnog,
og kongen, han saa paa Halle. —

Harald han vandred med sine mænd
— med mange mænd, med mange mænd; —
Halle han traver forbi. «Hvor hen?» —
«Ud efter melk,» sa Halle.

«Sultefôrer du mænd og naut
— mænd og naut, mænd og naut, —
saa vil jeg koge mig selv min graut,
med smørøie paa,» sa Halle.

Halle han sad med grød mellem knæ
— grød mellem knæ, grød mellem knæ; —
kongen, Harald, var lynende vred,
kongen var vred paa Halle.

Kvelden kom, da tog han et trug,
— aa for et trug, aa for et trug! —
«Her har du kjørel som du har hug;
æd dig nu mæt da, Halle!»

Halle han aad under draget sverd
— under draget sverd, under draget sverd. —
«Æd eller dø! — du er vel det verd.»
Kongen var vred paa Halle.

Snegle-Halle var stedt i nød
— var stedt i nød, var stedt i nød: —
«Dræb mig, konge, men ikke med grød,
ikke med grød,» sa Halle.

Kongen han sendte sin dverg afsted
— Tuta han hed, Tuta han hed; —
en helstegt gris, det havde han med,
det havde han med til Halle.

«Hør nu, Halle, hvad jeg dig raar
— hvad jeg dig raar, hvad jeg dig raar: —
Kvæd et vers, før grisen dig naar!
Et vers — eller døden, Halle!»

Halle han gren paa gammel vis
— paa gammel vis, paa gammel vis: —
«Kongens gunst og en helstegt gris,
det er sjelden kost det,» sa Halle.

Tuta tripped, og Halle kvad
— og Halle kvad, og Halle kvad: —
Halle kom først, da var han glad:
«I kveld blir jeg mæt,» sa Halle.

Kakke: banke. — Skutelsveiner var hirdfolk som havde at stelle for kongen og hans mænd ved bordet (af skutill: bord).

72. Sigurd Raneson.

113

Efter Øverlands Norgeshistorie

Sigurd Raneson var gift med Sigurd Jorsalfars faster Skjalvør. Han havde staat i stor yndest hos kong Magnus Barfot, og havde af ham faat finnefærden som len. En gang kongen blev vred paa Sigurd, skjeldte han ham ud for en tyv, og sa at han snød ham paa finnehandelen. «Du betaler mig ikke mer end halvdelen af hvad der tilkommer mig,» sa kongen. Sigurd Raneson flygted til kong Øistein. Men i Nidaros lod kong Sigurd blaase til et møde, og førte klage paa sin frænde og krævde ham straffet efter lovens fulde strengthed. Sigurd Raneson svarte, at kong Magnus havde givet ham finnefærden, mod at han skulde svare en aarlig afgift; det havde han ærlig gjort. Ellers vilde han gjerne indgaa forlig med kongen. Kongen vilde ikke; men kong Øistein stod paa Sigurd Ranesons side, og Øistein var en lovsterk mand. Han fik sagen vist væk fra ting til ting, aldrig var det det rette. Endelig kom den da fore paa Frostatinget, som denne gang holdtes i Nidaros. Da mødte Sigurd med en meget stor flaaede. Han la op i Nidelven, og han og hans mænd laa ude paa skibene under telte. Da sagen skulde gaa til doms, sa kong Øistein at den tre ganger var afvist, saa den kunde ikke tiere tages frem, mente han. Da blev kong Sigurd storlig vred og sa: «Endda er det én rettergang igjen; den kjender jeg fuldt saa vel som Øistein, og den skal nu skille mellem os.» Dermed reiste han sig og drog med sine mænd ned til skibene.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

Sent paa kvelden fór Sigurd Raneson ned til elven til kong Sigurds skib. Han var uden kappe, havde blaa bukser og en skarlagens kjortel. Paa gangbroen, som gik fra bryggen ud til bagstavnen paa kongsskibet, stod en mand som holdt vagt. Da Sigurd vilde gaa om bord, stansed vagten ham. «Du faar vælge et af to,» sa Sigurd, «gaa væk fra broen, eller jeg kjører spydet i dig.» Vagten gik i land. I forrummet sad kongen og hans mænd til bords, ingen sansed paa Sigurd Raneson, før han laa paa knæ ved kongens fødder. «Jeg giver mig og mit hoved i din vold, herre konge,» sa han. «Gjør med mig hvad du vil. Heller vil jeg faa en braa død, end at det skal opstaa strid mellem dig og din bror for min skyld.» Det var mange som reiste sig og la et godt ord ind for Sigurd. De bad fagert for ham, siden han gav sig i kongens vold. Kongen sad længe taus, det brød sterkt i ham. Men omsider tog han til orde: «Du er i sandhed en ædel mand, Sigurd. Du har

114

taget det raad som gagner os alle bedst. Det var i vente en ulykke saa stor, at Gud i himmelen maa vide hvor langt den vilde række; jeg havde fast sat mig i sind, at jeg i morgen skulde gaa op paa Ilevolden for at kjæmpe med kong Øistein. Nu vil jeg modtage forlig af dig, hvis du vil fæste hele sagen i min dom.» Det gik Sigurd ind paa.

Kongen dømte ham til at bøte femten mark guld. «Og dem skal du have betalt i morgen formiddag, inden høimessen er til ende i Kristkirken,» sa kongen. «Mine brødre¹ vilde paaføre mig skam, men jeg skal vogte over deres hæder lige saa vel som over min egen. Du skal svare kong Øistein fem mark, kong Olav fem mark, og mig fem mark, og du skal betale de andre først.»

Sigurd Raneson vendte nu tilbage til kongsgaarden, og fortalte kong Øistein hvad som var hændt. Men Øistein blev sprutende rød og sa: «Er dette takken for at jeg hjalp dig?» Han var meget vred, gik ud af hallen og gik i seng. Sigurd maatte nu høgstnattes fare om til sine venner for at laane guld. Men da morgenen kom, havde han ikke faat skrabt sammen mer end fem mark. Med disse gik han til kong Øistein. «Hvad har du til mine brødre?» sa kong Øistein. «Det faar gaa som det kan.» — «Jeg ved at du har laant guld, og nu skal du modtage det som gave af mig,» sa kong Øistein. Sigurd takked ham og skyndte sig saa til kong Olav, hvor det gik ham lige ens. Saa kom han om bord til kong Sigurd, just som kirkeklokken i Kristkirken var holdt op at kime. «Du har vel betalt mine brødre, kongerne?» spurte kong Sigurd. Sigurd Raneson fortalte ham alt. Kong Sigurd stod en stund. «Jeg skal ogsaa give dig guld. Men da skal du love mig at du skal staa paa min side, om det kommer noget paa mellem os brødre.» — «Jeg vil da haabe at det aldrig maa opstaa nogen strid mellem eder,» sa Sigurd Raneson; men skulde det hænde, da kan jeg ikke agte nogen mand i verden høiere end kong Øistein, og ham vil jeg agte, saa længe jeg lever. Jeg kan ikke gjøre andet, herre, om du saa vil tage mit liv.» — «Jeg vilde staa langt under min bror, om jeg tog imod dette guld af dig,» sa kongen; «jeg vil give dig det alt sammen, selv om du intet venskab lover.»

Finnefærden: retten til at indkræve skatten af finnerne og til at handle med dem. — Len: ombud. — Frostating: tinget for Frostatingslag, det nordenfjeldske lagdømme.

¹ Olav, den tredje bror, var ogsaa med; han var paa Sigurd Ranasons side.

Fæste sagen i min dom: lade mig dømme i sagen, give mig «selvdom». — 15 mark guld: Pengene blev i gamle dage oprindelig veiet; 1 mark er et halvt skaalpund, 15 mark altsaa 7½ skaalpund. 1 mark guld gjaldt omkring otte ganger saa meget som 1 mark sølv.

73. Mandjevningen.

115

Af udg. Med tegning af Eivind Nielsen

Brødrene Sigurd og Øistein og de to kongers mænd sad sammen i veitsle; det var tyst i hallen; da foreslog Øistein at de skulde prøve den gamle leg mandjevningen, hvor to af de ypperste mænd sammenligner sig med hverandre.

Sigurd Jorsalfar er stille;

der er ett han grunder paa,

mens med vemod sine vilde

kjæmper han i øiet saa:

Hav i storm og hær i strid,

blanke sund og børen blid,

silkeseil og sæle stunder,

det er derpaa Sigurd grunder.

Og kong Øistein ser paa sine,

han er og i daarligt lag;

se, det mørkner om hans mine,

tunge er hans aandedrag:

«Naa da, gutter, I har glemt,

tror jeg, baade øl og skjemt?

Stuen her har liden hygge;

kom da, bror min! vi faar brygge.

117

Sigurd. Tal, din tunge er din egen!

Øistein. Jeg skal gjerne være først.

Skal vi ta mandjevnings-legen?

Hvem af os, skal tro, er størst?

Sigurd. I din barndom fik du stryk.

Øistein. Ja, men jeg var mere myg.

Sigurd. Tit jeg dukked dig i vandet.

Øistein. Ja, men jeg kom først til landet.

Og med skøiterne paa isen,
der du vagged som en stut!
Sigurd. Men min bue, den tar prisen;
knappt jeg tror du drar den ud!
Øistein. Men jeg skyder lige visst,
og paa ski, der er du sidst.
Sigurd. Folk kan se mig, frem jeg rager.
Øistein. Folk vil se mig — jeg er fager.

Lovene jeg kan fra grunden,
og min tale falder let.
Sigurd. Ja, du snakker efter munden,
lover vel og holder slet.
Øistein. Du kan sagtens holde ord,
du som lover vondt, min bror.
Jeg vil hjælp til alle bære,
Sigurd, det er just det svære!

Sigurd. Men min færd skal ingen glemme,
dragefærd med høvdingbuss;
og imens sad Øistein hjemme
som en mø i far sit hus.

ØISTEIN.

118

Heller sig: jeg rusted dig
som en søster ud paa vei.
Her er bylden, kom nu bare!
Skryt du, SIGURD; jeg skal svare.

SIGURD.

Kan du svare paa de mange
seire hist i hedning-land?
Kan du svare paa den lange
færd jeg fór til Kanaan?
Jeg har knælt ved Herrens grav;
kloge bror, hvor blev du af?
Jordans-elven gav mig drikke;
kloge bror, dig saa jeg ikke.

ØISTEIN.

Du har hugget blaamænds hoder
sørpaa, det er stort og godt;
jeg har bare bygget boder
nord i Vaagen, det er smaat;
men der er da husly nok
for en fattig fiskerflok,
og jeg tænker vel det findes
folk der nord som mig vil mindes.

Mangen landsmand før i tiden
frøs ihjel paa Dovrefjeld;
nu er det blit bedre siden;
jeg har bygget hus og tjeld.
Kanske ogsaa at min havn
nord ved Agdenes gjør gavn;
kanske kirken er til sæle-
bot for mange trætte sjæle.

Du har hjulpet lukt i helved
mangen blaamands sjæl og krop;
jeg har bygget klosterhvelvet
for at lukke himlen op;
du har drukket helligt vand,
jeg har helliggjort mit land.
Sent, min bror, skal saga glemme
os som sad saa stilt her hjemme.»

119

Endnu er det skik at yppe
kappestriden her i nord;
endnu kan fra legen dryppe
mangt et haardt og giftigt ord.
Heller hædre hver sin bror
paa den fælles fædrejord;
huske alt hvad godt han vilde
i det store, i det stille.

Veitsle: gjesting, gjestebud.

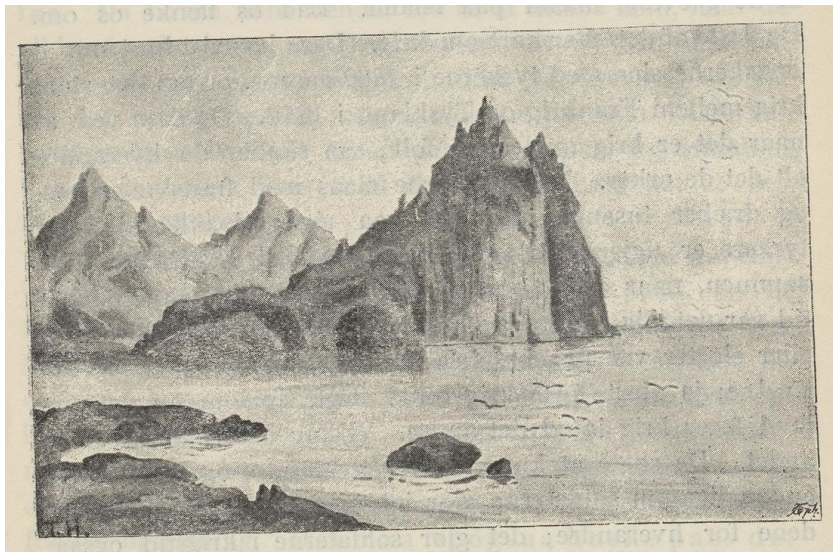
Buss: stort krigsskib.

Vaagen i Lofoten var da som nu hovedstedet for de store fiskerier der nord. — Hus og tjeld: hus og ly. — Blaamand (egentlig: mørklett mand) brugtes som navn paa araberne eller maurerne.

74. Vore fædre.

119

Af udg. Titelbillede af Th. Holmboe (fra Vestmannaøerne)

Dersom en gut blir spurt paa gaden: «Hvem er du søn til?» og han staar og gaber og ikke ved det, saa ler alle mennesker af ham, og synes han er en tosk. Men et folk som ikke har greie paa sine fædre, er ikke likere. Det gaar ikke an for et oplyst folk; det kan høve sig for menneskeæderne nede i Australien. Spørg en voksen kar der nede, saa er det saa vidt han ved hvem hans far er; saa langt op som ¹²⁰ til bedstefaren og oldefaren orker han ikke. Her oppe i Europa vil ethvert folk vide hvorledes fædrene har været, og hvorfor de har været slig.

Hvorledes var da vore fædre? Hvad trodde de paa, før de lærte kristendommen? De trodde paa æserne, paa Odin og Tor, paa kampens guder. At slaas var deres glæde i livet og deres salighed efter døden. Naar kjæmperne kom til Odin i Valhall, saa mored de sig hver dag med kamp og festligt gilde. Om morgenen, naar de har klædt sig, slaas de med hverandre og fælder hverandre, men reiser sig igjen og gaar til maaltid som de bedste venner.

Men slos de ikke ofte paa en styg maade? Der staar jo at Gisle Sursson smøg sig ind om natten og stak sin maag ihjel, der han laa i sin seng? Sligt kalder vi jo mord; en saadan mand vilde blive dømt som ugjerningsmand efter vore lover. Men sagaen siger at han var en af de gjæveste mænd paa Island. Lad os tænke os om. De fleste af dere har hørt om krig. Dere har vist hørt om at danskerne slos med tyskerne i 1860-aarene, og om den store krig mellem Frankrig og Tyskland i 1870. Og dere ved, at naar det er krig mellem to folk, saa skader de hverandre alt det de orker. Naar tyskerne slaas med franskmændene og dræber tusender af dem, saa siger vi ikke at disse tyskere er ugjerningsmænd, og at de skal halshugges alle sammen, naar de kommer hjem. Men i den gamle, gamle tid var det slig hos os og hos islænderne, at naar to mænd eller slegter var fiender, saa førte de krig mod hverandre; ja slegt førte krig imod slegt, ligesom nu det ene land fører krig imod det andre. Vi kan ikke ligne det ved andet. De søgte at komme over hverandre og fælde hverandre, ligesom soldaterne gjør i krigen. De brændte gaardene for hverandre; det gjør soldaterne i krigstid ogsaa. Soldaterne smyger sig frem om natten. Obersten siger til dem: «I morgen maa vi tidlig op, gutter; den som sover, faar ingen seier. Derfor skal vi komme mens fienden sover.» Og de marsjerer afsted, uden trommer eller spil, lige ind i fiendens by. De kommer over ham, mens han sover. De brænder løs, før han endnu har fundet sine vaaben og stillet sig op. Saa omtrent gjorde Karl den tolvte, da han i aaret 1716 en stund over midnat rykked ind i Fredrikshald, og ingen har lastet ham for det. Men krig land og land imellem er forfærdelig. Og endda forfærdeligere er krig mellem landsmænd, mand imod mand, slegt imod slegt. Slig en tid vilde vi ikke have igjen; ikke for alt i verden vil vi have den igjen; og skam skulde det være, om ikke vi tænkte anderledes end vore fædre, vi som er tusend aar længer fremme, og som har lært af kristendommen.

121

Naar nu en mand havde dræbt en anden, fik han da slet ingen straf? Jo. De stængte ham ikke inde i noget bodsfængsel, de havde ingen skarpretter som hugged hovedet af ham; men en slags straf fik han jo: han blev dømt paa tinget til at betale pengebot; — eller han blev dømt fredløs. Da havde hans fiender lov til at dræbe ham, naar de vilde; for den gang var det folks tro, at en død ikke fik fred i graven, naar hans drab ikke var hevnet, og det var den dødes frænder som skulde hevne ham. Det var en slags dødsstraf det ogsaa paa en maade, og stundom kunde den være værre end den vi har; bare det at den ikke var vanærende.

Gisle Sursson blev fredløs, og i mange aar var han jaget som et vildt dyr. Han hvælvend sin baad, for at fienderne skulde tro han var druknet; han tedde sig som han var galen, for at de ikke skulde kjende ham; han fik et spyd i læggen, mens han svømte i sjøen, og han krøb om i skogen som et saaret dyr. Han gjemte sig i

sengehalmen, men oftest var han gjemt under jorden. Slige lidelser kunde de gamle nordmænd tage paa sig for at yde en falden frænde opreisning. Det maa vi ogsaa huske paa: det var ikke altid for sin fornøielse at vore fædre slos; det var for at hjælpe sine frænder og venner.

At hjælpe den gang, og at hjælpe nu om stunder, det er to rent forskellige ting. Nu kommer en mand ind til sin ven eller frænde og siger til ham: «Jeg skal kjøbe en gaard, men jeg har ikke penger nok; vil du laane mig det jeg trænger?» Eller: «Jeg staar i rest for skat, lensmanden kommer og panter mig. Kan du hjælpe mig?» Og vi synes det er vakkert, naar ven og frænde hjælper med raad og daad. Men sandelig, det var større hjælp de krævede af sine frænder i gamle dage. Midt om natten kommer en mand til gaards i sprængende trav; hans haar er svid, det er blod paa hans klær: «Vore fiender har brændt gaarden og fældt min far. Vil du hjælpe mig at hevne ham?» Men at hjælpe her var mer end at give penger; det var at vaage sit liv; og ligevel hjalp de, og hjalp villig og gjerne.

122

Da Haavard Isfjordings hustru havde faat løfte om hjælp hos sine brødre, og Haavard kom for at hente dem til kamp mod en overmægtig høvding, da siger sagaen: Valbrand, Haavards maag, gik bort til sine sønner og sa: «Eders frænde Haavard er kommen hid, og han er rustet, som om han tænkte paa stordaad.» Mændene holdt paa at høie, men nu kasted de riverne og løb efter sine klær. Skoene havde de taget af sig, mens de høied; da de skulde tage dem paa, var de stivnet i solen. Men de fór saa fort i dem, at skindet gik af hælene, og da de kom hjem, var skoene fulde af blod. Saa ivrige var de efter at hjælpe. At verne om sin slegt var for vore fædre det samme som det er for os at verge vort land, og det kan vi ialfald lære af dem, at være villige i farens stund. Det er godt at vide, at nordmændene ikke vanslegter fra fædrene i saa maade. Det øves mangen daad paa sjø og land i vore dage som er fuldgod med sagaens. Men vi slegter nok ogsaa paa fædrene i det som galt er; det er ikke saa længe siden de norske fjeldbønder hadet og hevned og brugte vaaben mod hverandre — næsten lige saa vildt som i sagaens tid. Og endnu er der ingen norsk gut som ikke ved hvad det vil sige at være langsint og have lyst til hevn. Men just derfor skal norske børn læse om sine fædre, for at stride mod det onde som de har i blodet, og for at øge den gode arv.

Odin (eller Oden) svarer baade i form og udtale til ord som moden, voksen.

75. Sverre ved Tunsberg.*Af udg. Tegningen af E. Werenskiold*

Paa berget ved Tønsberg havde baglernes høvding Reidar Sendemand siddet i tyve uger kringsat af Sverre; endelig maatte han give sig. Men Sverre fik sótt her. Han reiste til sjøs fra Tønsberg til Bergen; Reidar Sendemand var med og var ogsaa syg. Han laa ved kongens side i løftingen, siger sagaen. Sverre døde da han kom til Bergen.

Sverre han sad ved bergets fod,
vintren var let at kjende:
maden minked, og folkets mod
det var holdt op at brænde;
kampen var lang og ikke let;
men ingen maa se en høvding træt,
han holder ud til ende:

«Kyllingen piber efter mad,
børn det høver at klage;
mænd skal mætte sin sjæl med had,
slig som i gamle dage;
aldrig gav de sin fiende ro,
heller aad de balg og sko,
end de vilde fra ham drage.»

Men oppe paa berget holdt sulten jul,
stor var baglernes vaade;
læret lemmed de sønder til sul,
til nytaar fik døden raade;
blege de sprang til bergets fod,
baglerne sprang kong Sverre imod
og tigged og bad om naade.

«Hevn,» ropte hæren, «ingen fred!
hevn over baglerhunde!
De vog vore fædre, og brødre med,
de skaded os alt de kunde.
Nu er stunden at kræve bot,
og den bedste boten er blod,
blod af de baglerhunde.»

Kamp mellem bagler og birkebeiner

Kongen var syg; han svarte mild,
men hans maal det var let at kjende:
«Bikje de skjeldte mig, merr la de til,
og de dræbte min bror og frænde.
Men lad os mindes: Der kommer en tid
da vi alle trænger til grid,
naar den sidste vinter har ende.»

Kongen han stævned mod Bjørgvins led,
i løftingen var hans leie;
havet vugged og gav ham fred
over de lange veie;
baglernes syge høvding var med,
laa ved hans side, de taltes ved
over de lange veie.

Bagler og birkebeiner er gjemt
og sunkne de gamle borge;
men slaas det har nok ingen glemt
her i kong Sverres Norge;
sterke de stander, mand mod mand;
striden lyser rødt over land —
over kong Sverres Norge.

Men for hver der kommer en tid
da luren ei mer skal gjalde,
da han faar hug til at give grid
og fienden til sig kalde
og ha ham med sig paa sidste led,
saa de kan rigtig tales ved,
der de seiler i solefaldet.

Løfting kaldtes det høie halvdæk* ved bagstavnen. — Balg sverdslire. — Vóg (af vèga = veie): fældte, dræbte.

Grid: fred, naade. — Bjørgvin: Bergen.

VI. FORTÆLLINGER. DIGTE. SKILDRINGER.

76. Heimlandet.

126

Af Ivar Aasen. Med billede («Suldalsporten»)

Her er det land som hugar meg best,
og hit hev eg lengta lenge;
her var det stødt som hugen var fest
og gjekk i sitt gamle gjenge.
Vide hev eg flutt og fare ikring,
aldri saag eg slike hyggjelege ting.
Ja, mykje hev eg sétt,
og meir hev eg frett,
men her hev eg sétt det beste.

Her heve alt ein vênare lit,
han gjer meg so godt i hjarta;
her er det rett som alt hadde vit
og kunde baade læ og garta.

Folket og eg er likesom eitt; 127
alt kva dei segjer skynar eg so greidt,
og aldri er det ord
paa all den vide jord
som gjenge meg so til hjarta.

Her kann eg kjenna bygder og bol
og berg i so ymse rader.
Fjœra og fjell og himmel og sol
er gjævar' enn andre stader.
Saart hev eg sakna heimen ei tid,
difor er han no so kjær og so blid.
Lat koma kva som kann,
eg møter som ein mann,
og aldri fêr eg ut or landet.

Fretta: spyrja, høyra gjete. — Flutt, av flytja: «flytte». — Lit: farge. — Garta: gantast, skjenta.

77. Svend Foyn.

127

Med jernbanetoget var jeg gaat tvert igjennem Slotsberget ved Tønsberg. Tidlig næste morgen stævned jeg ned over berget i nysneen. Jeg stod paa toppen og saa nedover. Her nede var det altsaa Sverre laa, da han kringsatte Reidar Sendemand og baglerne; her var det han sa til sine mænd at de skulde skamme sig, som ikke vilde holde ud. I gamle dage, sa Sverre, blev folk siddende til de ikke havde andet at æde end skoene paa sine fødder.

Jeg saa ud over isen mod Vrængen, hvor sælfangerflaaden netop var gaat til Ishavet og hvalfangerne til Finmarken. Jeg tænkte paa den mand som havde vundet to nye næringsveie for Norge. Han havde ikke været mindre ihærdig han end kong Sverre. Det var ham jeg nu skulde hilse paa.

Jeg ventede til det kunde være passe tid til at gjeste en mand som nu var 82 aar. Saa gik jeg over isen til Svend Foyns hus. Det er et venligt hus, som

velstaaende skippere pleier at have det. Ingen skulde tro at her bodde en af Norges rigeste mænd.

Svend Foyn er en høi, kraftig mand, med hvidt haar. Han er rask og livlig, og folk i Tønsberg fortæller, at naar han er nede og ser til sine arbeidere, saa er han for ivrig til at gaa; han løber. 128

Foyn trykker min haand og siger, han kan godt forstaa jeg reiser selv, naar jeg vil vide noget. «Jeg skulde have greie paa trankogning, jeg,» siger Foyn, «og saa maatte jeg saa-men fare lige til Amerika. I England vilde de ikke vise mig noget. Men amerikaneren kjørte mig ud til sit store bruk og viste mig alting. «Kan jeg faa lov at gjøre et par tegninger?» sa jeg. «Ja, vær saa god,» sa han, og kjørte hjem igjen. Jeg blev der en halv times tid og tegnede; saa reiste jeg ogsaa hjem — til Tønsberg. Da havde jeg været i Amerika en times tid eller saa.» — «Men du syntes det var kort,» sa hans kone. «Ja vist var det kort, ja, men jeg fik da lært noget.»

Jeg var længer hos Svend Foyn end Foyn var i Amerika. Men jeg fik ikke lært meget, jeg heller, for den gamle er ikke af mange ord, og ingen skal sige at han skjyter. Men jeg siger som Foyn: Noget fik jeg lære.

Jeg spurte om han som sjømand havde været ude i mangel farlig tårn. «Aa,» sa han, «den største faren er, at skipperen ikke forstaar sin dont. Sjøfolk kan ogsaa være kvepne af sig, ser De. Nu skal De høre hvad det hændte mig oppe i Finmarken. Jeg havde netop sat harpunen i en hval, og nu ved De at der er et tau i den ene enden af harpunen, naturligvis. Manden som holder tauget, blir saa ræd, at han slipper kveilen. Jeg blir ivrig, sætter foden paa, og hvalen vipper mig til havs. Der ligger jeg i sjøen med tauget om foden og hvalen til at bugser mig. Da tænkte jeg rigtignok at min sidste time var kommen. Men da hvalen igjen kom op i sjøbrynet, blev linen slakk; jeg fik rundtørnen af benet og svømte hen til baadsiden. Slig gik det med den første harpunen jeg stødte i en hval.» Jeg spurte om det var sandt, det jeg havde læst, at hvalen en gang havde trukket afsted med ham og hans skib i storm og sjø i 24 timer. «Nei,» sa han, «vi faar ialfald trække de 20 fra.»

Ved middagsbordet var der en yngre skibsreder som havde faret paa hvalfangst med Foyn. Gamlingen var, som sagt, ikke saa ivrig til at fortælle; derfor blinkede jeg lidt til den anden og sa: «Dere har vel været ude i mangt slags veir ligevel?» — «Aa ja,» sa han, og saa over paa den gamle. «Hvad siger du om den gangen oppe i Finmarken, da vi skulde løbe ind og ingen vei kunde komme? Da havde vi det ikke videre triveligt.» Svend Foyn lo høit. «Nei, den gangen var det saa-men paa hekten med os. Der laa en skude, ser De, midt i løbet, og udenfor var det et forrykende hav. Jeg husker at en af mandskabet kom bort til mig. «Skal vi gaa 129

ind, kaptein?» sa han. «Nei,» sa jeg; «gaar vi ind, render vi paa grund.» — «Skal vi gaa ud da?» — «Nei, for da gaar vi under.» — «Skal vi blive liggende da?» — «Nei, det kan vi heller ikke.» — «Hvad skal vi gjøre da?» sa manden. «Ja, det ved jeg ikke.» Men saa hænder det, at skuden som ligger midt i veien for os, den driver paa land; løbet er frit, og vi er berget.» Svend Foyn har grund til at sige, hvad han siger saa ofte: «Vorherre har altid været saa urimelig god mod mig.»

Jeg spør om han nogensinde har været ude for hvalrossen. «Aa ja, jeg har da det,» siger han tørt. «Vi havde netop harpuneret én; dyret reiser sig i sjøen og vil slaa efter en af folkene; men han træffer ikke første gangen. Saa lægger han begge forlabberne paa ripen og velter baaden. Der ligger vi da og plasker i sjøen midt mellem alle hvalrosserne. Men dyret, som var saaret, satte sig op paa kjølen og saa paa os.» — «Var der mange omkring?» sa jeg. «Mellem femti og hundred, tænker jeg. Men vi blev da berget, for der var baad i nærheden.» —

Saa meget havde jeg lært, da jeg tog farvel med Svend Foyn, at han har mod som de gamle vikinger. Og det var sandt, hvad han siden skrev: «Jeg har aldrig havt frygt i min sjæl.» Men vi har mange modige folk paa de norske skuder. Det som har gjort Svend Foyn til Norges mest navngjetne skipper og en af landets rigeste mænd, det er hans jernvilje og ihærdige arbeide. I saa maade tror jeg ikke det er mange som staar ved siden af ham.

I 1844 var det at han fór sin første tur paa Ishavet efter

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

sæl og hvalross. Han fór som matros. Næste aar havde han bygget sin første ishavs-skude. Han kaldte den «Haabet»; han bygde den slig, at den rigtig kunde gaa isen, som det heder. «Haabet», er det sagt, ligned Foyn selv. Den havde ligesom samme lynne; stiv og sterk, naar det gjaldt en haard tørt, letvint og ledig i en knap vending. Men det første aaret kom «Haabet» hjem omtrent uden fangst. Der skal ikke have været mere sælspek end det kunde koges ud i en bøkegryde, og Foyn tabte otte tusend kroner paa den seilassen. Folkene knurded over daarlig fortjeneste; ingen vilde hjælpe til at ruste paa ny, ikke hans egen bror engang. Han søgte den norske regjering om hjælp eller laan, men fik ingenting. Lige fuldt gav han sig ikke. 1847 var han færdig til at drage afsted igjen. Men sjøfolk var ikke at opdrive. Bare fanter, og folk som aldrig havde set et skib før. En af de bedste var en skomagersvend, som havde spandremmen med.

Ja, de kom opover i god fangst-tid, men blev liggende i isen. Foyn skjønner at det er en mængde sæl indenfor, men folkene negter tjeneste. Han tvinger sig frem, kommer ind, og der er myldrende fuldt. Det elendige mandskabet slaar ihjel nogen sæl, men saa synes de det kan være nok; de sætter sig ned paa isen og kveiker paa piberne sine. Da maa skomageren til med spandremmen sin; han

131

tresker løs paa de dovne ryggene, og det hjælper. Trods alt fik Svend Foyn en ladning paa halvottende tusend fede sæl, og det vil sige omtrent det samme som otti tusend kroner. Det varte ikke længe, før han havde to skibe til, «Eliezer» og «Morgenen».

I 1854 skulde Foyn afsed med halvandet hundred mand. Men den vinteren laa isen tyk og sterk udover hele Kattegat, og Skagerak med. Alle fjordene fra Tønsberg og nedover var frosset fast til. Ishavsfarerne laa i Vrængen, men isen var alentyk. Svend Foyn kunde ikke holde ventetiden ud. Han samlede hele sit mandskab fra «Haabet» og «Eliezer», og med disse hundred mand begynder han at skjære sig raak i isen. Det var et drygt arbeide, og en dag negtede hele mandskabet at arbeide, paa atten nær. Disse atten blev sendt i land for at leie andre¹³² folk til at skjære. Nu gik det udmerket. De skar og de skar, og mad fik de ud til sig paa isen. Foyns tjenestegut kjørte varm mad hele dagen.

Et aar laa Foyn oppe i Ishavet ved iskanten, og havde flere gode gamle merker paa at det var fuld ladning at fange længer inde i isen. Men isen laa tyk, og det syntes at være uraad at trænge igjennem. Svend Foyn havde bare seil. Men lige ved siden laa en stor engelsk damper, som ogsaa var paa sælfangst. Saa sender Foyn en af sine mænd om bord i engelskmanden, og spør om ikke han vilde friste; han havde jo baade seil og damp. Nei, det vilde han slet ikke; det var rent umuligt; det var galmands-snak. Da blev Foyn flyvende sint og ropte af alle kræfter over til ham: «Tør du gaa efter da, naar jeg gaar fore, din stakkar?» Foyn sætter nu alle de seil han kan føre, og «Eliezer», som var en svare kar til at gaa isen, krydser sig igjennem. Det varte ikke længe, før Foyn var midt inde i tykke fangsten. Saa mander engelskmanden sig op og kommer virkelig efter. Begge skibene faar straks fuld ladning, og engelskmændene roper hurra for Svend Foyn.

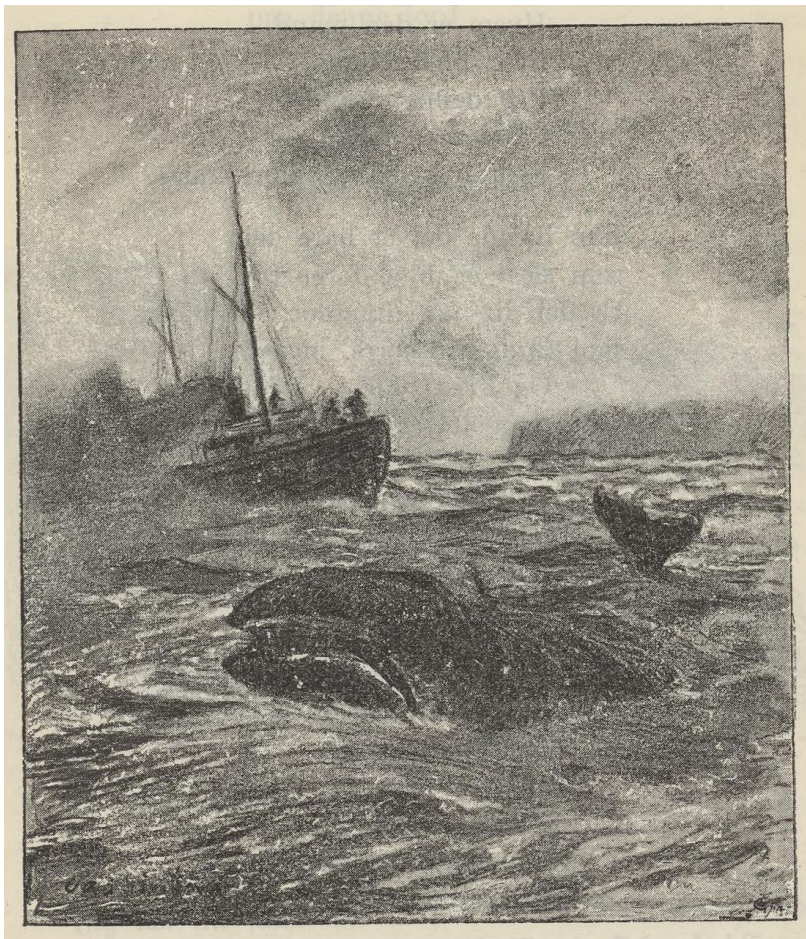
I 1864 sluttede Foyn med at fare paa Ishavet. Han var nu fem og femti aar, og var en hovedrig mand; men han slog sig ikke til ro. Den gamle sjømand tog kampen op med hvalen, og vandt.

Mangen gang havde han set hvaler ved Norges kyst, og skjønte at det var uhyre rigdomme som svømte der. Dem maatte han nu have fat i. Han bygde paa Nylands verksted en dampbaad, som han kaldte «Tro og haab», og reiste i 1864 med seksten mand nordover.

Det var mange som havde prøvd paa at skyde hval, men de maatte altid give det op. Og det gik ikke Svend Foyn bedre i de første aarene. Endda han satte op femten kanoner paa bakken, fik han ikke mer end en eneste hval om aaret. Han laged da en granat, som gik som den bedste riflekule; men da han prøvde den paa hvalen, saa sprang den ikke før den var kommen ud paa den anden side. Endelig

fik han da laget en som sprang inde i hvalen og dræbte den saa godt som paa stedet.¹³³
«Nu kan en skyde hval som en skyder en fugl,» siger Svend Foyn.

Han havde seiret over fire kamerater, en amerikaner, en skotlænder, en belgier, og en danske; de vilde ogsaa

tage hval, men maatte slutte. Foyn er den mand som ikke slutter før han er fremme ved maalet. Han giver sig ikke over. Han venter ikke til isen skal gaa op; han skjærer sig raak, eller han sætter hver klud til og krydser sig op til sælen. Han vender ikke hjem fra hvalen med ugjort gjerning, som de andre gjorde; han er seig og sterk sam sagaens mænd.

Ból: bustader. — Gjæv, um det som ein set pris paa, er glad i. — Difor: derfor. — Fèr (av fara): «farer». — Vrången, et smalt sund mellem Nøtterø og Tjømø, nær Tønsberg. —

Svend Foynd døde i 1894, en 3 aars tid efter dette var skrevet.

Tørn: sving, dyst, kamp; ogsaa: stød. — Kveppen: kvekken. — Harpun: kastespyd, «skutel». — Rundtørn: tauglække.

Paa hekten (paa hekta eller hekte): paa nippet, meget nær ved.

Lynne eller lynde: karakter, sindelag. — Ledig = lidug, léug: smidig, bøielig. — Bøke: koge i lut. — Spandrem, et reskab som skomagerne bruger, naar de syr sko. — Raak: aaben rende i isen.

Bakk eller bakke kaldes det ophøiede halvdæk forud. — Granat: sprængkule, kule med krud i.

78. Hvem kalder du din næste?

134

Efter Runeberg ved udg

Hvem kalder du din næste her?

Hvor tror du vel han findes?

Du ved at du skal ha ham kjær,

hvis Herrens ord du mindes.

Hvem er den mand,

hvor findes han?

Paa denne strand,

i fremmed land, —

hvor tror du vel han findes?

Kan hænde det er bare dem

som slegt og blod forener?

Er det din far, din mor, dit hjem

som Gud, vor herre, mener?

Og Kristi flok,

mon det er nok?

Hver søster, bror,

som paa ham tror, —

mon bare dem han mener?

Aa nei, paa al den vide jord,
hvorhelst sig liv kan fæste,
hvorhelst Vorherre dækker bord,
som mennesker kan gjeste:
 i sneens land,
 i solens brand,
 i løvrig lund,
 paa mager grund, —
 der vanker og din næste.

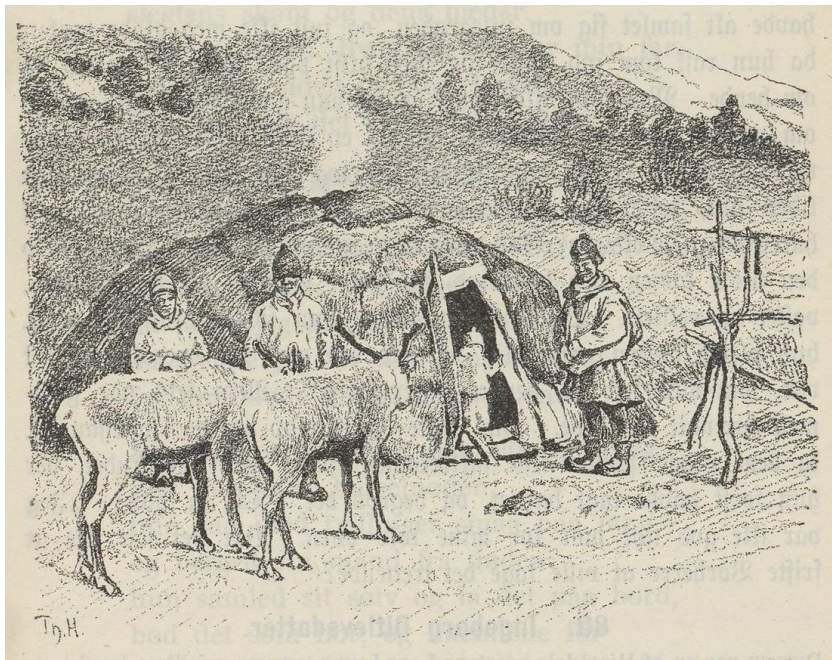
Hvorhelst din næste du faar se,
saa mind dig ordets lære,
og skynd dig, hvor han sank i knæ,
at berge og at bære.

Vær varm og var!
Vær snild og snar
med trøst og raad,
med verk og daad,
til Jesu fryd og ære.

Sandfærdigt er Guds dyre ord:
at elske er det bedste;
i alt, i himmel og paa jord,
gjør kjærlighed det meste.

135

Men uden spor
paa denne jord
og uden ven
forsvinder den
som har sig selv til næste.

79. Else Marie Schanke.*Af Bjørnson. Tegningen af Th. Holmboe*

Jeg kan ikke slutte med at fortælle om finnerne — skriver Bjørnson — uden ogsaa at mindes Else Marie Schanke i Tanen; hende hørte jeg om af mangfoldige, da jeg først havde lært at spørge. Hun kaldes „mor“ af alle finner paa fjeldene der omkring, og hun har i sandhed været en mor for dem! Hun var gift med en rig handelsmand; hun gav sin og mandens formue til finnerne og ofred det meste af sit liv til deres omsorg, skjønt hun var mor til tolv børn og sad for et stort hus. En gang, kvelden før julekveld, da Else Marie delte maden ud i en stor kreds af slegt og gæster, kom en fjeldfinn ind og bad hende med taarer at følge ham, skjønt det var langt til fjelds og i uveir; hans kone havde ligget to døgn i barselnød; hvis ikke „mor“ vilde tage med, saa var der ikke frelse. Saa vel hendes børn som gæsterne sa ham, at en kvinde paa 72 aar ikke kunde tage til fjelds mod natten og i uveir, og end mindre saa langt bort. Men finnen kjendte „mor“; han holdt sig til hende selv og bad Gud hjælpe sig at bede. Da reiste den gamle sig; én maatte afsted efter hendes ski, en anden efter finnepæskan, mens hun selv fandt mad og

medisin sammen og klædte sig som finnen; hun fulgte ham saa paa ski opover i sneføket. Baade den natten og dagen efter blev hun borte; de havde alt samlet sig om julegrøden, og just ikke med glade tanker, da hun rask kom ind, hilste og blev hilst paa, mens de flokked sig om hende. Men hun vilde ingen ænse; hun gav korte befalinger, nu om varmt vand, nu om melk, nu om en liden kasse som det havde været sukker i, og da hun fik det, saa tog hun frem af barmen en liden tull, løste den op, og saa laa der et spædbarn i et mygt hareskind: „Dette har Gud givet mig; moren er død.“ Hun fored den vesle kassen med hareskind, fandt tøj sammen og la barnet i, vasket og velstelt. Denne kassen havde hun siden foran sin seng, hun pleied barnet utrættelig og bar det med sig overalt; barnet var, som hun selv sa, hendes „hjertebarn“. Men seks aar gammelt brændte det inde. Hun ledte da selv op benene i askehaugen, la dem i den samme lille sukkerkassen, foret med hareskindet, der hun først havde lagt barnet, og begrov det. Da sa hun: „Jeg var ikke god nok mor for mine tolv børn. Var det saa ikke at friste Vorherre at ville tage det trettende?“

Tanen, i Finmarken, mellem Nordkyn, det nordligste nes i Norge, og Vardø.

80. Ingeborg Ditlevsdatter.

136

Af udg

Ditlev var en af Hjartdals-prestens Lars Linds sønner; om disse brødrene, som var svært stridbare, er det mange merkelige sagn. Landstad har udgivet dem (Sagn om Hjartdølerne).

Det gik to brødre ved Storestul,
 halvt børn, men stride og sære;
 mens moren sad ved sit rokkehjul,
 de to skulde bygge gjærde.
 Hun blegned med ett, som stedt i nød;
 hun hørte et skrig: da var stenen rød,
 der var blod paa det halvbygde gjærdet.

Da sprang hun afsted fra garn og rok,
hun sprang gennem myr og klunger;
vaarbløten sang i hosesokk,
hun skreg, saa vide det runger.
Hun tog dem i bringen, INGEBORG,
hun saa paa dem begge med slig en sorg,
at de skjæmtes, de ørne-unger.

Og mens hun tørked den blodige mund
og bandt om de saare steder,
sa hun dem mildt i samme stund
slegtens skam og dens hæder.
«Hør nu først, hvad jeg led for min far,
saa faar I siden gi mig et svar:
Skal jeg lide det samme for eder?

Far var den gjæveste teledøl,
men hastig paa haand, tør hænde.
Jeg mindes en gang han kom fra vor støl,
og det lakked mod dagens ende;
da hørte jeg gny af mænd fra Bø,
da gjemte jeg far min i nyslaat hø —
for far havde dræbt deres frænde.

Jeg mindes min mor den samme gang,
helt bleg efter barselnøden,
hun sad med tvillinger smaa paa fang,
og berged sin mand fra døden;
hun samlede sit sølv og la det paa bord,
bød det som bot; og mændene fór
i lysning af morgenrøden.

Jeg mindes en snetung julehelg;
 det var stilt paa tun og paa laaven,
 far sad laugget og fin og fjelg,
 da hørte vi hestehoven.
 Bø-mænd var det i drabsmænds skrud, —
 far min, han hopped skjorteklæd ud
 fra et lidet vindu i koven.

Jeg mindes ham vel paa den vilde hei,
 der han sad paa en holme i sjøen;
 jeg maa vel sagtens mindes det, jeg,
 som rodde med mad til øen.
 Der sad min far som et jaget dyr;
 de havde det bedre, sauer og kjyr,
 der de beited hjemme paa bøen.

Saa maatte mor da friste den stund
 at hun trængtes af øvrigheden,
 hun maatte sælge sin gaard og grund
 for at tinge sin husbond freden.
 Sent vil jeg sagtens glemme de to,
 som de sad bøiet i bygslet bo
 og længted mod at gaa heden.»

Brødrene glemte ei heller den dag
 da de sad paa det halvbygde gjærdet.
 Videre bygde de sammen i mag,
 og sloges vist aldrig mere.
 Nei, de holdt sammen godt og fast,
 i samme stund deres hjerte brast —
 og sagnet skal signet være.

Pæsk kaldes finnernes skindkuffe.

Klunger: nypetorn. — Runge: dure («glymja»). — Støl, stul: sæter. — Lauge: vaske, bade.
 — Fjelg: pyntet.

81. Bestefar.

Af Jon Lie

Bestefar hadde vore ein stø og sterk mann i sine dagar; men no hadde han vore klén eit par aar.

Han budde hjaa morbror min. Men so hadde han kome paa aa lengta so etter mor, so dei hadde lôte køyrt hònom upp til oss. So glad som eg vart, daa han bestefar kom køyrande! Og han vart ogso glad, so han plent tyktest friskna til att.

So barnegod mann som bestefar hev eg aldri sétt. Eg meiner det er so, at sterke og støe folk som hev slite mykje vondt i verdi, jamleg er snilde i heimen. Og bestefar hadde slite vondt fraa barnsbein, utan heim og hyggje. Men han hadde slite seg fram og fenge ein god heim til slutt, og glad var han i hònom, og hugnad breidde han yver heimen, som soli breider varme og gleda utyver jordi.

139

Det var slik ein solblank dag i middagstidi. Eg leika med Olav Plassen og Gunnar Tveiten; me var so godvener, og vart aldri usams. No héldt me paa uppi gjordet ovanfor støva og mura upp eit hus av stein.

«Jon, Jon!» ropte mor. Eg hørde paa maalet at det var nòko sers paa ferd, og eg sprang til. Der stod mor og grét. «Far stilt, og kom inn til bestefar; han er so klén, og han vil hava deg attmed seg.»

Eg kom inn paa sokkeleisterne. Det brann paa aaren, endaa det var varme sùmare; ein liten kattunge leika med eit nysta under bordet. Bestemor sat innmed sengi, og i den sat bestefar, studd med putor, og pusta tungt. Han snudde hòvudet mot døri, daa han hørde eg kom inn. Han saag paa meg, — aa, so klaart som eg endaa ser dei blanke kjærlege augo hans! Han sat der i drivende kvit skjorta; den breide bringa hans gjekk tungt upp og ned, so skjorta bylgja; akslerne stakk upp, — han var vorten mager. Det var djupe rukkor i det storslegne breide andlitet; det lange kvite haaret var glatt nedkjembt og rakk ned yver hals-liningi.

«Sæle guten min, er du der?» Han tala tydeleg og reint, men det hørdest han hadde tungt for det. Eg gjekk inn aat sengi, studde òlbøgarne paa sengjestokken, og han strauk med handi si yver hòvudet mitt. Eg kjenner endaa handi hans, — ho var breid, hard og knokut; men han strauk lògnt.

«Sæle min gut'e,» sa han atter. Eg forstod det var aalvør. Mor og bestemor hadde for lenge sidan tala segimillom, at dei fælte for bestefar vart ikkje frisk att, men at dette var dauden hans.

No kom eg i hug alt dette att og tenkte: Bestefar døyr, han døyr ifraa meg — og eg skar i aa graata.

«Graat ikkje, far, graat ikkje — — aa, du hev vore so snild ein gut — — lat me sjaa det vert kar av deg — — aa ja, Gud signe deg, barnet mitt!»

«Eg studde òlbøgarna paa sengjestokken, la hòvudet ned i aaklædet og grét. Ei lang stund laag eg slik; men so lyfte eg hovudet upp att, — eg laut sjaa paa bestefar — — aa, aa, han skulde snart døy ifraa meg!» 140

Bestefar sat no og fumla med henderne i bringa; han prøvde paa aa spretta sylvsprettet utor skjorta si. Sistpaa fekk han det utor.

«Sjaa der, veslegut, det maa du ha, — du hev vore so snild gut for bestefar.»

Det var blankt og slite. Eg tok det, og grét so det riste i meg. Men bestefar døydde ikkje denne gongen. Han friskna til att; ikkje so han kom til aa gaa uppe, men han sat i sengi, eller i ein stor kubbestol innmed aaren sùmtid, og han rødde livleg og var glad.

Men i likferdi etter bestefar kom sylvsprettet burt. Ingen kunde skyna det. Eg hadde det um kvelden, daa eg la meg, men um morgonen vart det burte. Mor leita, eg grét og leita, leita og grét; men faafengt var det, — det var ikkje aa finna.

Mange aar etter hogg dei ned ei stor òsp, som skjorerne hadde havt reir i so lenge nòkon kunde minnast. Og i skjøre-reiret fann me sylvsprettet hans bestefar! No skal ingen faa det fraa meg. Det er mitt beste arvesylv.

Bø: engmark, jorde. — Heden: herfra. — Bygslet bo: gaard som ikke eies, men er leiet til brug. — Klén: klein, sjukleg. — Lòte: «maattet».

Hugnad: hyggje og gleda. — Usams: uforlikt («uenig»). — Sérs: «særdeles». — Aare: gruva, eldstad («arne»). — Studd: «støttet». — Rukka: «rynke». — Andlit: aasyn («ansigt»). — Fæla: óttast («frygte»).

82. Dei gamle fjelli.

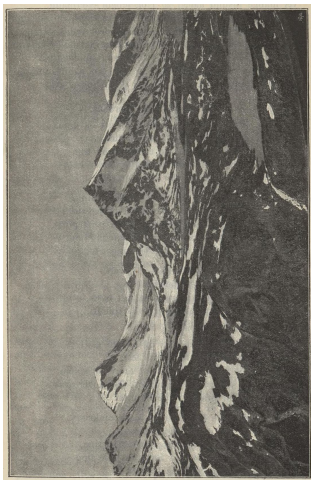
140

Af Ivar Aasen. Med billede (fra Jotunheimen)

Dei gamle fjell i syningom
er alltid eins aa sjaa,
med same gamle bryningom
og same toppom paa.
I bygdi byggjer sveinarne,
og huset stende laust;
men dei gamle merkesteinarne
dei stende like traust.

Paa fjelli er det leikande
aa ganga til og fraa
og kringum toppen reikande
so vidt um land aa sjaa:
til havet kringum strenderne
med skip som fuglar smaa,
og til fjelli kringum grenderne
med tusund bakkar blaa.

Det er so mange hendingar
i bygdom komne til;
me ser so mange vendingar
alt paa eit lite bil.
Dei heve snutt um vollarne
og flutt og rudt og bygt;
men dei gode gamle kollarne,
dei stende like trygt.

141

Dei gamla fjelli.

So stod dei gjennom tiderne 142
 vel mange tusund aar;
 og graset voks um liderne,
 og lauvet kom kvar vaar;
 og vinden tok um topparne,
 og vatnet tok um fot;
 men dei gilde gamle kropparne
 dei toko traust imot.

Av hav kom sjømann sigande
 og lengta etter land,
 daa saag han fjelli stigande
 og kjendest ved si strand.
 Daa kom det mod i gutarne,
 som saag sin fødestad.
 Ja dei gode gamle nutarne,
 dei gjera hugen glad.

Sylvsprett: sylvspenne. — Sùmtid: somme tider. — Røda: snakka. — Skjør: «skjære». — I syningom: i synsrandi. — Bryning: kant. — Reika: gaa og driva omkring («spasere»). — Bil: ei tid, ei stund — Flutt, rudt, av flytja, rydja. — Koll: fjelltopp eller knaus.

83. Fangen paa Akershus.

142

Efter C. Snoilsky ved udg

Her sidder jeg stakkar kroget og graa
 bag fæstningens mur og sten;
 timerne — aa, de er tunge og traas;
 jeg ser af en gløtt at fjorden er blaa,
 og at himlen der oppe er ren.

Jeg har vel òg været sterk og ung,
 — det moned nok der hvor jeg drog —
 med gods og gaard og med pengepung,
 til vrede snar og med haanden tuug —
 jeg sa ikke fra, før jeg slog.

Nu er den knækket i slaveri,
min ranke, spænstige krop;
min magt er brudt og mit mod forbi;
jeg ved at aldrig jeg skal bli fri,
før døden vil løse op.

Lad dreierbænken og høvlen gaa!
det stunder til julens fest;
jeg snekrer her, for at more de smaa,
en ganger med guldhov, en ganger graa —
og en prægtig stue dernæst.

En stue hvor der er bjerk omkring
og saa en brusende foss,
en rummelig kirke med alter-ring,
hvor barnet kan bede om alle ting —
slig som hjemme hos os.

Til jul det stunder; jeg stræver traat,
at alt kan bli færdigt og pent;
men doktoren rister paa hodet saa smaat,
og vagtkaren hvisker — jeg hører det godt: —
«Nu gaar han i barndommen rent.»

143

Men bryder den signede julekveld frem,
da glædes jeg gamle skarn;
mit fattige legetøi finder et hjem,
det flytter fra fangerummet til dem
som sidder med glade barn.

Mor staar ved træet og tænder paa,
slig var det — slig var det jo før;
der inde i kammeret tramper de smaa,
de smaa bitte sko, for de kan ikke staa,
de vil ind ad den stængte dør.

Det kommer en aften, — det vil nok ske,
 at det banker her paa min karm;
 da skrabes Guldhov i gaardens sne,
 og henter mig did hvor lys er at se,
 og en far som aabner sin arm.

Toko, gjera (fleirtalsform): tok, gjer. — Spænstig: myg («spretten»). — Dreierbænk, norsk: svarvestol.

84. Hvorledes det blev barnehjem i Engumdalen.

143

Af udg

Det var den 14de april, første sommerdag. Alle sauene var netop sluppet ud af sau-garen paa vaarbeitet. Alle smaabørnene skulde slippes af skolen. Men i Aasmund Bergenes skole i Engumdalen længted de ikke noget videre efter at komme ud, hverken skolemesteren eller børnene. Aasmund tænkte paa vaaronnen, naar han skulde brøite sig frem i den seige jorden med oxen fra Engumgaarden; for hest eide han ikke. Og børnene tænkte paa at nu kom det fire fem lange sommermaaneder; da fik de ikke høre en eneste af Aasmund Bergenes mange historier. Og der var stor moro i skolen hos Aasmund.

Det var altsaa den 14de april, om morgenen. Aasmund gik langsomt ned efter veien, med den store vakre, graa pusekatten efter sig. Pus spaserte undertiden med. I dag hopped den fra sten til sten, for ikke at blive vaad paa labberne; det var just i vaarbløten, og bækkene kom springende, oppe fra høiderne, og fortalte at nu smelted sneen der oppe, og nu skulde træerne snart springe ud.

144

Men bortover i de sørpete veiene kom Doktorblakken ufortrøden labbende. Det lod ikke til, at det lette svært paa Blakken, hverken de dybe hjulsporene eller den tykke doktoren som sad i karjolen; endda mindre de smaa skoleungerne, som var samlet op paa veien; én sad bagpaa, én i dumpen, og én paa fanget. Doktorblakken stansed, da han mødte AASMUND; han var vant til at bygdefolket spurte om raad paa landeveien. Men doktoren ropte: «Jeg tænker du faar læsse af her, jeg, AASMUND. Jeg ser indom, naar jeg kommer nedover,» og saa langed han ungerne over i armene paa skolemesteren, en efter en. Det var let at se paa haandlaget, at de var barnekjære, disse to. Saa gav han Blakken et rapp, saa vaarsølen stod om ørene; han maatte holde igjen. Han saa sig om. Der gik AASMUND nedover mod skolen med en unge paa ryggen og en i hver haand. Og den snilde, tykke, sinte doktoren knurrede mellem tænderne: «Ja han kan

sagtens —» Det var andet end at ligge paa landeveien aaret rundt — nat og dag — og komme hjem til den store tomme doktorgaarden, hvor det ikke var andre som ventede ham end kanske et nyt sygebud. Doktoren var ensom og ugift. Den snilde, tykke, sinte manden glemte sig igjen, og snerted Blakken, saa sølen stod ham høit over ørene. Han holdt igjen, han skjendte, han glemte sig og slog, indtil Blakken til sidst blev saa flyvende sint, at han slet ikke var til at holde, og kom skumsvett i rasende trav ind paa det første tunet de skulde til. Men folket paa gaarden undred sig ikke noget videre over det. Det var ikke første gangen de var lidt usams, de to gamlingerne. De blev nok gode venner igjen nedefer dalen.

Da AASMUND tog i døren til skolestuen, gjorde pus helt om, som den pleide. Men denne gang blev det vinket paa den, og den var ikke sen til at smætte ind gennem dørgløtten.

Pus blev løftet op paa katedret. Den sad og saa ud over klassen, som om der var et musehul en eller anden sted; imens forklarte AASMUND hvordan katten er laget, og alt hvad den duger til og kan finde paa. Udenfor drev det en byge af og til, og vaarvinden peb imellem ind i skolestuen. For det var vel «fast skole» dette, men sprækker var der; af og til yrte det ned i hovederne paa børnene af mose og muldjord, som taget var dyttet med. Men de merked det ikke, naar skolemesteren fortalte; de sad med halvaaben mund og rødmende kinder, med store, stirrende, glade øine, som slugte hvert ord. Da han nu var færdig og havde synt og skildret dem alle ting paa denne myge skinnende kattedroppen, gik han bort og lukked vinduet op for røgen, og saa blev han ved: «Nu skal jeg fortælle dere en historie om bedstemor til denne her. Far min har set det med sine egne øine. Da far var ungkar, var han borte i høionnen og arbeided for dagløn i Sætersdalen. En middag ved dugurstid, mens folk ligger og rækker paa tunet, og bedstemoren til denne her halvsover ude paa dørhellen, slaar en ørn ned paa hende og tager hende med sig til veirs. Hun blev lys vaaken med én gang. Hun vendte sig i luften og brugte baade tænder og klør. Høiere og høiere bar det, og snart var katten ikke mer end en næve stor. Men ørnefjær efter ørnefjær dalte ned paa tunet. Siden kom det andre ting ogsaa. Katten havde faat hul paa maven paa den; til slut kom ørnen selv nedover, fortere og fortere, til den sakk ned paa tunet, død som en sten. Bedstemor til denne sad paa ryggen af ørnen og var lyslevende. Hun fór frem og tilbage og fræste, og fløi bent op under tagmønet og satte sig der. Hun var vel blit vant til at sidde høit, tænker jeg. Far syntes at dette var kult til kat, og da hun fik unger, netop før han reiste, saa tog han én med sig over alle heiene. Det er hendes søn, han som sidder her. Jeg ved ikke, om han har arvet det fra bedstemor sin. Men han er blodtørstig nok, og strid efter fugl og lemæn.»

145

I det samme gjorde dattersøn til hende i Sætersdalen et sprang fra katedret og helt bort i det aabne vinduet. Et

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

minut efter sad den oppe paa stolen igjen, men da havde den to døde lemæn i flabben. Og udenfor vinduet stod en liden jente paa ti aar og saa ind. Aasmund gik hen til hende. «Er det du som kommer med lemæn til katten min?» sa han. «Det var ikke til din kat,» svarte hun. «Vil du have en skilling for dem?» — «Nei.» — «Vil du have en historie da?» — «Ja.» — «Saa faar du komme indenfor og tage til takke.» Han hjalp hende op. Men da hun laa paa knæ i vindus-karmen, med det lange tufsete, ugreide haaret, og stakken, hvor den ene fillen slog den andre i svime, da sa Ola Flaten, den længste af gutterne, halvhøit: «Det maa være dronningen til lemæn-kongen dette.» Lemæn-kongen var et bygdeskræmsel, som fór efter alle veiene med en knortekjep paa akslen og en ustyggelig fæl hat paa hovedet. Han slog ihjel alle de lemæn han traf paa, og putted dem op i hatten saa længe, til han fik flaad dem. Stundom drypped blodet ned under hatteskyggen.

146

Jenten vilde glide ned igjen. Men skolemesteren havde faat tag i en liden mager arm, og slap ikke taget. Han gav de andre noget at læse og drog jentungen bort til peisen. «Du er flink, du, som kan gaa barbent saa tidlig om vaaren,» sa han. Han prøvde at gnide de blaarøde fødderne, men han maatte tage varsomt; der var frostknuder. «Hvad heder du da, jente?» — «Barbro.» — «Hvor gammel?» — «Ved ikke.» — «Har ikke far sagt det?» — «Far er død.» — «End mor da?» — «Mor sa at hun skulde læse med mig, naar jeg var syv aar. Men saa døde hun.» — «Hvad tid døde mor?» — «Straks.» — «Straks efter at hun havde sagt det?» — «Ja.» — «Er du gaat hid af dig selv?» — «Ja.» — «Hor bor du?» — «Hos en kjærring.» — «Hvor bor hun da?» — «Søndenfor Lars tambur.» — «Har hun ikke snakket om at du skulde i skolen?» — «Nei.» — «Har du aldrig bedt om det?» — «Jo.» — «Fik du stryk, da du bad om det?» — «Ja.» — «Faar du stryk oftere end mad?» Barbro spurte igjen: «Er det fordi du er «skule», at du ved alt dette?» Aa jo, han vidste det nok, hvorledes de kunde have det stundom, de stakkars børn som havde mistet far og mor og blev sat ud til billigste pris. Men han vilde gjerne tale om noget som var lysere. «Har du nogen at lege med der oppe?» sa han. «En kat og en buk — og — —» Hun satte fingeren ned i et af hullerne paa stakken. Hun var saa ræd at han kunde skjønne dette ogsaa, han som var skule; hun havde jo ladt bukken og sauene staa midt i hjemmemarken og var sprunget her ned, for at spørge om hun ikke kunde faa lære at læse til vinteren. Hun havde tænkt paa at gjøre det i to aar. Men i dag var det jo sidste skoledagen, det havde to børn sagt, som gik forbi, mens hun gjætte. Han saa ind i

147

de store trætte øinene. «Du er nok morgenfugl, du Barbro?» — «Hvad for slag?» — «Jeg mener, du er vel oppe med fuglene?» — «Naar det er skinveir, saa — —.» — «Hvad saa, Barbro?» — «Saa drar hun mig — —.» Hun var ræd hun havde sagt for meget. Men børn aabner sig for de barnekjære som blomster for solen. «Drar hun dig?» — «Ja, i fletten.» — «Naar du forsover dig, vel?» — «Naar jeg ikke hører klokken slaa 3, saa — —» — «Saa?» — «Saa luter hun sig bare udover og drar mig.» — «Ligger du paa gulvet da?» — «I karmen.» — «Du er vel ikke saa fælt glad i skinveir da?» — «Jeg ved ikke hvad som er værst.» — Han drog hende lidt fastere ind til sig, men merked at det gjorde vondt. «Har du verk i hoften ogsaa?» — «Det er bare et saar.» — «Vil du sidde?» — Han satte hende lempelig paa stolen, kom saa til at tænke paa at hun skulde have det varmt, og bar baade stolen og hende bort til peisen igjen; selv gik han hen til vinduet. Han aanded ind muld-draget og den sterke vaarløft. Der udenfor laged marken sig til at sende alle de grønne straa op i veiret, grønne straa, hundreder af blomster. Og blomsterne skulde vugge sig i vaarvinden og vokse i sol og regn. Og ingen nennet at traakke paa blomsterne og det nye grønne græsset. Men bag ham sad et menneskebarn, Vorherres bedste skabning, og grued for hver morgen, og vidste ikke hvad hun skulde være mest ræd for, væde eller skinveir.

Imens tinte Barbro langsomt op borte ved peisen og saa paa de andre børn, som læste og skrev. 148

Af bøger havde hun ikke hørt stort. En gang satte to konfirmander sig og hvilte i skogen, der hun gjætte; de skulde til præsten, og hørte sig i bibelhistorien. Det var om profeten Elias, som blev taget op til Gud i en ildvogn.

Naar Barbro gik og gjætte paa de store heiene, og solen gik ned og skyerne laged sig til alle slag, da tænkte hun paa ildvognen. Kanske Gud nu havde været nede paa jorden og hentet nogen med vognen og kjørt ind paa tunet i himmelen? Men endda mer tænkte hun paa dette, naar hun gik i myrlænde i øsende høstregn og kunde se ned paa pladsen, hvor hun skulde hjem og faa hugg og krybe ind under den tynde felden, og blive draget op om morgenen og klæde paa sig den dyvaade stakken og gaa ud og labbe barbent i myr og ulænde igjen. Da tænkte hun: om regnet nu holdt op, om de svarte skyer nu aabned sig, og den almægtige kom ud med den varme vognen og kjørt hende op til mor? Men da han saa aldrig kom, saa mente hun at han vel ikke havde tid til at komme efter hende, han som havde saa meget at styre og stille med. Kanske kunde han sende en anden med kjøredonningen.

Mens hun saa bort paa skolemesteren, og vaarsolen brød ud af skyen og faldt paa det milde sterke ansigtet, saa syntes hun at slig omtrent maatte den se ud som skulde kjøre ærender for Vorherre.

Nu slog den gamle væggeklokken, som bygden havde købt paa auksjonen efter skriveren for en daler. Bøgerne kom væk og nistetinerne frem. Aasmund vendte sig imod børnene: «Er det nogen som har for meget mad og passeligt hjertelag, saa kan han dele med hende som sidder der.» Frem pilted de, den ene efter den andre, baade jenter og gutter. Ingen vilde være ved, at de havde lidet mad med. Og Barbro fik fanget fuldt af baade lumper og lefser, baade fattigt og fint. Da blev det graablege ansigtet rødt, taarerne kom som et haglveir. Aasmund skjønte dette var galt gjort; han skulde ikke stillet hende slig ud for alle de smaa; det var ikke sult som plaged det barnet værst. «Tag maden igjen, børn,» sa han stille. Men nu var de ikke god for at finde hver sit og begyndte at hugge hverandre og nebbes som fugler. Ingen af børnene la merke til et bredt blegt ansigt, som kikked ind til dem fra vinduet. Skolemesteren heller ikke, for han havde taget bibelen, og da det var blit stilt igjen, begyndte han at læse: «Lad de smaa børn komme til mig, og forhindre dem ikke. Hvo som forarger en af disse smaa, ham var det bedre, at det var hængt en møllesten om hans hals.»

149

I det samme blev døren lukket op, og en kjærring gløtted ind. Barbro sprang ned fra skolemesterens fang og gjemte sig bag ham. Aasmund reiste sig. «Hvad vil du?» — «Det er jeg som har jenten.» Han rykked nærmere. Brystet gik paa ham, og hans hænder knytted sig. «Saa, det er du som har jenten?» Men i det samme smatt kjærringen bag ryggen hans og var i to tre lange sprang borte hos Barbro og tog hende om haandleidet. «Hjem med dig!» skreg hun, «saa skal jeg lære dig, din bytting.» Aasmund kunde ogsaa tage lange skridt. Han stod midt for hende og stængte. «Sa du hjem?» Kjærringen vilde puffe til ham, men stansed haanden paa veien, da hun saa hvorledes han saa ud. «Jeg skal klage dig for presten,» sa hun; «skal det være «skule», som gaar og lokker barna fra forældrene deres?» — «Sa du forældrene?» Men nu blev hun rent vild: «Jeg sa, og sa, din vrimkjæft! Ved du at skrubben har revet gjeita mi i stykker i dag og skambidt den ene sauene min, og det er hendes skyld, fanteungen! Hun kan vel betale den, hun, ved jeg.» Alle børnene havde reist sig. De saa at Aasmund snart ikke kunde styre sig længer. «Slip barnet,» sa han sagte. «Ulven slap ikke gjeita han,» skreg kjærringen og vilde drage Barbro med sig. Men barnet stridde imod af al kraft, rev sig løs, misted ligevegten og tumled bort imod den skarpe skolebænken. Hun maatte have slaat den syge hoften haardt, for hun sank i knæ; det kom ingen taarer, intet skrig, men der var en fortvilet smerte i det magre ansigtet. Da blev skolemesteren hvid. Han nikked til den gutten som sad nærmest døren, og den blev lukket op paa vid væg. Saa løfted han med et eneste ryk kjærringen op fra gulvet og bar hende ud; hun spændte og sparked imod; men ude paa hellen gled hun som en fisk ud af hans hænder og satte af gaarde. Hun havde faat en gløtt af

150

Doktorblakken, som netop kjørte frem for skolehuset, og da blev hun livende ræd. Doktoren havde meldt til lensmanden mer end én «pleimor» og faat dem straffet. Hun sprang bortefters veien, lig en skrubb som blir jaget til skogs igjen. Ret som det var, saa hun sig om; hun syntes hun hørte tunge slag af hover i vaarsølen.

Men Blakken stod i al den tid rolig udenfor skolestuen, og alle børnene i en krans omkring den. Indenfor holdt doktoren paa at stelle med Barbros hofte. «Hvad tror du hun kjærringen, utysket, faar for dette?» sa han med en gang til Aasmund. «Otte dage, tænker jeg.» — «Otte dages vand og brød?» — «Ja, det blir vel saa omtrent.» Da smeldte doktoren i skolebordet med svepen, saa det sang i stuen. «Otte aars strafarbeide, far, otte aars strafarbeide skulde hun have.»

I næste stund la han med myg men fast haand forbind ingen om det syge sted. Da han var færdig, sa han: «Ribber og ben staar ud paa hende som paa et sulteføret dyr.» I det samme lysned det over de tykke kinder, over brillerne og de buskete brynene. «Jeg skal sige dig noget, skolemester: hun maa paa vaarbeite, far.» — «Hvor skulde det være, doktor?» — «Hos mig, far. Vi bruger ikke sulteføring der, ser du. Jeg vil se om nogen kan tælle mine ribber.» Han var med en gang blit i glitrende godlag.

Og Barbro kom paa beite hos doktoren. Og da sommeren kom, og hun var blit god i hofte, saa var han ikke i stand til at slippe hende ud paa vidvank igjen.

Han anked bare paa det, at hun var saa ensom, naar han var ude paa de lange sygereiserne. Han grundet svært i karjolen den sommeren, doktoren, og en lys nat han kom hjem fra en plads langt oppe i dalen, havde han fundet ud hvad han vilde. Gamle Gurine, tjenestepigen hans, som havde været der i tyve aar, havde aldrig set ham slig. Han gik rundt i de store stuerne og saa op og ned ad væggene og tog maal og tralled og vilde slet ikke gaa i seng. Langt om længe blev han roligere og gik ind i kammeret, hvor Barbro sov, og satte sig ved sengkanten. Velstelt og fjelg laa hun der, med haanden under nakken; hun maatte drømme om noget godt, for hun smaalo i søvne. Doktoren tog sine briller af og pudsede dem og blev siddende længe med dem i haanden; saa gik han bort og lukkede vinduet op.

Den svale liflige morgen strømmed ind paa ham. Høit oppe i bjerketoppen sad en maaltrost og vippede og nikkede og sang; det var ligesom den sa: «Det er rigtigt, det er rigtigt.» For doktoren selv mente det var rigtigt, det han havde fundet ud den lyse sommernatten. Den store ensomme doktorgaard med de mange stuerne skulde gjøres om til et hjem for fattige forkomne børn uden far og mor. Aasmund Bergene skulde styre det, men doktoren vilde selv have tilsynet. Saa havde han noget at glæde sig til, naar han kom fra den lange landeveien udpaa morgensiden. Hoj, hvor Blakken skulde faa trave nedefter dalen; nu havde de da begge noget at

længes efter. Hver nat skulde han gjøre en runde gennem det store hus, gaa fra barneseng til barneseng, før han selv la sig.

Smaa bitte: ørsmaa. — Karm: vindus-karm. — Sau-gar eller sau-gare: saubinge eller saufjøs, indebygget rum for sauene.

Kateder: lærestol.

Dugur (egentlig dagverd, modsat nattverd, heder ogsaa daver, daur, duur o. l.): formiddags-maaltid; dansk: davre. — Sakk: sank. — Kult: frisk kar; kult til kar: svare til kar.

«Skule»: skolemester.

Skinveir: hede, langvarigt solskin. — Karm: et udtræksrum under sengebunden. — Muldrag: luftning med duft af muld.

Pilte: trippe, løbe. — Lumpe: en tyk kage, mest af poteter og mel.

Ribbe, norsk riv: ribben. — Vidvank (egentlig vidvang): vidde; komme paa vidvank er det samme som at komme paa vidaatta («paa viddi»): 1. komme ud i den vide verden, 2. forville sig.

85. Martins gave.

151

Efter K. Gerok

Naar det høstner, og du ser
bjerken gule blade bær,
og naar skodden kold og graa
ligger over vei og vraa; —

og naar sneens lette fnug
væver vintrens hvide dug;
tænk, mit barn, paa dette sagn!
det vil gjøre godt og gagn:

Ridder Sankt Martinus red
brynjeklæd fra borgen ned;
han var rank og han var høi;
kappen vidt for vinden fløi.

Under portens høie hvalv
stod en fattig mand og skalv;
havde søgt for stormen ly, —
drog sig unda, ræd og sky.

Dette syn den sterke slog,
sverdet han af balgen drog;
skar itu sin kappe, gav
tiggeren en hælvt deraf.
Fattig mand som fjetret stod; 152
ridderen var lige god,
tog den halve kappe med,
og fik seier der han stred.

Hvilte saa sin trætte krop,
men blev vakt af søvnen op;
og i straaler stod for vist
ved hans leie Jesus Krist.

Herrens søn for vist det var,
kappens ene hælvt han bar;
sagde med et kjærligt blik:
«Det var jeg som gaven fik.»

Naar det høstner, og I ser
bjerken gule blade bær,
og naar skodden kold og graa
ligger over vei og vraa; —

og naar sneens lette fnug
væver vintrens hvide dug,
vil jeg bede høi og lav
mindes hvad St. Martin gav!

Ser I hvor en gammel mand
ikke mer sig berge kan,
hvor et barn med nøgen taa
skal i sne til skolen gaa; —

eller hvis en mor I ser
skjælte i de tynde klær,
mens den magre, syge barm
knapt kan holde gutten varm:

Husk da paa hvad Herren bød,
 byd din haand og bryd dit brød;
 og i kulden uforsagt
 skjær det halve af din dragt.

En gang, naar du staar for Gud,
 bærer Frelseren dit skrud;
 siger med et kærligt blik:
 «Det var jeg som gaven fik.»

Vraa: «ro, kraa». — Hvalv: hvælving.

86. Hunørnen.

152

Af Jonas Lie. Tegningen af K. Uchermann

Hunørnen kom fra en hundred-mils morgenjagt indover stenvidderne og suste hjem til sin unge med en nybaaren renkalv i klørne.

Som den dalte ned mod redet, slog den hastig og voldsomt med vingerne, og et vildt skurrende skrig ljomed mangfoldig igjen i fjeldgryden. De sterke grener, som havde ligget underst i redet, hang med lange tafser af skidden, fjæret og blodig mose paa svabergene ned over fjeldvæggen. Redet var plyndret og ødelagt, og ungen, som daglig havde øvet sin vinge og prøvet klo og neb paa større og større bytte, var borte. Hunørnen løfted sig høiere og høiere, alt til ekkoet af skriget ikke længer lød i fjeld-ensomheden. Den kredsede og speidede. Med en gang hæste og hvæste det over hovederne paa to skyttere, som styrtede ud fra en sti i skogen langt nede. Den ene bar en fangen ørneunge paa ryggen i en vidjekurv. Og mens de to mænd skridtede mil efter mil den lange vei nedover til en af de øverste bondegaarder i dalen, seilte ørnen høit oppe i luften, aarvaakent vogtende. Gjennem blaa glugger i skyerne saa den, med sine skarpe øine, hvorledes mændene kom ind paa tunet og store og smaa stimled sammen om vidjekurven.

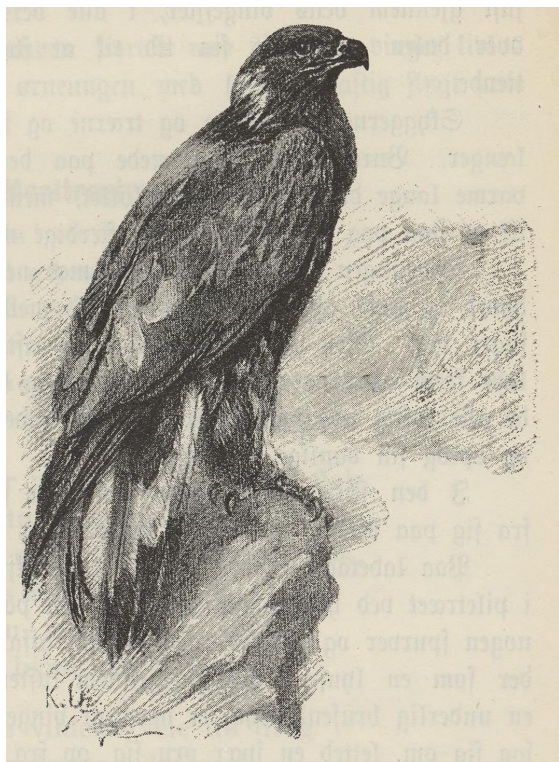
153

Hele dagen kredsede den der oppe. Da skumringen faldt paa, dalte den lavt ned mod husrøgen. Og i mørket om kvelden hørte folkene paa gaarden et underligt fælt skrig over taget.

Tidligst — som solen bare begyndte at gylde i morgengryet — svæved den igjen høit der oppe, med det gløggende blik ned paa bondegaarden: der stod bondens

sønner og teljed med øks og skar træstikker udenfor døren, mens børnene saa paa.

Længer ud paa morgenen bar de et bur ud paa tunet; den saa godt, gennem de aabne bur-stænger, hvorledes ungen flaksed og hugged der inde og strævede og strævede for at komme fri.

Buret blev staaende der forladt, uden at noget menneske længer viste sig. Det stod der, mens solen steg høiere og høiere udover den varme formiddag.

Ørnen seilte i ring der oppe bag skyerne og skjelned hver bevægelse af ungen, — hvorledes den satte det krumme neb i veiret og fræste, mens klørne i fortvilelsen greb om spildrene.

Det led over middagstid. Endnu viste det sig ikke et levende væsen der ude ved buret. En gul kat drog sig søvnig bort fra den solhede husvæggen og strøg nysgjerrig omkring buret i en stor bue, blev ræd og skjød ryg.

Og hunørnen hvilte, altid med samme rolige fart, paa vingerne, gjemt der oppe mellem skyerne. Den havde taget mistanke af stilheden der nede paa gaarden, og den holdt sig paa afstand.

Den havde lært sig til at gjætte faren. Mangen fælde var sat op for den, og med mangt et lækkert dyr var den blit fristet, mens skytteren selv laa paa lur. Og mangan kule havde sust gennem dens vingefjær, i alle de aar den havde svævet over dalen og valgt sin tid til at slaa ned og tage blodig tiende.

Skyggerne af husene og træerne og skigarene blev længer og længer. Buret havde staaet nede paa det tomme tunet hele den varme lange dag og fristet og lokket, mens bondens sønner skifted til at staa paa lur inde i huset, færdige med børsen.

Ørneungen hakked uafsladelig med nebbet og klemte og pinte hoved og hals og den ene vingen ud mellem spildrene, snart her, snart der. Men nu det lakked mod aften, begyndte børnene at løbe frem og tilbage mellem husdøren og buret; og lidt efter legte de alle lystig ude paa tunet. En og anden af de voksne kom ud og optog sin vanlige gaardsgjærning.

I den stille kveld havde den unge sønnkone lagt diebarnet fra sig paa bleken, mens hun skylte noget linned ved brønden.

Paa ladetaget vipped et par travle skjærer, som havde sit rede i piletræet ved hovedbygningen, og nede paa gaardspladsen hopped nogen spurver og plukkede korn mellem affaldet. Med ett mørkned der som en lynsnar skygge gennem luften. Der lød i stilheden en underlig brusende lyd, et mægtigt vingesus. Idet konen hastig saa sig om, letted en svær ørn sig op fra bleken. Hun reiste sig i isnende rædsel, endnu med det vaade tøj i haanden. Rovfuglen holdt hendes barn mellem klørne, og et langt sekund fulgte hendes stive blik hvorledes den steg og luften blaaned mellem barnet og jorden.

Den vilde, vanvittige angst gav hende tanken:

Hun fór hen til buret, trak ørneungen ud og holdt den jamrende og skrigende med begge armer i veiret, uden at bry sig om at den hakked og hugg hendes ansigt og hoved til blods. Hunørnen svæved et øieblik i luften; hver enkelt gang den slog med vingerne for at holde sig oppe, saa konen barnet hænge i sit svøb som en orm ned mellem klørne paa den. Saa med ett syntes hun den sænkte sig. Og aandeløs fulgte hun hvorledes rovfuglen sagte dalte ned igjen paa volden. Hun slap ørneungen og tumled sansesløs bort til sit barn.

De to nød-stedte mødrene havde forstaaet hinanden.

Men, som ørnen slap sit bytte og igjen hæved sig, glimted det et skud inde fra huset.

Og den mægtige hunørn styrted med vidstrakte vinger livløs ned paa bleken, mens ørneungen med kort og hastig flugt satte ind over skogtoppene.

Fjetret: bundet, fasttryllet. — Uforsagt: uræd («hugheil»). — Svaberg: nøgen fjeldskraaning eller fjeldflade. — Hæse: puste, stønne (= pæse).

Spildre: tynd fjæl.

Tiende, tiend: afgift. — Blek (= „bleik“): blegning; klær som ligger ude til blegning. —

Travl: „tróttug, annsam“.

87. Maaltrostens vuggevise.

155

Oppe endda! er du oppe endda,
maaltrost i granetoppens gyngel!
Skumringen vælder, og vinden dør af,
rugden har sænket sig i lynget.
Sov, sov nu, sanger, sov sødt!
Nu er det natten som vil synge.

Vaagnet er afdagens sælsomme flok,
rusler og tusler gjennem sale.
Natteravn dreier sin snurrende rok,
flaggermus danser over dale.
So, sov nu, sanger, sov sødt!
Elven vil bysse dig i dvale.

Freidig de vildene veie du drog
bort ifra palmerne der nede,
vidste her oppe en længtende skog,
fattig paa sommersonne og kvæde.
Sov, sov nu, sanger, sov sødt!
Skogen vil hegne om dit rede.

Nødstedt: stedt i nød. — Gyngel: huske. — Vælde. strømme frem. — Afdag: dagens aller sidste stund, overgangen mellem dag og nat.

VII. KRISTENDOM OG HEDENSKAB.

88. Menneskets søn.

156

Efter Runeberg ved udg

Han paa korset, han alene
er min fryd og salighed;
ingen kan saa vel mig mene,
ingen saa mit bedste ved;
ingen er som han mig god,
ingen har saa taaligt mod;
søgte jeg rundt jorderige,
aldrig fandt jeg dog hans
lige.

Jordisk ven kan lindre nøden
for en ven som hjælp begjær;
mennesket kan gaa i døden
for en sjæl som har det
kjær.

Men hvor ser vi her en mand
som saa taalig elske kan,
at han alt for dem vil være
som blot had imod ham bære?

Han paa korset, han alene!
 Andre er ei fundet end;
 han, Guds lam, det fromme,
 rene,
 han for uven og for ven
 tar den tunge tornekrans,
 tæller ei hvem der er hans!
 «Kommer alle,» saa han taler,
 kjæmper, bløder og hugsvaler.

Han paa korset, han alene
 alt mit haab, min rigdom er.
 Ingen maa mig det formene,
 at jeg haver hannem kjær.
 Hvem har gjort hvad han
 har gjort?
 Han har aabnet himlens port,
 han kan mig med Gud forene,
 han paa korset, han alene.

89. Justinus og hans fæller.

156

(Fortælles i det gamle latinske verk om martyrernes liv.)

Den romerske keiser havde paabudt, at alle kristne skulde ofre til afguderne. Keiserens mænd skulde tvinge dem til det.

Paa den tid var Justinus biskop i Rom. Han og hans nærmeste venner blev fanget og ført frem for byens præfekt eller styresmand. Styresmanden sa: „I skal lyde guderne og keiserens bud.” Justinus svarte: „Vi følger Jesu Kristi bud, vor frelsers. Ingen som følger dem, skal nogensinde kunne lastes eller dømmes.” Styresmanden: „Hvis lære er det du følger?” Justinus: „Jeg har prøvet de vise og deres lærdomme; til slut har jeg valgt Kristus.” Styresmanden: „Usæl er du da; saa det er der du finder din trøst! og hvad er det saa du tror paa?” Justinus: „Jeg tror at der er én Gud, som har skabt alle ting, baade de synlige og de usynlige. Jeg tror paa Jesus Kristus, som profeterne har forkyndt. Selv er jeg altfor liden til at tale om hans uendelige guddom.” Styresmanden: „Hvor kommer I sammen?” Justinus: „Enhver møder hvor han vil og kan. Eller tror du,“ sa han, „at vi alle pleier at komme sammen paa ett sted? De kristnes Gud fylder himmel

157

og jord og er overalt; de troende tilbyder ham overalt; overalt lovpriser de hans herlighed.“ Styresmanden: „Jeg vil vide hvor I kommer sammen, og hvor du samler dine tilhørere.“ Justinus nævnte det sted hvor han bodde. „Jeg er nylig kommen til Rom,“ sa han, „og kjender ikke andet sted end det jeg har nævnt. Er nogen kommen til mig, saa har jeg forkyndt ham sandhedens lære.“ Styresmanden: „Altsaa er du kristen?“ Justinus: „Ja, jeg er kristen.“ Saa spurte styresmanden dem som var fanget sammen med biskopen; han spurte dem en efter en. „Er du kristen?“ sa han til den første. „Med Guds hjælp er jeg kristen.“ — „Og du?“ sa han til en kvinde som var med i følget. „Ved Guds naade er jeg kristen.“ — „Men hvad er saa du?“ spurte han en tredje. Han svarte: „Vel er jeg keiserens slave, men Kristus har givet mig friheden.“ Siden spurte styresmanden dem: „Er det ikke Justinus som har gjort eder til kristne?“ Men flere af dem svarte at det var deres forældre som havde lært dem troen. Saa vendte styresmanden sig til Justinus og sa: „Du, som skal være saa veltalende, og som mener at du holder dig til den sande lære, er du nu viss paa at du vil komme op til himmelen?“ Justinus svarte: „Alle som har levet i Kristi tro, har Guds naade i vente.“ Styresmanden: „Du tror altsaa at du kommer op til himmelen og faar din løn der?“ Justinus svarte: „Jeg tror det ikke, jeg ved det. Jeg er fuldt forvisset, jeg tviler ikke.“ Da sa styresmanden: „Lad os saa følge keiserens bud. Kom hid alle og giv guderne offer.“ Hertil svarte Justinus: „Ingen som har det rette sind, vil svige sin tro.“ „Saa skal I pines til døde.“ — „Det er vor største glæde at pines for vor herre Jesu Kristi skyld og blive frelst.“ Det samme sa ogsaa alle de andre trosvidner. „Gjør det snart,“ ropte de; „vi er kristne, vi ofrer ikke til afguderne.“

Styresmanden dømte da saaledes: „De som ikke har villet ofre til guderne og lyde keiserens bud, skal hudflettes og henrettes, slig som loven siger.“ 158

Men de hellige trosvidner loved og takked Gud, mens de blev ført ud til det vanlige sted og blev hudflettet og halshugget. Senere tog de troende deres lig og begrov dem hemmelig ved vor herre Jesu Kristi hjælp og naade. Ham hører æren til i evigheders evighed. Amen.

Usæl: ulukkelig.

90. Korsets seier.*Efter et græsk digt ved Grundtvig*

Hvi er dine klæder saa røde!
 Det omkvæd fløi Herren i møde
 fra alle de himmelske kor,
 da vagten fra himmelborgs-tinden
 ham skued med rose paa kinden
 opfare til himmels fra jord.

Hvi er dine klæder saa røde!
 Saa englene ropte i møde
 Guds søn i hans menneske-dragt,
 da han, efter endte storverker,
 med legem og lidelses-merker
 gik ind til den himmelske pragt.

91. Kong Edvin.

Det land som nordmændene alt fra gamle dage har havt mest samkvem med, er England. Her var det ogsaa vore forfædre lærte kristendommen at kjende; for England var blit kristnet henved 400 aar tidligere end Norge.

Den mægtigste konge i England paa den tid var Edvin, som var konge over Northumberland og flere andre smaariger. Efter ham er det byen Edinborg har sit navn. Han fridde til en kongsdatter som hedte Edilbjørg; men hun var kristen og vilde ikke egte en hedning. Saa loved han hende at han ikke skulde gjøre noget som var hendes tro imod, og at hun og hendes følge skulde faa dyrke sin gud i fred; kan hænde han ogsaa selv vilde gaa over til hendes tro, dersom hans vismænd fandt at den var hellig og fra Gud. Kongsdatteren trøstede sig da til at give ham sin haand, og drog til hans land med et følge af kristne mænd og kvinder; mellem dem var munken Paulinus, som blev viet til bisp.

Men Edvin var en tænksom mand, og var længe tvilraadig, endda det hændte ham mangt som kunde tydes som merkelige varsler. Saaledes skede det aaret efter, at det kom en udsending til ham fra en konge syd i landet. Det var endda paaskedag, og manden træder ind i hallen, ligesom for at frembære et bud fra sin herre, men drager i det samme en tveegget lang kniv af sliren under kappen og farer mod kongen. Dette fik en af kongens mænd se og kasted sig imellem; men

kniven kom med slig kraft, at den gik tvert igjennem manden og endda saared kongen. Kongen kom sig snart efter sit saar, samlede en hær og slog alle dem som havde samsvoret sig imod ham. Da han nu kom hjem som seierherre, vilde han ikke længer tjene afguderne, men ligevel vilde han først lære at kjende nærmere kristentroen og høre sine høvdingers mening. Han blev faamælt, og gik ofte for sig selv og grundede paa hvad han rettest burde gjøre. Det saa ud som han endnu ventede paa noget.

Han havde nemlig en tid været forjaget fra sit land og fór landflygtig omkring i flere aar, indtil han kom til kong Redvald, som tog godt imod ham og lovede ham sin hjælp. Men da hans fiender fik høre dette, saa gav de ikke Redvald fred, men baade trued og lokkede gang paa gang, indtil kongen maatte love at dræbe ham eller give ham i deres vold. En tro ven af Edvin fik nys om dette, og gik ind til ham midt paa natten og fortalte ham det. „Men vil du,” sa han, „saa skal jeg i denne stund flygte med dig ud af landet.” — „Jeg takker dig for din troskab,” sa Edvin; „men følge dit raad kan jeg ikke. Kongen har endnu intet ondt gjort mig, og jeg vil ikke være den første til at bryde venskabet med ham. Og hvor skal jeg ellers flygte hen, naar mine fiender er efter mig overalt? Skal jeg endelig dø, saa lad heller ham give mig døden end en ringere mand.”

Dermed maatte venen gaa, og Edvin blev siddende igjen i tunge tanker. Men saa med ett, i mørke natten, ser han fremfor sig et menneske, ukjendt af aasyn og adfærd. Det kvakk i ham med det samme; men den anden hilste venlig og sa: „Jeg ved godt hvem du er, og hvad som tynger dig. Men sig mig, om nu nogen lover at fri dig fra denne vaade og overtale Redvald, saa han ikke gjør dig noget ondt, hvad vilde du saa give ham til vederlag? Sæt, at han kunde love dig at du skal overvinde dine fiender og blive den mægtigste konge som England endnu har havt; sæt, at han kunde give dig et raad som er bedre end noget raad som dine fædre eller frænder har givet dig, — vilde du saa love at følge det?” Edvin drygde ikke; han lovede at følge og lyde ham i alt. Da la den anden sin høire haand paa hans hoved og sa: „Naar du faar dette tegn, saa husk denne stund og vor aftale!” og dermed blev han borte. Men ud paa morgenen kom Edvins ven til ham igjen, med glædestraalende ansigt, og fortalte at kong Redvald havde skiftet sind; for han havde raadført sig med dronningen, og hun havde sagt ham at det paa ingen maade sømmed sig for en slig konge at sælge sin bedste ven i nøden. — —

Som nu kong Edvin en dag sidder i sine stille tanker, træder bispem Paulinus ind til ham og lægger sin høire haand paa hans hoved og siger: „Kjender du dette tegn?” Kongen vilde til at kaste sig for hans fødder, men bispem løftede ham op og sa: „Se, Herren har holdt sit løfte til dig, dryg nu ikke længer med at fuldføre hvad du har lovet ham.” Og nu var kongen straks villig, bare med det vilkaar, at

hans høvdinger og venner ogsaa maatte faa give sit raad og sin vilje til kjende i en saa vigtig sag.

I det møde som kongen nu sammenkaldte, tog en af hans raadsmænd til orde og talte saaledes: „Naar jeg, herre konge, sammenligner vort liv her paa jorden med det som ligger skjult i den uvisse fremtid, saa ved jeg ikke noget bedre at ligne det med end dette: Du sidder med dine høvdinger ved bordet en vinterkveld. Paa aaren i midten blusser ilden, og det er varmt i hallen; men udenfor stormer vintervinden med kulde og sne. Da kommer en spurv flyvende gennem døren ind i hallen. Et øieblik, saa længe den er indenfor, er den i ly for uveiret; men i et nu flagrer den igjennem det lune rum og farer saa ligesaa fort ud gennem den anden dør, ud i vinteren og mørket igjen. Saaledes tykkes ogsaa menneskets liv, den stund vi dvæler her, at være noksaa taaleligt; men hvad der følger efter, og hvad der er gaat forud, det ved vi intet om. Dersom den nye lære kan retlede os i disse ting, saa er det min mening, at vi bør følge den.“

Saaledes tog kong Edvin ved troen, og mange af hans folk med ham, og han blev døbt i York paa paaskedag i aaret 627. Siden holdt han god fred i hele sit rige og sørged trofast for sit folks velfærd. Ved kilderne langs veiene lod han sætte stolper med en kobberkande til at drikke af; og ingen rørte dem til andet end deres rette brug. Og det er siden blit til et ordtag, at i Edvins dage kunde en kvinde med sit nyfødte barn vandre trygt fra den ene ende af landet til den andre, uden at frygte nogen fortræd.

161

Hudflette: hudflenge, hudstryge.

92. Et juleminde.

161

Efter Tor Hedberg

Jeg husker at vi børn om eftermiddagen var ude og legte. Vi var jaget ud, mens de stelte til inde og la julegaverne til rette. Vi akte kjelke eller bygde snekjelder, men fik ikke rigtig fart i legen. Vi tænkte bare paa kvelden. Da kom det en vandrende haandverkssvend, eller hvad han nu var. Jeg mindes ikke hvorledes han saa ud, bare at han havde en slunken skreppe paa ryggen, og at hælen tittede ud af den ene sko. Han kom ind paa tunet og spurte efter køkkenet; vi viste ham did, og tænkte saa ikke videre paa ham; vi var jo saa vant til slige farende fanter. Men saa kom jeg med én gang til at tænke paa at jeg havde det saa godt og gik og glæded mig, og at den manden vist havde det vondt; det var vist ikke greit at gaa med den fillete støvelen i sneen paa selve juleaften. Jeg stansede med

legen og gav mig til at vente paa at manden skulde komme ud igjen. Jeg havde dygtig hjertebanken, og haanden min klemte rigtig fast om en pepperkage, som jeg havde faat i forskud paa julegotterne: og ikke endnu spist op.

Efter et kvarter kom manden ud igjen, og gik forbi mig uden at se paa mig. Jeg havde ikke mod til at gjøre det jeg havde tænkt; han var alt et godt stykke ude paa veien, og jeg tænkte nok at det snart vilde være for sent. Med ett tog jeg til at springe efter ham, naadde ham igjen og rakte frem min pepperkage, som jeg næsten havde klemt fordærvet. «Se der,» sa jeg, «jeg vil ikke have den.» Han saa sløvt paa mig, og siden paa pepperkagen. Saa kom det noget i øinene hans som rent skræmte mig; han bandte og gik videre. Jeg stod der med pepperkagen min, ildende rød, saa flau var jeg. Ja, jeg mindes meget godt at jeg skammed mig. Og det pinte mig endda mere, fordi jeg ikke skjønnte hvorfor jeg skammed mig. Men jeg havde været saa stolt, saa stolt, ved tanken paa hvad jeg vilde gjøre.

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

Saa kom jeg ind i legen igjen og glemte det snart alt sammen. Og pepperkagen, den spiste jeg op om en stund. 162

Vi havde vel holdt paa at lege en halv times tid. Mine brødre var netop gaat ind, og jeg var alene igjen. Jeg la den sidste haand paa en glugge i sne-kjelderen. Da den var færdig, og jeg vendte mig for at gaa ind, jeg ogsaa, blev jeg staaende rent skræmt; for der stod den farende fanten fremfor mig. Jeg havde været saa ivrig i arbeidet, at jeg ikke havde hørt ham komme. Min første tanke var, at han vilde gjøre mig noget ondt, og jeg blev stiv af rædsel. Men saa syntes jeg at han var lidt uviss, næsten blyg; det var som han var flau, og det gjorde mig roligere. Han strakte frem haanden mod mig og sa med usikker røst, uden at se paa mig: «Naa, saa giv mig den da.» Da forstod jeg ham og stammed: «Nu har jeg — jeg har spist den op.» Og i det samme jeg havde sagt det, brast jeg i graat og sprang fra ham ind til min mor, som havde stor møie med at trøste mig. Men jeg husker at da julekvelden var slut, og jeg var kommen i seng, fik graaten igjen magt med mig, og jeg hiksted under teppet. Mit sind var fuldt af en sorg som var altfor stor for mine aar. Siden er det blit et af mine vakreste minder: Mindet om den farende svend, som gik tilbage saa lang vei for at tage imod pepperkagen, som jeg havde villet give ham, men havde spist op; ja — et af de vakreste minder, men ogsaa et af de sørgeligste.

93. Breivats-herren.*Af udg*

(Sagnet om Breivats-herren, «den sidste hedning i Telemarken», findes i Landstads bog om Hjartdølerne.)

I Telemarken, i Hjartdals hei,
der vidste de ingen værre —
værre voldsmand i grænd og paa vei
end den byrge Breivats-herre.

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr PEDER.

De fristed at lære ham Kristi tro,
de klerker som kom til dalen;
Breivats-herren, han dræbte to,
det var hans svar paa talen.

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr Peder.

Herr Peder, det var den tredje prest,
han ænsed ei stort hans vaaben;
han bød ham til kirke paa pinsefest,
for da er himmelen aaben.

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr Peder.

Herr Peder han red til Bredevand,
men der var prammene vække;
herr Peder han gik med øksen i hand,
saa langt som han kunde række.

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr Peder.

Da laa der et tjern igjen i hans vei,
 et tjern ja, men ingen baade;
 herr Peder han vidste at greie sig,
 han teljed sig tømmerflaate.

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr Peder.

Men tømmerflaaten i tjernet brast,
 nu blev det sagtens værre;
 herr Peder prest han svømte med hast
 bent imod Breivats herre.

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr Peder.

«Hvem har hjulpet dig, prest, i land?»
 sa kjæmpen, han stod paa stranden.
 «Det har verdens sterkeste mand;
 for, ser du, jeg er selv anden.»

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr Peder.

Da blev han fagnet bag tag og tjeld
 og bænket paa bedste sæde;
 da taltes de ved i den lyse kveld
 foruden øks eller vrede.

«Kom du!»

sa Breivats-herren.

«Ja vel skal jeg komme,» sa herr Peder.

Bredevand = Breivatn.

94. En præken for hvermand.

164

(Af en præken fra den første kristne tid i Norge.)

Guds fred være med eder baade mænd og kvinder.

Det er et gammelt norsk ordtag, at det er tungt for en liden fugl at flyve til himmels med klippet vinge. Saaledes er det ogsaa tungt for en med middels gaver at tale med stammede tunge om den almægtige Gud og de høieste ting; men meget mægter viljen, bare den er god. Maa da Gud løse mit mæle og give min ulærde tunge at tale forstandige ord, som kan være min herre til lov og ære, og til gagn og glæde for alle som lytter til med ydmygt øre.

Men hvad skulde jeg bedre begynde min tale med, end med at minde mine venner om den store dag som en gang skal komme, da tre fylkinger skal møde frem for dommeren, hele vor herres hellige himmelske hærske, og hele menneskeætten, hver i det samme legem som han her har, og alle djævler fra helvede.

Ingen er saa gjæv af æt eller eie, ingen saa ussel, ingen en hardhaus saa stridig, at han kan fly fra denne dom. Paa denne alvorsdag blir alle mønstret fra isse til ilje, baade mænd og kvinder, og ingen kan da skyde skjoldet fremfor sig eller¹⁶⁵ hytte sig med djerpe ord.

Men lad os ogsaa mindes den fagna de skal faa, som her er lydige mod Guds budord og lærde mænds formaninger. Da skal alle retvise mænd staa ved vor herres høire side, lysende som solen, og den milde konge vender sig til dem med blidt aasyn og siger disse fagre velkomstord: Kom, min faders velsignede, og tag imod det rige som var tiltænkt eder fra verdens første dag. Før jeg var sulten, og I gav mig mad; jeg var tørst, og I gav mig drikke; jeg var nøgen, og I gav mig klær; jeg var syg og sad i fængsel, og I saa til mig. Men de svarer med undring og glæde: Herre, naar var det vi saa dig sulten eller tørst, nøgen eller syg eller i fængsel, og hjalp dig? Da svarer vor herre og siger: Alt det som I gjorde mod mine smaa, fattige brødre, det har I alt sammen gjort mod mig.

Selv anden: med én i følge. — Fagne: modtage venlig, beverte. — Tjeld: hængende tepper, aaklær paa væggen; tag og tjeld (digter-udtryk) om et hus som er smykket for gjester. — Til ilje: til fodsaaalen.

VIII. TORDENSKJOLD OG KARL DEN TOLVTE.

95. Tordenskjold.

165

Før i tiden havde bygutterne næsten ligesaa god plads som gutterne paa landet. Gaderne var deres legeveld, og der slos de; tit mødte de flok imod flok.

Hvem der var høvdinger i disse gutteslagene, er ikke blit opskrevet; men én er det som mindes endnu, skjønt det snart er to hundred aar siden han gav juling og fik juling paa Trondhjems gader. Naar han kom farende om hjørnet, med tampen sin i haanden og med en guttestim bagefter, stod folk stille og spurte: «Hvem er det?» Og naar gutterne fra den andre flokken, som han havde dængt, kom hjem med klærne i filler og næserne i blod, stod mødrene deres ude i gadedøren og tog imod dem:

166

«Hvem har gjort det?»

Og moren tog tøiet paa og gik til raadmand WESSEL og klagede paa hans søn. Naar PETER saa kom hjem om kvelden, fik han selv juling, skikkelig ogsaa — faren havde været sjømand, før han blev raadmand i Trondhjem. Gutten gik til sengs med svie i ryggen og nedover; men det han tænkte mest paa, da han la sig, og det han mindtes bedst, da han vaagned, det var, at han havde vundet paa de andre gutterne, og saa begyndte han forfra igjen. Han var ikke til at bigsle og ikke til at holde hel. Saa fik han et par skindbukser; men da satte han sig bare paa slipestenen og lod den gaa rundt. Læse vilde han ikke; saa kom han i skrædderlære. Det var et stort sprang for raadmandssønnen; for skrædderen var langt nede i leksen den gangen, og PETER syntes vel, naar han sad der paa bordet, at han var kommen baade for høit og for lavt. Han sad der nu en stund ligevel og tog sin juling; men en vinterdag han var ude med mesteren, støbte han sig en af de kuler som det ikke var trangt om i Trondhjem: han lagede sig en

sneball, dypped den i rendestenen og satte den bent i nakken paa skræddermesteren. Men da slap han at blive længe i læren.

Stundom har han vel været harm baade paa faren og sig selv. Dugde han da slet ingen ting? Naar han kom nedover Munkegaden med et par bukser paa armen, saa stod han vist stille af og til og saa ud over sjøen. Han havde brede Trondhjemsfjorden lige for sig, snart blank og blaa, snart fykende hvid. Det var anden gust der end i skrædderstuen; og slig plads der var! De maatte kunne ligge paa række og rad der ude, skude indved skude; og saa Munkholmen midt i. Der skulde ingen fiende smætte forbi der.

I eventyret gaar Askeladden til kongen. Han gik ikke til kongen, PETER WESSEL; men kongen kom til Trondhjem. Han hedte FREDRIK den fjerde den gang og raadde baade for Danmark og Norge, og det var i 1704 at han kom til WESSELS fødeby. Gutten kunde da være en 14 aar, — han er født i aaret 1690. Han var nu barbér; men det er ikke rimeligt han har raget mange hager i de dagene ialfald; han har havt for meget at gjøre. Først maatte han op til fæstningen og se naar kongen kom og kommandanten gav ham nøklerne til porten; saa skulde han hen til generalen, som kongen bodde hos, og se om han kunde faa et skimt af ham; saa maatte han staa udenfor kirken, mens kongen hørte bispens præke. Saa var det mønstring, og der maatte han være med; saa var det en soldat som havde druknet sig, fordi han havde mistet bandolér-remmen; det maatte han have greie paa. Saa skulde kongen til Munkholmen; den dag har Peter vist kapret sig en jolle for at se kongen til sjøs. Han vidste ikke meget, men hvem som havde siddet fangen paa Munkholmen, det vidste han; han havde selv set ham; det var Griffenfeldt. Han havde jo været vintapperson, han, og ligevel blev han den mægtigste mand i landet næst kongen; men saa gik der stygge folk imellem og satte vondt for ham, og saa skulde han halshugges, men saa kom han til Munkholmen i steden. Og Peter Wessel har sagt til sig selv, naar han tænkte paa dette: «Det skulde ikke have hændt mig; jeg havde gaat til kongen gang paa gang, og sagt at det var løgn, og sagt det slig at han trodde det.»

167

Da kongen reiste, var Peter Wessel væk; da kongen kom til Kjøbenhavn, var Peter Wessel med. Det var som et eventyr. Han var nok blit godvenner med en af tjenerne i kongens følge; det var vel nu som det var siden: naar han bad om noget, var det ikke let at sige nei; han var ikke god at staa imod hverken for fiender eller venner. I Kjøbenhavn kom han først til sjøs med et af kongens handelsskibe. Men i 1709 blev det krig med Sverige; det var den store nordiske krig, og den krigen gjorde Wessel til den mest navngjetne sjømand som Norge har havt.

Han var en nitten aars gut da han fik sin første skude paa fire fem kanoner; men han steg og han steg, og før krigen slutted, var han admiral. Han var ikke mer end tredive aar da han døde; men det er som en stor digter siger om ham: naar en hører. om alt det han fik gjort, skulde en tro han var en gammel mand. Her ¹⁶⁸ faar vi nøie os med en og anden daad, som kan syne hvad to det var i karen.

Fagna: fryd og glæde. — Med lærde mænd mentes paa den tid prester.
Bandolér-rem: akselrem paa munderingen.

96. En vise om Tordenskjold.

168

Efter en gammel vise ved G. Rode

Jeg vil sjunge om en helt,
lige kjendt ved fjord og Belt,
om en herre kjæk og bold,
om den tapre Tordenskjold.

Mens i vuggen han laa svøbt,
Peter Wessel var han døbt;
paa fregattens skansevold
fik han navnet Tordenskjold.

Atten børn gik frem paa rad
hos hans far i Trondhjems stad:
døtre seks og sønner tolv;
men kun én blev Tordenskjold.

Lidt ustyrlig, som det gaar,
var han nok i barndomsaar,
lærte bog kun halvt med vold:
«heller slaas,» sa Tordenskjold.

Naal i haand han havde faat,
men det vaaben var for smaat;
paa kanoner fik han hold, —
«de gaar an,» sa Tordenskjold.

En gang paa den svenske strand
gik han med sit folk i land;
ryttere bag knaus og koll
lurte der paa Tordenskjold.

En dragon stak haanden frem,
men han trak den aldrig hjem;
han ham trodde i sin vold, —
«den gang ei,» sa Tordenskjold.

Tordenskjold i sjøen sprang,
kulerne omkring ham sang,
gjennem bølgen dyb og kold
svømte Peter Tordenskjold.

169

Tordenskjold han var polisk,
gik omkring og solte fisk,
fienden bag sin egen vold
narret blev af Tordenskjold.

Dynekil og Gøteborg
mindtes længe ham med sorg;
svenske børn ham holdt for
troll, —
de blev skræmt med Tordenskjold.

Al hans manddom og bedrift
kan ei staa i dette skrift;
eventyr i hundredfold
er fortalt om Tordenskjold.

Rask han vokste op paa val
fra matros til admiral;
ingen glans og ære gold
fik dog magt med Tordenskjold.

For sin synd af hjertens grund
bad han i sin sidste stund,
gav sin sjæl saa Gud i vold; —
saadan døde Tordenskjold.

Skal til kamp paa bølgers top
flaggets kors i stavnen op,
giv der bag den røde fold
stod en helt som Tordenskjold!

To: emne, stof. — Fjord og Belt: de norske fjorder og danske sund. — Halvt med vold: halvt nødtvungen. — Faa hold paa: faa tag i.

97. Om natten i Østersjøen.

169

Den dansk-norske og den svenske flaade havde kjæmpet med hinanden i Østersjøen. De to svenske orlogsfartøier «Øsel» og «Gotland» var saa medtaget at de maatte søge havn, hvor de først kunde finde den. Peter Wessel holdt det gaaende mellem begge flaaderne, og alt som mørket vokste, øged han seil og kom nærmere ind under de svenske krigsskibe; han vilde se hvad skade de havde lidt. Han førte «Hvide Ørnen», som han havde taget fra svenskerne. Denne gang skal vi lade en svensk offiser, som var om bord paa «Gotland», fortælle om ham.

«Da vi om kvelden kom midt for Bornholm,» skriver den svenske offiser, «fik vi øie paa et skib; vor kaptein saa i kikkerten, og sa at det var fregatten «Hvide Ørnen», som ikke havde sin mage til at seile. «Han der hilser paa os i nat,» sa kapteinen. Saa sa jeg: «Det er rent uraad, at han skulde kunne finde os i aabne sjøen i belgmørke.» Men kapteinen svarte: «Om mørket var aldrig saa tæt, og natten to ganger saa lang, saa finder han os endda.» Straks efter solefald blev det svær storm; vore skibe gik side ved side, og om natten kom «Hvide Ørnen» lige paa «Øsel». Kapteinen paa «Øsel» hedte Sjøstjerna. Han tog raaberten

170

og ropte, men den danske (Wessel) ventet med svaret, til han kom klos ind paa Sjøstjernas skib; da sa han paa svensk: «God aften, kjære bror; jeg skal hilse dig fra admiralen; han beder at du ikke skal seile længer fra flaaden end at du har ham i sigte.» Da svarte Sjøstjerna: «Er du ven, saa sakk agterud; jeg kjender

171

ingen bror i mørket.» Men den danske svarte igjen: «Kjender du mig ikke, saa skal du minsandten faa lære mig at kjende!» Og saa seilte han paa ham. Ude paa baugsprydet havde han sin baadsmand, som hugg flagget af og tog begge skibsløgterne væk; siden la han bredsiden til og brugte kanonerne langskibs paa «Øsel», saa han skjød agterspeilet i bare filler.»

«Øsel» flygted; herom skriver Wessel selv: «Jeg talte til ham, at han gjorde som en stakkar og bengelstjerne, og ikke som en sjøstjerne, naar han kunde løbe slig og ikke vilde staa for en undermand. Men det hjalp ikke, hverken det eller andet som han maatte høre, og som var en del haardere.»

Polisk: lur, skøieragtig. — Val, hér: kampplads. — Gold: ufrugtbar, tom.

98. Den gamle kanon.

171

Efter Rafael Hertzberg ved udg

Der laa paa vor grund en gammel kanon,
de fandt den en dag i sanden paa mo'n.
I fædrenes strid den en gang var med, —
nu sad vi og red
paa kanonen i fred.

Da kom til vor grind en gammel soldat,
paa træ-ben han gik og tigged om mad.
Men rak i sin ryg som fordum han var,
og tvende medaljer
paa trøien han bar.

Og da vor kanon at skue han fik,
det blinked og blussed som ild i hans blik,
han løfted sin haand mod den lurvete hat
og blotted sit hoved
for den gamle kamrat.

En gammel, en rusten, en udslitt kamrat, 172
en ven fra den gang han var ung soldat;
den kjæmped som han for landet med lyst,
indtil den blev krøbling
i den blodige dyst.

Den gamle soldat, det var noget for os!
 Vi saa nok han endnu var kar for at slaas
 og modig og varmt imod fienden ta,
 og derfor vi alle
 stemte i et hurra.

Have i sigte: have i øiesyn, se. — Baugspryd: en stok som stikker frem fra forstavnen, og som de forreste seil er fæstet til. — Agterspeil: bagsiden af et skib, den bagerste del over vandlinjen. — Bengel, her skjældsord: laban, «svolk»; i norsk folkesprog bruges bengel rosende, om en flink dristig unggut. — Blotte: afdække.

99. Fredrikshald.

172

*Efter A. Faye og Jonas Rist i «Dansk museum» 1872 ved udg. Med billede af
 Olaf Krohn (Fredriksten)*

I aaret 1716 vilde Karl den tolvte tage Fredrikshald og Fredriksten, fæstningen, som ligger oppe paa berget, høit over den sydlige del af byen. Paa Fredriksten var det ni hundred mand; mellem byen og fæstningen var der en skanse, som kaldtes Borgerskansen; der var tre hundred trønder, som stod under oberstløjtnant Landsberg. Paa kirkegaarden var der kanoner, paa torvet var der en vagt, og tæt under byens gader laa en pram, som skulde fyre paa fienden. Om bord paa den var Peter Kolbjørnsens fri-skare, sjøfolk og borgere. Prammen var firkantet og saa ud som et hus med fladt tag paa. Den havde seks kanoner og tykke bjelkevægger, og var til stor nytte under krigen.

Men endda nordmændene havde laget sig saa vel i stand, kom den svenske konge uforvarende paa dem.

Natten til den fjerde juli marsjerte Karl med to tusend to hundred mand mod byen og fæstningen. Igjennem Fredrikshald gaar Tistedalselven. Over den elven maatte kongen. Men broen var skaaret af, saa der var et aabent rum paa otte meter. Karl vaded da over med sine mænd. Vandet stod dem op under armene, men de holdt sine vaaben over hovedet. De kom nærmere og nærmere i den stille nat. Karl delte sine soldater i to afdelinger. Den ene flok skulde rykke ind i byen gjennem Elvegaden, den anden skulde kaste sig ind mellem Borgerskansen og fæstningen. Med denne flok var kongen, og fremst gik otte og femti dalkarle, som frivillig havde meldt sig. Et stykke fra Borgerskansen stod en norsk vagt under løjtnant Grabow.

173

Det var saa vidt nordmændene fik tid til at fyre sine geværer af, og svenskerne var saa nær i hælene paa dem, at de paa et hængende haar var kommet ind med gjennem skanseporten. I sidste stunden blev den smeldt igjen. Alarmtrommen gik, borger og soldat blev vækket af trommeslag og skud.

Men i Borgerskansen kommanderte den tapre Landsberg, som før er sagt, og han kommanderte godt. Hver løb til sin post. Somme havde faat lidt klær paa sig, somme var i bare skjorten; men alle gjorde sit bedste. Det var en blodig kamp. Den svenske oberst blev skudt i samme stund han vilde støde skanseporten op. Og af de otte og femti dalkarle var det snart bare syv igjen. Resten var døde eller saaret. Karl misted tre hundred mand. Han maatte lade skansen være og drage mod byen. Her gik det ogsaa varmt til. Fra de ni kanoner ved kirken sendte Peter Hvid sine kuler mod fienden, og svenskerne fik ikke fat i kanonerne før alle nordmændene var dræbt eller saaret. Den kjække oberst Blix verged byen tappert. Hans hest blev skudt under ham; han blev saaret i arm og laar; de fleste af hans soldater blev fældt eller fanget. Selv berged han sig i en baad og kom op paa fæstningen. Men ligevel havde svenskerne det hedt nok inde i byen. Fæstningens kuler sopte langgaderne, borgerne stod oppe i berget og skjød med sine flinter, og prammen fyrte paa fienden hele dagen, saa længe han var i byen. Borgerne halte den op og ned; altid var den der hvor det var flest fiender at finde. Fra klokken 4 til 5 om morgenen var det saa at sige tvekamp uafsluttelig mellem nordmænd og svensker. Nordmændene vilde op til bergknattene og fæstningen. Hvor tre eller fire mødtes i en gade eller et hus, der slog de sterkeste sine modstandere ihjel eller tog dem til fange. Dette fortæller en borger fra Fredrikshald som selv var med.

174

Alarmtromme: tromme som kalder til vaaben.

100. Soldaten.

174

Efter Runeberg ved udg

Til en bondestue kom en krigsmand,
 tung af aar og vandrende paa træ-ben.
 Bonden fyldte glasset for den gamle,
 rakte ham en læskedrik og sagde:
 «Hvordan var du vel til mode, gamle,
 naar du stod af fiender stængt og kringsat,
 og naar kuler hvinte dig om øret?»
 Men soldaten tog sit glas og svarte:
 «Som du er til mode, ven, om høsten,
 naar du berger teigen din, i torden
 og i hagl og lyn, for dig og dine.»

101. Fredrikshalds brand.

174

Fienden havde taget byen; det gjaldt at faa ham ud igjen før natten kom; ellers vilde han trække nye tropper til sig, og fæstningen kom da i største fare. Borgerne vidste hvad de vilde; de havde alt aftalt det paa raadstuen: De stak selv sin by i brand. Anders Brynildsen var tjener hos kaptein Peter Kolbjørnsen.¹ Han fik hos sin husbond nogen begkranser, som han stak ind under skjorten; han havde hverken vest eller trøie paa. Først tændte han ild paa Nils Stubs² og Peter Kolbjørnsens gaard, og siden slængte han en tændt begkrans over gaden i købmand Walkers hus, hvor kongen bodde, og hvor vinduerne var slaat ud af en bombe; saa gik han op paa fæstningen igjen. Herfra skjød de straks paa de brændende hus, for at fienden ikke skulde faa slukke ilden. Kongen af Sverige befalte hundred mand at slukke. Men skuddene holdt dem tilbage, og fienden vidste ikke ordet af, før kaptein Hans Kolbjørnsens hus ogsaa var stukket i brand. Det var tjenestjenten Olaus som gjorde dette; skipper Ole Trulsen paa prammen fik hende til at gjøre det. Han havde ogsaa faat begkranser fra fæstningen. Olaus var en kjæk jente. Om morgenen havde hun sat nagle i fænghullet paa tre kanoner og kastet alle kulerne i sjøen, saa fienden ikke kunde faa dem. Nu stak hun ild paa en hølade, som straks stod i lys lue og tændte de andre husene. Imens laa prammen færdig til at fyre paa fienden.

175

Karl den tolvte vilde nødig vige, men det var ikke andet for; han maatte se at komme ud af byen; for hele den østre siden af Fredrikshald stod snart i lys lue. Broen over Tistedalselven blev gjort i stand, mens kulerne peb fra fæstningen, og mange norske faldt her, fordi fienden tvang sine fanger til at arbeide paa broen. De svenske sprang siden over, saa fort de kunde, og agted ikke paa om nogen faldt. Enten slét de dem med sig eller kasted dem i elven, for at de døde og haardt saarede ikke skulde ligge de friske i veien. Soldater som havde mistet benene under kampen i byen, krøb over broen, for ikke at sætte livet til i flammerne. Men nogen af de friske var saa barmhjertige, at de tog de saarede paa ryggen. Kongen var af de sidste som gik over.

Klokken 8 havde ilden faret over hele byen, helt fra bryggerne og forbi kirken. Da de svenske var kommet over broen, samlede de sig igjen. Men fæstningen sendte sine kuler efter dem, saa de maatte flygte sin vei. De stak vestsiden af Fredrikshald i brand.

Saaledes havde Fredrikshalds borgere ofret sin by for at berge sit land. Men kong Karl den tolvte havde ikke i sinde at give sig endda. Han ventede bare paa en flaaede som skulde komme med kanoner og andre ting som han trængte. Saa vilde han kringsætte Fredriksten for alvor.

Men den flaaede fik han aldrig; det kan vi takke Tordenskjold for.

Flint: flintebørse.

¹ De to brødre Hans og Peter Kolbjørnsen var velstaaende handelsmænd paa Fredrikshald. De har den største ære af byens forsvar. De var brødre af Anna Kolbjørnsdatter.

² Kolbjørnsens morbror.

Bombe: stor sprængkule.

102. Dynekilen.

Det var ikke for megen hæder, naar kongen i 1716 gjorde Peter Wessel til adelsmand. Han fik navnet Tordenskjold. Var det meningen, at han skulde være et skjold for land og rige og tordne for fienden, saa gjorde han snart skjel for navnet.

Den svenske flaaede, som vi nævnte ovenfor, var under opseiling fra Gøteborg. Den var næsten fremme; den laa tæt indved grænsen, vel gjemt inde i Dynekilens havn og vel verget af kanoner, krigsfartøier og 4000 soldater. Men udenfor paa havet kredsede Tordenskjold med sine skibe som en jagende ørn. Han slog ned i Dynekilen. Der var trangt at slippe ind; et par steder var det saa smalt, at det var med nød skibene kunde komme igjennem. En anden vilde kanske have tænkt: At

gaa ind her, det er jo som at gaa ind i et hai-gab; en slipper aldrig ud igjen. Men Tordenskjold lod det staa til, han; i dagningen den 8de juli stod han ind gjennem skjærgaarden. Selv førte han «Hvide Ørnen». Han ropte over til løjtnant Grib paa «Vindhunden»: «Den svenske kommandøren skal nok holde gjæstebud for flaaden sin, har jeg spurt. Skal vi være med ubudne?» Jo! Grib havde lyst, bare han fik lov; jo før des heller. Klokken halv otte var de paa skudvidde; og de selvbudne gjæsterne blev varmt modtaget, det er vist. Tordenskjold tidde bom stille, han svarte ikke med et eneste skud, før det var blit saa bredt i farvandet, at de største skuderne hans kunde lægge sig godt op mod fienden. Saa brændte han løs i tre stive timer. Da sagtned ilden fra svenskerne, og han la sig endnu nærmere. Han fik sin flaade helt ind paa havnen. Nu skjønte svenskerne at deres var tabt; men de undte ikke Tordenskjold at faa den. De satte sine skibe paa land eller stak ild i dem. Det var et godt stykke arbeide at faa tag i disse fartøierne: Rundt omkring hele viken, bag hauger og hus og træer, laa de fire tusend og skjød; og skuderne selv, de var næsten værre at komme nær, nu de var folketomme, end da de fyrte: brændende lunter laa ved krudtønderne. Kuler fra land og krud om bord, det var ikke greit at gaa imellem der. Men saa var de nu ingen rædharer heller, de som skulde gjøre det. Især er det to som skal nævnes: Tønder og Grib. Tønder gik paa træben, men det hefted ham ikke stort. Han havde netop været med og taget de kanoner som svenskerne havde paa holmen der inde, da saa han et lidet svensk krigsfartøi som det røg af; han kilte did bort og gik om bord. Midt under storluken stod en balje med brændende tjære; den fik han langet op og hev den selv i sjøen. Men da ropte han som havde langet den: «Det er krud skuden er lad med: ret nu gaar vi til veirs alle mand,» og med det samme var han oppe af luken og nede i baaden.

177

Tønder blev staaende. Han rev trøierne af to matroser, dyppet dem i sjøen og kasted dem over ilden, som slikked lukekarmen. Saa gik han neden-under; der stod en krudtønde men en brændende lunte to tommer fra krudet; krudtønder stod det rundt omkring, og krud var der strød over dem alle. Men han sprang ikke op, han tog rolig lunten mellem fingrene og gav den til en af folkene sine.

Siden fik han skuden slæpt ud; det var 220 tønder krud i den.

Grib var ikke mindre mand. Tæt ind under land laa det nogen svenske skuder, lige i læ af soldaterne, som dundred af al magt. Grib halte sin fregat saa nær ind under ilden som han kunde komme; saa fik han en svær trosse, sprang i baaden og rodde midt igjennem kuleregnet ind

Rolfen: Læsebog for folkeskolen. II.

til det største af de svenske skibene. Kulerne skrabte huden hans og gik igjennem klærne; syv mand blev saaret; den ene døde. Havde han kommet fire

178

minuter senere, var skuden gaat i luften; nu fik han halt den ud og berget den, baade den og de andre. Det var sent paa kveld, før alt var taget som tages kunde. Nu bar det afsted udover. De svenske kuler krydsed hverandre fra begge sider. Tvers igjennem gled Tordenskjold den lyse sommernat med sine priser.

I dagningen var han endelig ude; det havde været et varmt døgn, men det havde frelst Norge.

Trosse: taug, tyk line.

103. Dette landet.

178

Af Bjørnson

Dette land har Harald berget
med sin kjæmperad,
dette land har Haakon verget,
medens Øivind kvad;
paa det landet Olav malte
korset med sit blod,
fra dets hauger Sverre talte
Roma midt imod.

Bønder sine økser brynte,
hvor en hær drog frem;
Tordenskjold langs kysten lynte,
saa den lystes hjem.
Kvinder selv stod op og strede,
som de vare mænd;
andre kunde bare græde,
men det kom igjen!

Vistnok var vi ikke mange;
 men vi strak da til,
 da vi prøvdes nogle gange
 og det stod paa spil;
 ti vi heller landet brændte,
 end det kom i fald, —
 bare husk paa hvad som hændte
 nedpaa Fredrikshald!

Prise kaldes et skib som er taget fra fienden. — Øivind (Øivind Skaldespiller), en navnkundig skald. — Strede, vare, gamle flertalsformer for stred eller stridde og var.

104. Karl den tolvtes død.

179

Efter A. Faye og Paludan-Müller

To tre aar efter laa Karl den tolvte igjen for Fredriksten. Denne gang havde han sat sig fore han ikke vilde vige. Da blev han truffet af en kule, som tog hans liv. „Han kunde ikke vige, blot falde kunde han.“

Det var den første søndag i advent i aaret 1718, den 11te desember. Kongen havde baade formiddag og eftermiddag været til stede ved gudstjenesten i Tistedalen.

Om kvelden red han sammen med to officerer til skyttergravene for at se paa arbeidet. Arbejderne var endnu ikke kommet. Kongen var utaalmodig. Han sendte bud paa bud efter dem. „Gaa og se hvad de søler efter,“ sa han. Men en af officererne, en oberst, bad ham være rolig, og loved han skulde overgive ham fæstningen inden otte dage. „Vi faar se,“ svarte kongen. Han gik ned i skyttergravene. Fra fæstningen skjød de uden stans paa arbejderne, baade med kanoner og geværer. Det hang begkranser paa murene, og lyskuler blev kastet ud. De norske kunde tydelig se hvad de svenske tog sig fore.

Karl trodde at nordmændene vilde gjøre et udfald. Han steg op paa den brede skyttergrav og lænte sig ud over brystvernet, saa han kunde se baade fæstningen og sine folk. Men saa kunde ogsaa de norske kuler naa ham. „Dette er ikke nogen plads for Deres Majestæt,“ sa obersten; „kulerne har ikke mer agt for en konge end for en simpel soldat.“ — „Vær ikke ræd,“ svarte Karl, „jeg har brystvernet.“ — „Lad ham være,“ hviskede de andre som stod der; „jo mer en advarer ham, des mer udsætter han sig for faren.“

180

Det led mod klokken 9 om kvelden, og maanen var allerede staat op. Kongen laa med hovedet over brystvernet og den venstre haand under kindet. Tæt bag ham, nede i skyttergraven, stod det en flok officerer og raadslog om hvorledes de skulde faa lokket kongen ned fra hans farlige plads. I det samme hørtes en lyd, som naar en sten falder i et gjørmet myrhul. Kongens hoved sank ned i kappen, og den venstre haand gled ned: Karl den tolvte var død.

To officerer fik paalæg om at hente en baare til kongen. De gik den nærmeste vei over berget til kongens hytte, hvor han stundom pleide at hvile en liden stund. Her var det baarer nok; de blev brugt til at bære bort dem som blev skudt om nætterne under arbeidet. Kort efter stod de med en baare ved kongens fødder.

Kongen blev lagt paa baaren i sin kappe; over ham blev det bredt et par andre kapper; de blev hentet hos soldaterne som stod vagt i nærheden. En officer tog hatten af kongens hoved og satte paa ham sin hvide paryk og sin hat. Det var for at ingen skulde kjende kongen; Karl den tolvte brugte hverken paryk eller hat med guldrender paa. Kongen skulde bæres til det store batteri. Seks mand tog baaren paa akslen, de seks andre fulgte efter. Ingen fik vide hvem den døde var. Det blev bare sagt, at det var en kjæk officer, og at de maatte bære ham varlig. Da de var kommet et langt stykke, skulde de ned over en brat bakke. En af de svenske officerer, Carlberg, som var med, fortæller herom: „Jeg formante da soldaterne til at være varsomme, saa den kjække officeren ikke faldt af baaren. De lovede det, men de holdt det daarlig. Da vi kom paa det bratteste, velted kongen over i mine armer. Han blev løftet op igjen, men de to løse kapper, hatten og parykken faldt af ham. Det var nu klart veir, maanen var kommet et godt stykke op paa himmelen, og maanelyset faldt sterkt paa den bratte bakken hvor vi stod. Da kjendte soldaterne kongen, og begyndte at mumle og klage og sa: „Det er jo ikke den som I har sagt. Det er jo en ganske anden mand. Hvorledes skal det nu gaa os?”

Da de kom til batteriet, fik de befaling til at føre liget til hovedkvarteret i Tistedalen. Femti skridt fra kongens hus gjorde de holdt; soldaterne blev sendt bort, en officer gik til hovedkvarteret og meldte at baaren var kommen. Carlberg blev alene igjen. Klokken kunde vel da være 1. „Tiden blev mig noksaa lang,” siger han; „jeg gik frem og tilbage, satte mig stundom paa armen af baaren og saa ofte med taarefulde øine og et tungt hjerte paa den store konge.“

Siden blev kongen baaret ind i sit hus og liget lagt i hans kammer paa gulvet ved væggen. De fornemste svenske officerer gik ind til ham. Alle var sorgfulde og havde taarer i øinene.

Batteri: vold med kanoner paa. — Hovedkvarter kaldes det midlertidige herberg hvor hærføreren og hans medhjælpere blandt officererne (hans „stab”) opholder sig i krigstid og under krigsøvelser.

105. Toldenskjold melder Karl den tolvtes fald.

TORDENSKJOLD var netop kommen til Moss, da han fik høre om KARLS død, og samme kvelden red han til Kristiania for at faa sikker spurning. Men til den næstkommanderende paa sit skib skrev han: «Det haster, hold skibet klart til at seile hver stund; jeg vil ikke spille et minut af føielig vind, saasom det er af stor vigtighed. Ved tager I hvor den staar, maa tilhøre hvem den vil; admiralen

skal betale den. Skaf vand paa bedste maade. Sørg vel for alle ting, se at faa en mængde sten til ballast.» Han vilde seile paa livet løs. I Kristiania fik han fuld greie paa dødsfaldet, og skyndte sig ned til sit skib. Flere dage i forveien var en anden sendt til Kjøbenhavn for at melde det; men TORDENSKJOLD kom først. Klokken var 10 om kvelden, da han kasted ankeret; men han gik bent til kongen, og han fik komme ind, endda kongen alt var i sit sovekammer. Kongen spurte om Fredrikshalds fæstning var taget. «Nei,» svarte TORDENSKJOLD, «kong KARL er død, og ikke en svenske at finde i hele Norge.» Det tog kongen slig, at han først ikke kunde tale; saa spurte han om det ogsaa var sikkert og vist. «Gid Deres Majestæt saa sandt vilde gjøre mig til under-admiral, som det er sikkert og vist,» sa TORDENSKJOLD. Han blev under-admiral.

106. Sidste daad.

181

TORDENSKJOLD havde taget Marstrand, baade byen og flaaden som laa der inde, og fæstningen Karlsten, endda svensken trodde det var uraad at gaa ind de trange løbene, som Karlsten kunde sope med sine kuler. Da gjorde kongen ham til admiral.

182

Men kort efter lurte fienden sig ind paa nogen af hans skibe som skulde til Kjøbenhavn og ikke tænkte paa nogen fare. Nu kom de til Gøteborg i steden. Tordenskjold kjendte godt fæstningerne der inde fra før; men han skrev til Kjøbenhavn: «Skulde det saa koste mit liv, de skal dyrt betale det.» Og saa gjorde han hvad ingen anden end han kunde falde paa. Han smøg sig en høstnat ind mellem begge fæstningerne med bare aabne baader og smaafartøier. Hans soldater gik i land og tog selve vagthuset og drev nagler i kanonerne; matroserne tog skibene i havnen. Det kom en baad roende fra fæstningen Nya Elfsborg. «Hvem der?» ropte de i baaden. «Tordenskjold,» svarte han selv. Det ene af de skibe han havde entret, fik han berget; saa mange af de andre som han kunde komme til, stak han i brand. Ildskjæret lyste over baade fæstningen og havnen, der han laa i det aabne gabet; og kulerne plasked om aarerne, men han og hans gutter basked sig udover igjen. Det var hans farvel til skjærgaarden; det blev hans farvel til krigen; det var hans sidste daad.

Aaret efter blev det fred. Men Tordenskjold var skabt til at slaas. At sidde paa kontoret, — det var ikke derfor han var blit admiral; at høre paa de to smaa kanonerne som stod udenfor hans hus i Kjøbenhavn, og som han skjød med hver gang han havde gjestebud, det var lidt for lidet. At staa dag efter dag bag kongens stol og sige morsomme ting, det kunde være bra nok, men det var ikke

slig han vilde tjene kongen. Han likte sig ikke. Han vilde ud og reise. Men den reisen blev hans sidste. Han faldt i en tvekamp, som hans ædle sind og hede blod drog ham ind i.

Han var ikke mer end tredive aar. Et kort liv og et evigt navn, det er Tordenskjolds saga. Sligt et sjømandshjerte kan ikke glemmes af et folk som basker med sjøen aaret rundt. Han som sa, da stormen peb som værst: «Nu gaar det glædelig,» han er admiral for Norges flaade den dag i dag.

107. Norsk fedralandssong.

183

Af Arne Garborg

Gud signe Nòrigs land,
kvar heim, kvar dal og strand,
kvar lund og lid.
Han lat det aldri døy,
han verje bygd og øy,
han verje mann og møy
til evig tid.

Me fekk det høgt og fritt,
me fekk det vænt og vidt
med hav og fjell.
Det stend so trygt og godt,
det stend so reint og blaatt
rett som eit gudeslott
med solskins-tjeld.

Det er vaar elsk paa jord,
det er vaart beste ord,
vaar trívð og trygd.
Storfrægdarmenn dei var
som fram til oss det bar;
det er vaar ættargard
til fridom bygd.

Stort arbeid ned er lagt
til landsens fred og magt
fraa tid til tid.

Det kosta tusund aar
i kav fra vaar til vaar,
i strid so tung og saar,
fyrr me vart fri.

Her ligg dei grav i grav,
fraa heid og ned i hav,
som stridde so.
Gud sign kvar ærleg svein
som søv der under stein,
Gud sign deim kvar og ein,
der dei er no.

Men landet dei hev rudt,
det vil me verja trutt
til siste stund.
Vaar elsk og beste agt,
vaart liv og all vaar magt
skal vera Nørigs vakt
til siste stund.

I kjærleik varm og mild
me legg vaar vilje til,
daa veks det fram.
Daa fær det bløma blidt,
daa fær det spyrjast vidt
og alltid standa fritt
for naud og skam.

Her stig det stort og blaatt,
vaart fagre heimlands slott
med tind og taarn.
Og som det ervdest ned
alt fagrar' led for led,
det byggjast skal i fred
aat vaare born.

Trívd og trygd: «trivsel og tryghed». — Frægdarmann: ein ærerik, framifraa mann. — Kav: stræv og slit. — Bløma: «blomstre».

IX. FRA KONGSBERG.

108. I berget.

184

Det var en vintermorgen en maanedes tid før jul. Det var mørkt endda, stjernerne lyste over mig paa den rene himmelgrund, mens vognen langsomt rullede bortover den frosne snebare jord. Jeg var paa veien til Kongsbergs sølvgruber; jeg skulde gaa «i berg».

Jeg tænkte paa hvad jeg havde læst i min barndom om de bergtagne: Fjeldvæggen aabned sig og lukked sig igjen; aldrig mer fik de sol og maane og stjerner at se; inde i det svarte fjeldet graaned deres haar.

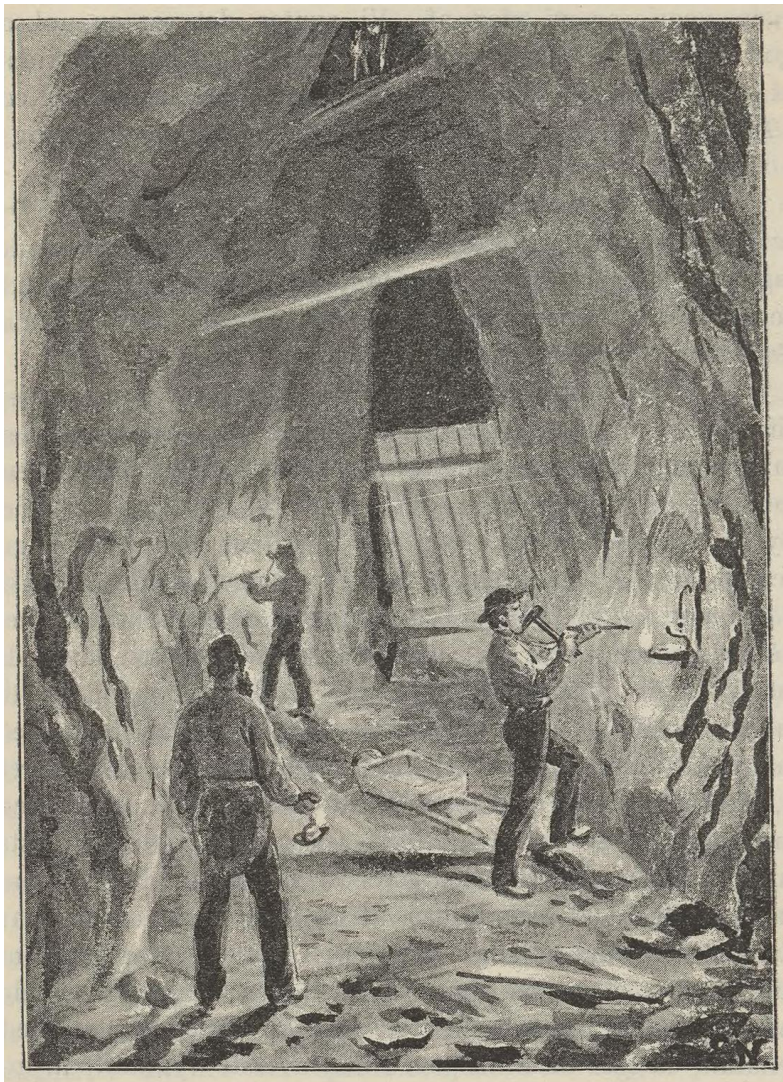
Men dagen gryed mer og mer, stjernerne trak fra vagten, som det staar i visen, og solen løste dem af. Det var ikke muligt at tænke paa troll og underjordiske, da jeg kom op imod Saggrænden, og dagen lyste over Meheien langt borte. Ligevel sad barne-eventyret i mig. Jeg tænkte paa dem som stod i berghullet og saa ud over dalen for sidste gang.

Men da jeg havde faat bergmandsklærne paa, saa maatte jeg le. Mine tykke vinterklær blev presset ind under et graabrunt overtræk, og jeg saa endda sværere ud end jeg pleier at være; hvis nogen skulde ligne et troll som holdt paa at revne, saa var det jeg.

Snart stod vognen for døren, som det heder. Bare at døren var et stort sort hul, som vi skulde ind igjennem med vognen; vognen var en tralle, som kjørte os langt ind i berget. «Vær bare ikke rød,» ropte overstigeren efter mig; «det er ingen verdens ting at være rød for.» Og jeg var heller ikke rød; jeg mente bare, at grubelampen, som stod tændt nede paa trallebrettet, vilde stege benene mine; men det var det heller ingen fare for. Det gik saa susende fort, der var sligt et drag imod, at luen i den aabne lampen aldrig fik lov til saa meget som at slikke benene. Ja, fort gik det, og lavt var det under loftet; jeg, som var ukjendt, syntes

185

jeg maatte rende panden mod istapperne, som hang nedover hovedet mit. Mørkt var det

foran og lyst bag. Dybere og dybere ind kom vi. En kunde godt tænke at et troll med symils-støvler havde tag i en og drog en redningsløst fra solen og

dagen. Da saa jeg, dybt dybt inde, en løgt. I næste stund var vi paa siden af den. Den skinte paa en hest og en stor arbejdsvogn.

«Hvad er det i den vognen?» sa jeg til stigeren som kjørte mig. «Gods.» — 186
«Gods? Men det ser mest ud som graasten.» — «Ja, men det er sølv i den graastenen.»

Og da vi havde kjørt et par kilometer, stansed vor egen vogn, og vi steg af. Vi syntes det var en noksaa god kjøretur, til at være inde i berget, — skjønt vi vidste at andre steder er det gangar som er meget længer. Nede i Tyskland er der en som er 75 kilometer, eller omkring 7 norske mil. Slig en gang kaldes en stoll.

Nu er vi da i en af gruberne, i Kongens grube. Det er den rigeste af alle Kongsbergs gruber. En gang blev det taget saa meget sølv op af denne grube, saa verket kunde lægge fire millioner kroner til side. Andre gruber heder Guds hjælp i nøden og Guds gave.

Nu fører stigeren os ind i en ny gang i berget, men den kaldes ikke en stoll, den heder en ort. Stollen er den gang som rydder vei ind til sølvet, orten følger sølv-aaren, som vi snart skal høre om. Naar vi har gaat et lidet stykke gjennem orten, kommer vi til en stor hvælving i fjeldet; det er en aaben drift. Nogen drifter er ikke større end en kjelder, nogen er saa store som kirker; her har sølv-aaren været rig; hvor bergmændene brød, fandt de sølv, og slig blev hvælvingen til. — Vi kom netop nu til en slig drift. — En stor svær bjelke støtter bergtaget, en mand staar og borer ind i fjeldvæggen. Da hører vi, dybt under os: «Af veien, af veien!» Det er næsten uhyggeligt. Det ligner en røst fra graven. Men i næste stund smelder det saa det giver et sæt i os. Det er som en stod lige ved mundingen af en kanon naar den gaar af. Det brummer tungt indefter i fjeldet. Manden som staar og borer hos os oppe i driften, han skal ogsaa skyde om en stund; naar hullet er færdigt, lar han det med dynamit, lægger en lunte ned i den øverste dynamitpatron, tænder luntten, gemmer sig og skrider «af veien» til alle de andre arbeiderne, for at de ogsaa kan gemme sig.

Det gaar mange skud i gruberne om aaret. Nede i Tyskland, hvor de har den 187
gangen som er 75 kilometer lang, skyder de to millioner skud om aaret.

Mange steder skydes der paa en bestemt tid af dagen. Ved Dannemora i Sverige gaar alle skuddene ved middagstid, naar arbeiderne er kommet op af det store aabne grubesvelg. Da ringes der med klokker, for at vare dem alle, og en liden stund efter kommer det et forfærdeligt brag nede fra dybet; jorden ryster i flere minutter, store stenhøder er sprængt løs.

Og hvorfor skydes der støtt og stendig? For at en kan bryde sig ind til sølvet. For sølvet sidder i fjeldet. Sølv er bergtaget, kan en sige; sølvet skal ud, og da dunder det løs, som naar kongen kommer.

Ned igjennem Kongsberg-fjeldet gaar det en mængde aarer af kalkspat, dybt nedover; slige aarer kalder bergmændene «ganger». De er ganske smale, sjelden blir de en fod brede, en enkelt gang et par fod. De sender mange fine grener ud, og i disse ganger og grener findes der sølv. Men for at finde det maa en altid bryde og skyde sig frem.

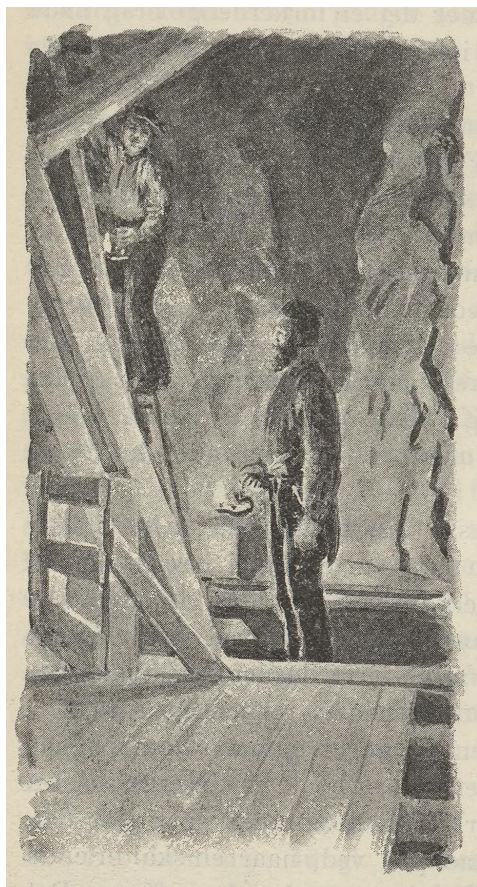
For resten kan en ogsaa løse fjeldet paa en mer stillfærdig maade. En kan brænde sig ind i berget, og det brugtes meget paa Kongsberg før. Det kaldes «fyrsetning». Da blir det tændt et stort baal op indved fjeldvæggen. Alting vider sig jo ud i varmen; derfor løsner fjeldstykkerne; og vandet som render inde i fjeldets revner og sprækker blir til damp, og dampen sprænger ogsaa. Dampen har magt. Du har vel set det af og til, at grydelaaget kastes af gryden, naar den koger. Det er dampen som gjør det. Men en maa have god raad paa ved, naar en skal brænde sig ind i berget. Hvert baal tager opimod en favn. Det er varmt der inde, selv naar baalet er nedbrændt og fyrhuggeren hakker det sprukne fjeld løs. Der er mer end femti graders varme.

Men nu bruges ikke fyrsetning mer. Det tog en maaned at komme et par meter ind. Det gaar fortere med dynamit.

I dette øieblik er det skumt og stilt der baalene en gang brændte og skuddene skrældte. Grubelamperne kaster et mat skin og viser os et stort hul eller en drift, som gaar dybt, dybt nedover.

188

Enhver slig drift som bærer nedefters kaldes en sjakt. Men det er ikke i alle sjakter en søger efter sølv. Somme er bare veier som gaar ned i dybet, og nogen af dem gaar seks hundred meter bent ned. Men der er afsatser eller hylder i berget. Vil den reisende ned, maa han gaa paa stiger og holde sig godt fast, for det er nu altid saa dybt til nærmeste hylde som to høie værelser oppaa hinanden. Men bergmanden, som tit og ofte skal op og ned lange stykker, han bruger ikke den tungvinte maaden. Se der, fra dybet — dybt, dybt under os, kommer det et lys opover. Det er en bergmand med lampen i haanden; han ligesom løftes opover af en usynlig magt. Hvis det er noget som er underligt og trolagtigt her inde, saa er det disse bergmændene med lampen i haanden, som svæver op og ned lig spøgelser. Men det gaar noksaa naturligt til; det er en maskine som gjør det, to lange, lange stokker: naar den ene gaar op, saa gaar den andre ned. Se paa billedet: op af hullet der kommer en slig bergmand.

Da jeg nu har set mig rigtig godt om her nede, saa stiger vi op til stollen igjen og sætter os paa trallen. Og udover mod dagen gaar det. Snart blinker middagssolen tindrende klart over aaserne, som har et tyndt lag af sne over sig. Inde i den store sal faar jeg vasket de kulsorte hænder. Ellers har jeg ikke taget nogen skade. Jeg er ikke blit hvidhaaret paa den stunden jeg var der inde, ikke en gammel kall paa hundred aar. Jeg er to tre timer ældre og en liden grand klogere; det er det hele.

189

Saggrænden, en grænd ikke langt fra Kongsberg verk; der bor verksarbeiderne. — Tralle: en liden skydevogn som gaar paa skinner. — Overstiger kaldes den embedsmand som har det nærmeste tilsyn med arbeidet i gruberne.

Gods kaldes den urensede sten som det er malm i. — Stiger: undertilsynsmand i gruberne.

Dannemora, jerngruber i Sverige, nær Upsala. — Kalkspat: kalksten.
Skrælde: knalde, smelde.

109. Steinbryter-vise.

189

Af Henrik Wergeland

Nisser og dverge
bygger i berget;
men vi skal mine dem alle
her ud.

Ti mens vi synge
muntre i klynge,
sprænger vi berget i luften
med krud.

Ja, lad os bore
dybe og store
huller i graastein og blaastein
og flint!

Da, mens vi synge
muntre i klynge,
sprænger vi berget i stykker
og splint.

Hurra! det knalder!
For et rabalder!
Hurra, minerer! du vinder
til sidst.

Ti mens vi synge
muntre i klynge,
sprænger vi berget ved magt
og ved list.

Fjeldet skal bæve
 under vor næve.
 Hurra, minerer! nu smelder
 dit skud.
 Nisser og dverge
 bygger i berget,
 hurra! nu miner vi nisserne
 ud.

110. Skjeidehuset og pukverket.

189

Udenfor stollen ligger en stor stenhaug som kaldes berghallen. Der tømmes alle de stener som det slet ikke er sølv i. Men hvad der skal kastes did, det greier arbeiderne i skjeidehuset eller skillehuset. Vi gik der ind. Der sad de i en rad og gransked stenene, som netop var kommet fra gruben. For os saa det omtrent ud som graasten alt sammen; for det gedigne sølv som var i stenen laa i tynde fine blad eller traader. Naar sølvet er saa rigt, at det ligger i klumper og grove traader, kommer det ikke i skillehuset, men blir kjørt ud af gruben for sig selv og banket nogenlunde rent; saa er det færdigt til at gaa i smeltehytten. Arbeideren inde i skillehuset saa nøie paa hver eneste sten. Han var vant til at finde de hvide prikker i stenen. Fandt han ingen, saa kasted han stenen i en kasse, som siden blev tømt paa berghallen. Men de stykker som det er sølv i, kommer til en anden arbeider, og han ser da om han kan faa hugget lidt unyttig sten væk. Men endda er sølv og sten ikke rigtig skilt. Først maa de paa pukverket. Her knuses stenene til grus. Dette grus blir blandet med vand, saa det blir en slags velling, som flyder bortover en sigte. Det tyngste af vellingens gaar da til bunds, men det tyngste er netop det som sølvet sidder i. Nu har man altsaa faat sand med sølv i. Det blir sigtet en gang til, og da faar man noget klart sølv ud, og saa for resten smaa korn. Baade det klare sølv, og sanden som det endnu er sølv i, sendes til smeltehytten. Og did ind skal vi nu kjøre.

190

III. Hyttimesteren fortæller.

Smeltehytten ligger midt inde i Kongsberg by. Men de smelter ikke i dag. Vi gaar da op paa kontoret til hyttimesteren. Han viser os først alle de vakre stykker som du ser der paa billedet; de er kommet fra gruberne, og kaldes stuffer. Og saa fortæller han os om smeltningen:

„Gedigent sølv trænger bare en eneste smeltning for at blive rent. Det lægges op i en slags stor ildfast skaal; den varmes ovenfra, og ikke nedenfra som en gryde. Efter ti tolv timer er sølvet færdigt. Det er blankt som et stille tjern; men det er tungt, for slipper vi en mursten ned i det tjernet, saa seiler den stolt afsted. Ja selv en strygebolt pløier sølvet som en baad, men den gaar jo dybere nedi. Naar nu rensningen er forbi, saa sætter vi tolv seksten jernpander fremfor ovnen. Disse jernpanderne kan dreies rundt, ligesom en liden karusséll. Den svære skaalen med sølvet i sænkes fremover, og sølvet render nu ned i en af panderne, som det var vand. Naar panden er fuld, dreies karusséllen lidt, og en ny pande kommer under sølvskaalen, og slig holder vi ved. Efter et par minutter er sølvet stivnet. En slig klump kaldes en barre, og er værd halv tredje tusend kroner eller mere. Det er en dyr karusséll. Det gaar noksaa fort at rense gedigent sølv; det kommer i smeltehytten enten som klumper eller som pulver, renses og færdigt fra pukverket. Men lang tid tager det at vinde ud det sølv som findes i sligen, det vil sige den fine sand som blir igjen ved vaskningen. Der er aldrig mer end ett sølvkorn mellem hundred sandkorn, og ofte ikke ett mellem tusend. Men ved at smelte gang paa gang, fra ovn til ovn, faar man næsten alt sølvet ud af disse store sanddyngerne. Sanden som blir igjen, kaldes slagg, og ligner skiddent glas.

191

Slagget kaster vi i fossen udenfor smeltehytten, og i det er det ikke mer end fem gram sølv af hundred kilogram; saa nøie piller vi det ud. Men vi bruger ogsaa to aar til det.”

Rabalder: larm, støj. — Hall: bakke, sten. — Gedigent sølv: vegtigt, ublandet sølv, som det findes i stenen; rent sølv: rensat sølv

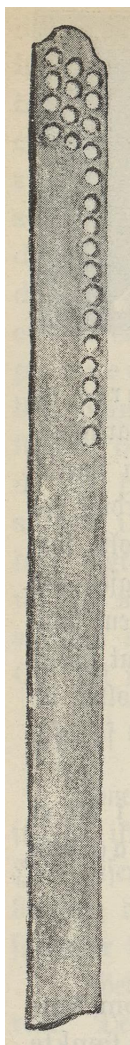
Hyttemester kaldes den embedsmand som forestaar smeltningen. — Karusséll: ringhuske, „dreiegyngé“.

112. Hvorledes en ti-øre blir til.

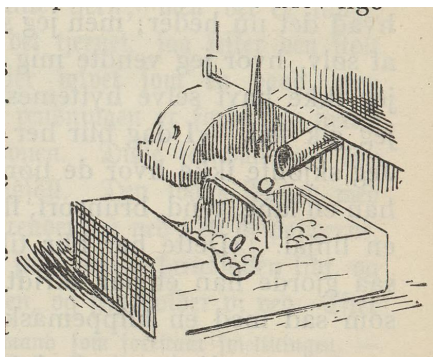
191

Jeg kom ind i det store hus paa Kongsberg som kaldes Mynten, hvor de norske sølvpenge lages. Jeg tænkte det maatte lyse af femtiører og kroner og tokroner og hvad det nu heder; men jeg saa ikke saa meget som et glimt af sølv, hvor jeg vendte mig i den lave gamle stue. Havde jeg ikke havt selve hyttimesteren med mig, vilde jeg trod jeg gik feil. «I dag blir her laget tiører,» sa hyttimesteren. Jeg skjønnte ikke hvor de tiøerne skulde komme fra. Da tog han en lang, tynd, brunsort, flad stang i haanden; den ligned en linjal. «Dette her blir til tiører,» sa hyttimesteren, og saa gjorde han et par skridt bort over gulvet, til en mand som sad med en klippemaskine og klippte smaa huller i en slig stang. Hyttimesteren tog en af de smaa tingester som var klippet ud, og viste mig. «Dette er en tiøre,» sa han. Jeg tænkte i mit stille sind: undres paa hvad jeg fik for den tiøren. «Den er jo næsten sort,» sa jeg. «Det er kobberet som gjør det,» sa han; «som De ved, er det altid noget kobber i sølvpenge.» — «Men hvorledes blir de da sølvhvide?» — «Man koger dem paa en egen maade, saa gaar kobberfarven af dem.» Nu gik vi ind i den næste stue; der sad en gammel mand ved en stor maskine. I den maskinen var det to stempler. Paa det ene stempel stod der «10 øre 1892» og det norske vaaben, paa det andet stod der «Broderfolkenes vel» (kongens valgsprog). Men lige foran sig havde den gamle mand et lidet aabent rør, som ligned et stort naalehus eller noget sligt. I det putted han smaa hvide tingester af sølv ligesom i en sparebørse. Men den nedre enden af naalehuset var nok ogsaa aaben; for hvert øieblik stjal maskinen en liden en af sparebørsen, saa den gamle manden bestandig maatte fylde paa; men maskinen var en ærlig tyv, som altid gav igjen hvad den tog. Det ene sekund stjal den saa lempelig det nederste sølvstykket i sparebørsen, og i næste sekundet kom det dansende en færdig tiøre ned i en skuffe som manden havde. Da stod der paa «10 øre 1892», det norske vaaben og «Broderfolkenes vel». Maskinen havde stemplet dem. De blev ligesom blaast ned i skuffen gjennem et messingrør. Og saaledes gaar det med 25-ører og 50-ører og kroner og 2-kroner, bare det at det gaar lidt langsommere des større mynten er.

192

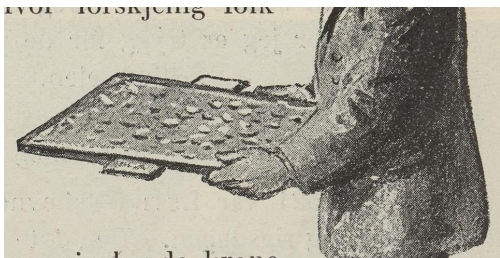

Og naar de saa skal tælle hvor mange tiører der er færdige, saa tager de et stort bret med akkurat hundred huller i. Paa det brettet lægger de en dyngte tiører 193 og rister dem en stund, saa er alle hullerne fulde og skinnende blanke. Der er en tiøre i hvert hul.

Men morsomst var det at se paa skuffen som tiørerne blev blaast ned i. Jeg saa paa alle disse smaa blanke væsener som nu kom til verden, og tænkte paa de lange reiserne de kom til at gjøre fra Kongsberg af.

Jeg tænkte paa hvor forskjellig folk stiller med dem; nogen tager dem ind og blaaser dem ud — ligesaa tankeløst som maskinen; andre har saa faa, at de maa snu og vende vel paa dem og granske nøie baade krone og valgsprog mange ganger, før de skiller sig ved dem. Den gjerrige sidder og graaner ved sin skuffe, til hans hjerte stivner og blir haardt som metallet; men den som er rig baade i hjerte og haand, strør ud og saar, hvor nøden er størst. Stundom faar han ingen høst; men stundom mange fold, det største som høstes kan: kjærlighed.

Slagg = sinder, dansk „slakker“.

X. MARTIN LUTHER.

X. Martin Luther.

193

(Før disse stykker læses, maa læreren kortelig fortælle børnene det vigtigste af Luthers liv.)

113. Himmelen.

193

De vilde skræmme Luther og sa:
«Stakkar, hvor skal du gjemme dig da?»
Munken svarte dem, uden frygt:
«Tag jeg ved som er høit og trygt:
himmelen.»

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.
Paven skikked ham bud og bann,
af keiseren fredløs lystes han;
men aldrig sveg han sin tro og sag,
ti som et skjold sig hvæved hans tag:
himmelen.

194

Det lakked mod slut; snart livet var ude;
bannstraalen hvæste om Luthers pude;
han smilte rolig: «Jeg did vil gaa
hvor jeg er trygg for de paver smaa:
himmelen.»

114. Luther paa veien til Vorms.

I aaret 1521 var Luther stævnet til at møde i Vorms for keiseren og rigsdagen. Den 1ste april skrev han: «Jeg ved og er forvissat om at vor herre Jesus Kristus endnu lever og regjerer. Det alene sætter jeg min lid til, saa jeg ikke frygter for mange tusend paver.» Den 2den april brød han op og drog til Vorms. Hvor han drog ind i en by, løb folk imod ham og vilde se den vidundermand som var saa djerv at sætte sig imod paven og hele verden, som havde holdt paven for en gud. Somme gav ham bare mistrøst, og mente, siden det var saa mange kardinaler og bisper i Vorms paa rigsdagen, saa vilde de straks brænde ham til støv, slig som de havde gjort med Huss. Men da svarte Luther: «Om de saa gjorde op et baal fra Vittenberg til Vorms, og som naadde op til himmelen, saa vilde jeg lige fuldt møde frem, som jeg er stævnet til, og stige lige i gabet paa dragen mellem hans store tænder, og bekjende Kristus og lade ham raade.»

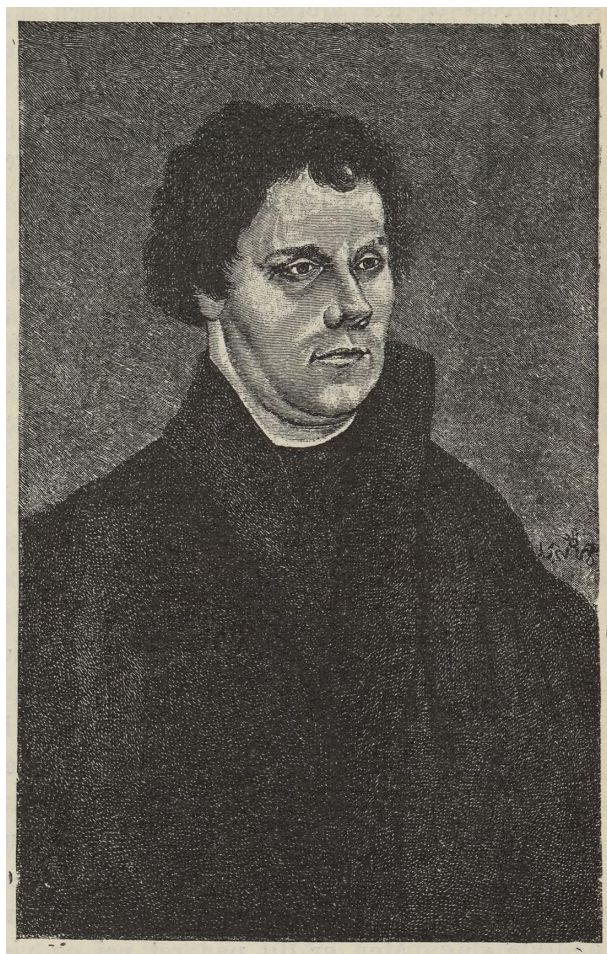
Men da han var kommen nær Vorms, sendte en ven, som var der, bud til ham; han maatte ikke komme did og vaage sig i slig fare. Men han sendte det svar tilbage: «Om det er saa mange djævler i Vorms som der er tagsten paa husene, saa vil jeg ligevel der ind.»

Kort før sin død fortalte Luther denne hændelse ved bordet og la til: «For jeg var¹⁹⁵ uræd, frygted ingen ting. Gud kan vel gjøre en saa uvøren. Jeg ved ikke om jeg nu havde været saa frimodig.»

Kardinaler kaldes den katolske kirkes høieste embedsmænd, som vælger paven og vælger hans raad. — Huss var prest i Bøhmen; han virked mod pavekirkens misbrug, og blev brændt under kirkemødet i Konstans 1415, skjønt keiseren havde lovet ham fri bortgang.

115. Rigsdagen.

Onsdagen den 16de april kjørte Luther ind i Vorms. Foran vognen red den keiserlige forrider i embedsskrud, med ørnevaabnet paa brystet, og ligesaa hans tjener. Mange adelsmænd og damer drog ud imod ham. Om formiddagen klokken henimod 10 kom han ind i byen. Da vægteren fra taarnet paa domkirken saa toget nærme sig porten, begyndte han at blaase, og tusender strømmed til for at se Luther. Men hertugen af Bayerns hofnar traadte ham i møde med et kors i haanden, slig som det brugtes ved ligfærder, og sang med høi røst: „Nu er du kommen, du som vi har længtet efter, som vi har ventet paa i mørket.“

Da nu Luthers fiender fik vide om hans komme, saa raadde somme til at bryde leidet, andre var imod. To af fyrsterne kom i slig strid, at begge tog til sine vaaben. Keiserens lønlige raadgiver sa til ham at han burde faa Luther af veien og tage ham af dage, og nævnte hvad der var gjort med Huss. Ingen var skyldig at holde noget fribrev til en kjetter. Men keiser Karl gav det priselige svar: „Det en har lovet, faar en holde.“ ¹⁹⁶

Den dag Luther skulde møde for rigsdagen, bad han saaledes: „Almægtige, evige Gud! Støt mig mod al verdens klogskab og visdom. Gjør det, — du maa gjøre det, du alene. Det er jo ikke min, men din sag; for min egen del har jeg her

intet at gjøre med disse store verdensherrer. Jeg vilde ogsaa helst have gode og rolige dage og leve uforstyrret. Men sagen er din, Herre, retfærdig og evig er den; støt mig du, trofaste, evige Gud. Intet menneske stoler jeg paa. Saa hjælp mig da, Gud, i din kjære søns Jesu Kristi navn, som skal være mit skjold og verge, min faste borg ved din Helligaands styrke og kraft. Herre, hvor blir du af? Min Gud, hvor er du? Kom, kom! Jeg er rede, ogsaa til at lade mit liv, taalmodig som et lam. Ti sagen er retfærdig, din sag; saa vil jeg ikke skille mig fra dig evindeligen. Det være raadfæstet i dit navn. Om kroppen, som ogsaa er dine hænders verk og skabning, skulde gaa til grunde derved, ja blive knust til støv, saa er dit ord og din aand mig nok; jeg ved at det bare er kroppen det gaar ud over; sjælen er din, tilhører dig og blir evig hos dig. Amen. Gud hjælpe mig. Amen.“

I det samme klokken havde slaat 4, kom to herrer for at følge ham; de førte ham gjennem baggaarder og lønganger til raadhuset, for at han ikke skulde blive forulempet af folkemængden som havde samlet sig paa veien til keiserens herberge.

Ligevel fik mange nys om det, og kom løbende og vilde med ind; men vagterne drev dem tilbage med magt. Mange kløv op paa hustagene og vilde se doktor Martin Luther. Ved indgangen til salen klappede ridder Georg Frunsberg ham paa akslen og sa: «Unge munk, den dyst du nu gaar til er slig, at jeg og manges øverste knapt har havt magen i det hedeste slag. Men er du paa ret vei og viss i din sag, saa gaa i Guds navn og vær bare trøstig, Gud vil ikke forlade dig.»

Luther maatte vente i to timer. Da han stod fremme for den høie keiser, fyrsterne og alle rigets stænder, som var samlet paa rigsdagen, sa Johan Eck, som talte paa keiserens vegne: «Martin Luther! Den høie og uovervindelige keiser har efter samraad med rigets stænder ladet dig kalde og stævne hid for sin høie stol, for at forelægge dig disse to spørgsmål: «Tilstaar du at disse bøger er dine?» Her pegte han paa en stor pakke med latinsk og tysk paaskrift. «Og vil du kjendes ved dem, eller ikke? For det andet: vil du tilbagekalde eller holde fast ved hvad der er skrevet i disse bøger?»

Luther svarte: «Jeg vedkjender mig bøgerne og kan intet fragaa i saa maade. Men om jeg vil forsvare eller tilbagekalde, det er et spørgsmål som vedrører troen og sjælenes salighed og Guds ord, som er den dyreste og største skat i himmel og paa jord, og som vi med rette bør holde høiest i ære; det vilde være vaagsomt og farligt gjort af mig, om jeg vilde forhaste mig her. Jeg kunde let komme til at sige for lidet eller for meget, og komme under Kristi dom, naar han siger: «Den som fornægter mig for menneskene, ham vil jeg ogsaa fornægte for min himmelske fader.» Derfor beder jeg aller ydmygst den høie keiser at unde mig en frist til

nøiere eftertanke, saa jeg kunde svare paa disse spørgsmaal uden vold mod Guds ord og uden fare for min sjæl.» Da tilstod keiseren ham en dags frist.

Nu blev Luther igen af æresvagten ført til sit herberge. Paa veien jubled folket til ham, og en røst ropte: «Saligt er det liv som bar dig.» Mange adelsmænd kom til ham i herberget og sa: «Herr doktor, hvordan gaar det? Det siges at de vil brænde eder; men det maa ikke ske, heller skal de alle fare ilde.» Hans ven Ulrik von Hutten havde skrevet to trøsterige brev til ham. Det ene slutted saaledes: «Strid mandig for Kristus og vig ikke for ondskaben, men gaa trøstig imod den. Jeg haaber tiden nu er kommen, da Herren vil rense sin vingaard, som vildsvinene har herjet og storgalten ædt op. Altid i uro for din skyld. Kristus støtte og hjælpe dig.»

Dagen efter, torsdag klokken 4, blev Luther igjen ført til keiserens gaard. Men fyrsterne var optaget af andre gjøremaal, saa han maatte staa der og vente helt til klokken 6, midt i en stor folkehob, som trykket og trængte paa. Da nu fyrsterne var kommet til sæde, og Luther stod fremfor dem, blev han igjen spurt, om han vilde forsvare alle de bøger han havde skrevet, eller tilbagekalde noget. LUTHER svarte høvisk og ydmygt, ikke skrigende og hvast. Han talte pent, sømmeligt og spakfærdigt, men med stor kristelig frimodighed og fasthed. Han talte først om sine bøger, og sa at han ikke kunde tilbagekalde noget. Saa blev han ved: «Men jeg er et menneske og ikke Gud. Jeg kan ikke gjøre mer for mine bøger, end den herre Kristus har gjort for sin lære, da han stod for øverstepresten, og tjeneren gav ham en ørefik: «Har jeg talt ilde, saa vis det,» sa han. Han, som vidste at han ikke kunde fare vild, holdt sig ikke for god til at høre paa modlæg mod sin lære, selv af den største skarv af en tjener; jeg kan let fare vild, jeg baade ønsker og venter at nogen skal gjøre indvendinger mod mig. Derfor beder jeg den høie naadige keiser at lade enhver som kan gjøre det, høi eller lav, tage til modmæle og overbevise mig ved de evangeliske skrifter. Om saa er, at jeg blir overtudet, skal jeg straks være villig og redebon til at tilbagekalde enhver vildfarelse, og være den første til at kaste mine bøger paa ilden.» Dette sa LUTHER først paa tysk. Saa krævde de af ham at han skulde sige det samme endnu en gang paa latin. Men svetdraaberne perled paa hans pande, og han kjendte sig meget frykket af trængslen og fordi han stod midt imellem fyrsterne. Da sa en saksisk ridder til ham: «Kan I det ikke, saa er det nok, herr doktor.»

Men han sa alt sammen opigjen paa latin. Da LUTHER var færdig med sin tale, sa den mand som talte paa keiserens vegne, at dette var ikke noget greit svar. Saa sa LUTHER: «Siden altssa den høie og naadige keiser kræver et greit svar, saa vil jeg give et som hverken har horn eller tænder, og det skal være dette: Dersom jeg ikke blir overtudet med vidnesbyrd af den hellige skrift eller

198

med greie og klare grunde, saa føler jeg mig bundet i min samvittighed af Guds ord, og kan og bør ikke tilbagekalde; for det er ikke trygt eller raadeligt at gjøre noget mod samvittigheden. Her staar jeg, jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig. Amen.»

Da han var færdig, lod de ham gaa, og han fik to mand med til at følge og føre sig.

Nu var klokken 8, og det var blit mørkt. Salen var oplyst af fakler. Men det blev et stort opstyr, da LUTHER førtes ud, og adelsmændene skreg: «Skal han i fængsel?» Men LUTHER svarte: «Nei, de skal bare følge mig.» Som han stod midt i trængslen, blev det rakt ham et ølkrus af sølv fra hertug ERIK af Brunsvik; det skulde han have at opfriske sig med, blev det sagt; hertugen havde selv drukket af kruset først, saa han kunde være trygg. LUTHER spurte, hvad det var for en fyrste som tænkte saaledes paa ham. Og da han fik høre at gaven kom fra en som hørte til pavens venner, saa tog han kruset og sa: «Saaledes som hertug ERIK har tænkt paa mig i dag, saa tænke vor herre Kristus paa ham i hans sidste stund.»

199

Da han nu gik ud fra keiseren gennem salen, tog spanjolerne til at le og gjøre nar af ham; men han kjendte sig saa modig og trøstig i Herren, saa han sa, at om han end havde tusend hoveder, saa vilde han heller lade dem alle hugge af end tilbagekalde noget. En som var til stede, da LUTHER kom hjem til sit herberge, fortæller: LUTHER rakte hænderne op med straalende ansigt og ropte: «Jeg er kommen igjennem, jeg er kommen igjennem!»

Leide: fredhelg, løfte om fred.

Øverste, her: hærfører. — Rigets stænder, d. e. adel, presteskab og borgere.

Von (tysk; læs fon): af, fra.

116. Luther og hans far.

199

LUTHER var af bondeæt. Han siger selv: «Jeg er søn af en bonde; min far, min bedstefar og alle mine forfædre var bønder.» Faren hedte HANS LUTHER, og LUTHER betyder det samme som stridsmand. En stridsmand blev da MARTIN fremfor nogen: en som kjæmped for sin tro med ord og pen.

I sin barndom havde han det strengt; baade faren og moren var haarde i sin tugt, og i skolen var det ikke andet end hugg og slag, frygt og jammer. Paa en eneste formiddag, siger MARTIN LUTHER, fik han stryk femten ganger, fordi skolemesteren vilde han skulde sige frem noget som han ikke havde lært ham. Dette var i Eisleben, hvor LUTHER er født, og hvor han gik i skole til han var

fjorten aar gammel; siden kom han til Magdeborg og Eisenach. Her maatte han synge brødvisen ved godtfolks dører, og han pleide siden ofte i sine prækenere at fortælle om hvor ræd og skræmt han var den gang. En gang havde han og hans kamerater sunget frstemmige sange udenfor en ensom bondegaard. Da kom bonden ud og ropte: «Hvor er dere, skøiere?» Gutterne blev saa rædde, at de tog til ²⁰⁰bens; bonden maatte efter dem og forklare hvad han vilde: han havde to stegte pølser til dem.

Martin Luther holdt inderlig af sin far. Faren var en sterk, tætvoxen mand, med fast vilje og gløgtænkt. Da hans søn gik i kloster, blev den gamle svært harm. Gode venner fik hans vrede til at stilne. Men da han traadte ind til sin søn, og Martin fortalte at et grueligt syn havde drevet ham til klosterløftet, sa faren mismodig: «Gud give det ikke var synkverving og djævelsk skrømt alt sammen.» Han sa ogsaa til sin søn: «Du trodde at lyde et Guds bud, da du gik i kloster; har du ikke ogsaa hørt at du skal være dine forældre lydig?» Dette ord satte sig dybt fast hos sønnen.

Fire aar efter sad han paa Vartborg, udstødt af kirken, lyst fredløs af keiseren. Da skrev han til sin far: «Vil du endnu rive mig ud af munkelivet? Du er jo endnu min far, og jeg endnu din søn. Du har Guds ords myndighed paa din side, paa min side har jeg bare menneskelig brøde. Men se — for at du ikke skal rose dig for Gud, er han selv kommen dig i forkjøbet for at rive mig ud.» Fra nu af var det for den gamle som han havde faat sin søn igjen.

Da Hans Luther laa paa sit sidste, bøde sjælesørgeren sig ned over den døende og spurte ham, om han ogsaa vilde dø i den rene fornyede tro paa Kristus og det hellige evangelium. Da samled den gamle Hans endnu en gang sin kraft og sa kort og godt: «En skarv den mand som ikke tror paa den!» Da Luther en gang senere fortalte dette, sa han med varme: «Ja, det var en mand af gammel malm.»

Det var i Koborg Luther fik høre om sin fars død. Han saa paa brevet; indeni havde hans kone lagt et billede af deres yngste datter Magdalena, som var død. Luther sa bare de ord: «Se dèr, nu er ogsaa min far død.» Dermed reiste han sig og gik ind paa sit kammer, hvor graaten tog ham saa haardt, at han dagen efter havde ondt i hovedet, fortælles det. Men da han kom ind igjen, var han rolig som ellers. Samme dag skrev han til sin ven Melankton: «Aldrig har jeg ringeagtet døden slig som i dag; vi dør saa ofte, før vi dør sidste gang. Nu er jeg den ældste i slegten, og har ret til at være den første som følger min far.»

Synkverving: synsforvildelse.

117. Et trosvidne paa Luthers tid.

Efter Martin Luthers fortælling

(Efter Martin Luthers fortælling.)

I aaret 1522 kom Henrik Sutfen til Bremen. Han var jaget bort fra Antwerpen for evangeliets skyld og vilde nu til Vittenberg. Men nogen fromme kristne i Bremen bad ham om at holde en præken der. Det vilde han ikke sige nei til. Og da folket havde hørt hvordan han lærte ordet, bad de og tigged ham om at blive hos dem og forkynde Guds ord. Han blev der i to aar. Men da fandt Gud den almægtige tiden kommen, at den gode Henrik med sit blod skulde stadfæste den sandhed han havde lært. Men dette gik saaledes til: Sognepresten og en del fromme kristne i Meldorf i Ditmarsken kaldte ham did for at forkynde Guds ord. Dette kald modtog han som fra Gud og loved at komme. Og paa første mandag i advent drog han midt igjennem landet og kom til Meldorf, og blev der modtaget med stor glæde af presten og andre fromme kristne. Søndagen efter traadte han frem og talte over de ord af Paulus: „Gud er mit vidne“. Men ikke før var gudstjenesten slut, saa blev menigheden kaldt sammen af forstanderen for sortebroderklosteret. Han læste op et brev fra rigsraaderne; i det brevet stod det, at de under en bot af tusend gylden ikke maatte lade munken faa præke. Men det brevet havde forstanderen faat rigsraaderne til at sende. Da menigheden hørte dette brev, blev de harme; for efter gammel landsskik havde de selv ret til at indsætte og afsætte sin prest. De tog samstemmig det raad, at de vilde holde fast ved den nye prestemand og verne om ham; for de var rent opildnet af hans første præken. Og siden talte han flere dage i ugen baade formiddag og eftermiddag, og alle undred sig og takked Gud, som havde sendt dem slig prest. For de saa nu klart, hvorledes munkene og klerkene havde forført dem. De var bare rædde for at han skulde blive taget fra dem igjen, og tigged ham om at blive hos dem i julen og præke hver dag to ganger.

Men da klosterforstanderen saa at han ikke kunde komme nogen vei med sin ondskab, drog han til graabrødrene eller barfodmunkene, som de kaldes, for at søge hjælp og raad hos dem. For disse munker har let for at forføre de stakkars lettroende med sin skinhellighed. Derpaa fik de med sig nogen af rigsraaderne, saasom Peder Nannen, Peder Swin og Klaus Roden. En skulde kanske helst havde sparet at nævne navnene her. Men siden de har søgt at vinde ære ved det, saa vilde det være synd at tage den ære ifra dem. Disse tog nu det raad at gribe ham om natten og brænde ham med det samme, før landet fik nys om det og han kunde komme til orde.

Dagen efter, anden mandag i advent, mødtes de en halv mil udenfor Meldorf, og aftalte med hverandre, at saa snart natten kom, skulde bønderne rundt om ringes sammen. Og det mødte henved fem hundred bønder. Da de fik høre hvad de skulde bruges til, vilde de drage hjem igjen og ikke være med paa en slig ondskab. Men høvdingerne trued dem paa liv og gods til at være med. De havde ogsaa faat tre tønder øl til livs, for at faa bedre mod. Klokken 12 midnat kom de saa væbnet ind i Meldorf.

Sortebrødrene havde lys og fakler med til at lyse for sig, og passe paa at ikke den gode Henrik løb unda. Dermed stormed de ind i prestegaarden og slog i stykker alt de fik fat paa; men hvad de fandt af guld og sølv, tog de med sig. Stormed saa ind i værelset til presten, hugg og stak og skreg: „slaa ihjel, slaa ihjel!“ Men det blev da med det, at de kasted ham ud paa gaden i sølen. Nu kom turen til broder Henrik, som de trak nøgen ud af sengen. Paa veien til Hemmingstedt spurte de ham, hvorfor han var kommen der til landet, og hvad han vilde der. Han svarte dem sagtmødig med sandheds ord, saa de begyndte at kjende sig rørt og ropte: „Afsted med ham igjen! Skulde vi høre paa ham længer, kunde vi ogsaa blive kjettere.“ Saa bad han om at faa en hest at sidde paa, for han var nu saa mødig af at gaa nøgen og barfodet i kulde og is. Men da lo de og gjorde nar af ham. Skulde en kanske holde hester til kjettere? aa nei, han fik nok løbe. Og saa slæpte de ham om natten helt til Heide. Her blev han puttet ned i en kjelder og de drukne bønder sat til at passe paa ham. Og nu tured de hele natten og drev gjøn med ham.

Klokken 8 om morgenen mødtes de paa torvet, for at raadslaa om hvad de nu skulde gjøre. Da ropte de fulde bønder: „Bare brænd ham! Paa varmen med ham, saa vinder vi da ære hos Gud og mennesker.“ Og graabrødrene egged dem op og sa: „Dette er at tage sagen netop paa rette maade.“ Og saaledes blev den gode Henrik uhørt dømt til baalet. Da han kom til stedet, hvor baalet alt stod færdigt, var han saa medtaget, at han maatte sætte sig ned. Men han bad: „Herre, tilgiv dem; for de ved ikke hvad de gjør. Dit navn er alene helligt, himmelske fader.”²⁰³ Siden slog de ham og stak ham, hver gang han prøvde paa at tale. De kom med en ulærd munk, som Henrik skulde skrifte for. Men den Guds mand sa til ham: „Har jeg gjort dig noget ondt eller nogensinde fornærmet dig?“ — „Nei,” svarte munken. Saa spurte broder Henrik: „Hvad er det da som jeg skal skrifte for dig, og som du skal tilgive mig?“ Da blev graabroderen skamfuld og drog sig unda. Men ilden vilde ikke brænde. I to timer stod broder Henrik nøgen, med øinene vendt mod himmelen, og de slog og fór ilde med ham paa alle maader. Sidstpaa fik de fat paa en stor stige, som de bandt ham fast paa for at heise ham op paa

varmen. Det kjære sandhedsvidne vilde nu til at fremsige sin tro, men én slog ham paa munden og sa: „Brænd først, saa kan du siden læse, saa meget du vil.”

Saa skulde de til at hale ham op med stigen; men den raped over til siden for dem, og saa slog de ham ihjel med en hammer, og siden brændte de hans legeme paa glørne.

Dette er i korthed den sandfærdige historie om det hellige blodvidne Henrik Sutfens lidelser.

Sortebrødre og graabrødre, to munkesamfund.

118. Nattergalen fra Vittenberg.

203

efter Hans Sachs ved udg

Vaagn op, nu lider det mod dag.
 Jeg hører sang og trilleslag:
 det er den yndige nattergal,
 som synger saa godt paa berg og i dal.
 Natten siger saa visst i vest,
 dagen stiger i øst som bedst;
 over de tykke skyers rand
 glitrer morgenens røde brand;
 frem træder solen alle vegne,
 maanen maa vige, maanen maa blegne.
 Maanen den har saa falskt et skin,
 hjorden den lokked i ørknen ind;
 lokked den væk fra de gode steder,
 did hvor den ukrut og torne æder;
 ørkenens løve kryber frem,
 frem af busken, og fælder dem.

204

Nu vil jeg sige en og hver,
sige hvem nattergalen er —
den som synger os dagen ud,
den som bærer om lyset bud:
Doktor Martinus heder han,
augustiner fra Saksenland.
Han har lyst os i dagen ind
fra maaneskin og menneskesind,
fra ørknens tørstige bakkeheld
frem til det evige kildevæld;
fra klerkekløgt og fra løvelist
hjem til vor hyrde Jesus Krist.

Natten siger: synker. — Maanen bruges her som billede paa paven og hans menneskebud.

XI. FORTÆLLINGER. DIGTE. SKILDRINGER.

119. Norske byer.

204

Af udg. Med billeder (fra Kristiania og Bergen)

(Melodi: Gammel vise om Olaf Rye.)

Du Fredrikshald er blevet
for norske mænd saa kjær,
du har i flammer skrevet
hvor Norges grænser er.
Du skal ha
et hurra
over sjø og landemerke!
Naar vi ild
trænger til,
da hos dig vi laane vil.

Og Fredrikstad og Drammen
og Arendal i vest, —
der danser furustammen
i elveløbet bedst:
Den skal ha
et hurra,
mens den seiler frem til sagen;
skjær den saa,
lad den gaa
over alle bølger blaa.

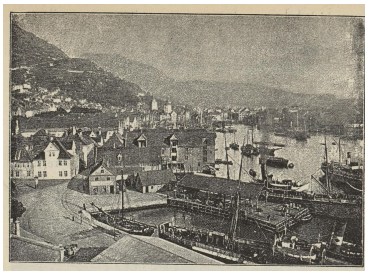
Hvor birkebeiner vented
saa seigt ved Tunsberg by,
der har Svend Foyn sig hentet
et ærligt sjømandsry. —
I skal ha
et hurra,
hver en skytter, hver en
mellem is [skipper;
og forlis
har I lært jer eksersis.

Hvor sildetønden ruller,
og hver har paraply, —
tæt op til fjeldets skulder,
der ligger Bergens by.
Han skal ha
et hurra,
han som tar imod ved trappen:
Bergens havn,
i din favn
hviler Holbergs dyre nanv.

Du by hvor kundskab tænder
sit lyse landebud,
hvor Norge loven sender
til alle bygder ud:
De skal ha
et hurra,
folkets ting og lærdoms skole;
du skal ha
et hurra,
unge Kristiania.

Du gjemmer meget mere,
du fjord ved fjeldets fod:
de brynjesterke hære,
her har de blandet blod.
I skal ha
et hurra,
Sverres mod og Haakons
Kongehall, [merke.
snart du skal
stige fager efter fald.

206

Saa seiler vi langs leden
 paa Hustadvik og Stat,
 og ind mod Romsdals-kjeden
 vi lægger ror og rat.
 Du skal ha
 et hurra,
 Molde mellem hvide tinder!
 Lys og fred,
 kjærlighed
 ligner du paa stormfuld led.

Ved Trondhjem stanser skuden,
 ved kirken ankret gaar;
 der ser vi gennem ruden
 paa mange hundred aar.
 Du skal ha
 et hurra,
 skjønn land og gamle rige!
 By og grænd
 være ven!
 Vi er alle norske mænd.

Synge dagen ud: forkynde dagen. — Doktor Martinus er Luther. — Landemerke:
 grænseskjel.

Hvor kundskab tænder sit lyse landebud: hvorfra kundskaber gaar ud som lys over landet. —
 Han som tar imod ved trappen: digteren Holbergs billedstøtte. — Kongehall: Haakonshallen
 i Bergen.

120. Øivind.

206

Af Bjørnsons «En glad gut»

Om Øivind og bukken har vi læst i første del. Øivind var husmandsgut; Marit var gaardmandsdatter; de var kamerater fra barneaarene. Han holdt af hende, men trodde at hun ikke vørte ham, fordi han var fattig. Han blev harm og sky; han sa til sig selv, at han vilde læse og lære og komme frem i verden. Han var ikke mere med i leg eller moro. Saa flytted de andre børn væk fra kjelkebakken. «Her er blit saa uvant stille,» sa moren en kveld til skolemesteren, «siden børnene er flyttet bort med sin leg. Øivind er ikke glad paa det sidste.» — «Aa nei, den

som er ærgjerrig, er ikke glad,» sa skolemesteren. Det som nu skal fortælles, hændte et halvt aar efter, da konfirmations-ungdommen var i prestegaarden for at udtages.

Øivind sad borte ved vinduet, havde været oppe og havde svaret paa alt som han blev spurt om; men ikke havde presten sagt noget, heller ikke skolemesteren; han havde i over et halvt aar tænkt paa, hvad begge vilde sige, naar de fik vide hvad han havde arbeidet, og han følte sig nu meget skuffet, og tillige krænket. Skolemesteren pleide at blive lidt efter hos presten for at ordne ungdommen, og siden gaa ned og fortælle dem udfaldet; det var jo ikke den sidste afgjørelse, men det var hvad presten og han for det første var kommet overens om. Samtalen i stuen blev livligere, efter hvert som flere blev prøvet og slap; men nu begyndte de ærgjerrige at skille sig fra de glade; de sidste gik, saa snart de havde faat følge, for at meddele forældrene sin lykke, eller de ventede for andres skyld, som ikke var færdige; de første derimod blev mere og mere stille, øinene saa spændt mod døren.

Omsider kom skolemesteren. Enhver forlod sin plads og stormed omkring ham. «Hvad nummer har jeg?» — «End jeg?» — «End jeg?» — «Jeg?» — «Hys, opløbne unger, ingen spektakel her! — rolige, saa skal I faa høre det, børn.» Han saa sig langsomt om. «Du er nummer to,» sa han til en gut med blaa øine, som saa bønlig paa ham, og gutten dansed ud af ringen. «Du er nummer tre,» — han slog paa en rødhaaret, rask liden en, som stod og slét ham i trøien; «du er nummer fem, du nummer otte,» o. s. v. Han fik se Marit: «Du er nummer én af jenterne.» Hun blev blussende rød over ansigt og hals, men forsøgte at smile. «Du nummer tolv, — har været doven, din knegt, og en stor skøierfant. Du nummer elleve; ikke bedre at vente, gutten min. Du nummer tretten, maa læse dygtig, møde frem til overhøring, ellers gaar det dig galt!» — Øivind kunde ikke holde det ud længer; nummer én var vistnok ikke nævnt; men han stod hele tiden saaledes, at skolemesteren kunde se ham. «Skolemester!» — Han hørte ikke. «Skolemester!» Tre ganger maatte han gjentage det, før det blev hørt. Endelig saa skolemesteren paa ham: «nummer ni eller ti, husker ikke sikkert hvilket,» sa han og vendte sig til en anden. «Hvem er nummer én da?» spurte Hans, som var Øivinds bedste ven. — «Det er ikke du, dit krushoved!» sa skolemesteren og slog ham over haanden med en papirrulle. «Hvem er det da?» spurte flere, «hvem er det, ja hvem er det?» — «Det faar den vide som har nummeret!» svarte skolemesteren strengt; han vilde ikke have flere spørsmaal. — «Gaa nu vakkert hjem, børn, tak eders Gud, og glæd eders forældre! Tak ogsaa eders gamle skolemester; I havde siddet der vakkert og gnaget ben, havde ikke han været!» — De takked ham og lo, de drog jublende afsted; ti i dette øieblik, da de skulde hjem

207

208

til forældrene, var de alle glade. Bare én var igjen, som ikke straks kunde finde sine bøger, og som, da han fandt dem, satte sig ned, som skulde han paa ny til at læse dem over.

Skolemesteren gik bort til ham: «Nu, Øivind, skal du ikke gaa med de andre?» — Han svarte ikke. — «Hvorfor slaar du op dine bøger?» — «Jeg vil se hvad jeg har svaret galt i dag.» — «Du har vist ikke svaret noget galt.» — Øivind saa da paa ham, taarerne stod ham i øinene, han saa ufravendt paa ham, mens en efter en randt nedover, men han sa ikke et ord. Skolemesteren satte sig foran ham: «Er du ikke glad nu, at du er sluppet frem?» — Det bævred om munden, men han svarte ikke. «Din mor og din far blir meget glade,» sa skolemesteren og saa paa ham. — Øivind kjæmped længe for at faa et ord frem; endelig spurte han sagte og afbrudt: «Er det — fordi jeg — er husmandsgut — at jeg staar nummer ni eller ti?» — «Vistnok er det derfor,» svarte skolemesteren. — «Saa nytter det jo ikke mig at arbeide,» sa han klangløst og sank sammen over alle sine drømme. Med én gang løfted han hovedet, hæved den høire haand, slog den i bordet med al sin magt, kasted sig ned paa sit ansigt og brød ud i den heftigste graat.

Skolemesteren lod ham ligge og graate, rigtig graate ud. Det varte længe; men skolemesteren ventede, til graaten blev barnligere. Da tog han om hans hoved med begge hænder, lettede det op og saa ind i det forgrættede ansigt. «Tror du det er Gud som nu har været hos dig?» sa han og holdt ham venlig imod sig. Øivind hulkede endnu, men kortere, taarerne randt mere stille; men han turde ikke se paa ham som spurte, heller ikke svare. — «Dette, Øivind, har været løn som forskyldt. Du har ikke læst af kjærlighed til din kristendom og dine forældre; du har læst af forfængelighed.» — Det blev stilt i stuen mellem hver gang skolemesteren talte; ØIVIND kjendte hans blik hvile paa sig, og han blev optøet og ydmyg under det. — «Med saadan vrede i dit hjerte kunde du ikke have mødt frem for at tage pakten af din Gud; kunde du vel, ØIVIND?» — «Nei,» stammed han, saa godt han formaadde. — «Og stod du der med forfængelig glæde over at du var nummer én, stod du da ikke frem med en synd?» — «Jo,» hviskede han og skalv om munden. «Du holder endnu af mig, ØIVIND?» — «Ja.» Han saa op for første gang. «Saa skal jeg sige dig at det var jeg som fik dig flyttet ned; for jeg holder saa af dig, ØIVIND.» — Den anden saa paa ham, blinkede nogle gange, og taarerne randt tæt ned. — «Du har ikke noget imod mig for det?» — «Nei.» Han saa fuldt og klart op, skjønt røsten var kvalt. — «Mit kjære barn, jeg vil verne om dig, saa længe jeg lever.»

Han ventede paa ham, til han fik ordnet sig og samlet sine bøger, saa sa han at han vilde følge ham hjem. De gik langsomt hjemover; i begyndelsen var ØIVIND endnu stille og kjæmpende, men lidt efter lidt vandt han paa sig selv. Han var saa

overtydet om, at det som var hændt, var det bedste som nogensinde kunde have truffet ham, og før han kom hjem, var troen derpaa blit saa sterk, at han takked sin Gud og sa det til skolemesteren. «Ja, nu skal vi tænke paa at naa noget i livet,» sa skolemesteren, «og ikke løbe efter blindmænd og numre. Hvad siger du om seminariet?» — «Jo, jeg vil gjerne did.» — «Du mener landbrugsskolen?» — «Ja.» «Den er vistnok ogsaa den bedste; den giver andre udsigter end en skolemesterstilling.» — «Men hvorledes skal jeg komme did? Jeg har inderlig lyst, men ikke raad.» — «Vær flittig og bra, saa skal det nok blive raad!»

Da de kom hjem, var begge forældrene i stuen, og havde siddet der i stille venten, skjønt det var arbejdstid og travelt. Skolemesteren kom først ind, ØIVIND efter; begge

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

smilte. «Nu?» sa faren, han la en salmebog bort, hvor han netop havde læst 210 «en konfirmants bøn». Moren stod ved gruen, turde ingenting sige; hun lo, men hun var ustø paa haanden; hun ventede øiensynlig noget godt, men vilde ikke være ved det. «Jeg maatte bare følge for at glæde eder med at han svarte paa alt han blev spurt om, og at presten sa, da ØIVIND var gaat, at han ikke har havt flinkere konfirmant.» — «Aa neil» sa moren og blev meget bevæget. — «Det er jo bra,» sa faren og kremted usikkert.

Efter at det havde været længe stilt, spurte moren sagte: «Hvad nummer faar han?» — «Nummer ni eller ti,» sa skolemesteren rolig. — Moren saa paa faren, faren først paa hende, saa paa ØIVIND; «en husmandsgut kan ikke vente mere,» sa han. ØIVIND saa paa ham igjen; det var som atter noget vilde op i halsen, men han tvang sig ved i en hast at tænke paa alt han var glad i og holdt af, det ene efter det andet, saa længe til det gik ned igjen.

«Nu er det bedst jeg gaar,» sa skolemesteren, nikked og vendte sig. Begge forældrene fulgte efter sedvane ud paa stenhellen; her tog skolemesteren sig en skraa og sa smilende: «Han blir nummer én ligevel; men det er ikke værdt han faar vide noget om det, før dagen kommer.» — «Nei, nei,» sa faren og nikked. «Nei, nei,» sa moren, hun nikked ogsaa; derpaa tog hun skolemesteren i haanden; «du faar ha tak for alt du gjør imod ham,» sa hun. «Ja, du faar ha tak,» sa faren, og skolemesteren gik; men de stod endnu længe og saa efter ham.

Krushoved = krøltop.

Kvalt, norsk: kjøvd, kvævd. — Løbe efter blindmænd: løbe efter indbildninger. —

Seminar(ium): lærerskole.

121. Kveldsong.*Af E. Blix*

No soli bak um blaae
 fjell
 sitt ljose andlit gøymer,
 og myrker yver heimen fell,
 og jordi ligg og drøymer.
 Gud lat di aasyn lysa ned!
 So heilag fred
 inn i vaart hjarta strøymer.

Kom, Jesus, inn og med meg
 ver,
 naar det til kvelden stundar,
 og lat din engel standa her
 ved lægjet, naar eg blundar,
 og varda vel min kvilestad;
 og vekk meg glad
 til song med fugl i lundar!

Heimen: verdi. — Heilag: hellig. — Lægje: seng («leie»). — Varda: vakta.

122. Bjørnen.

Efter norske og svenske fagtidsskrifter ved udg. Med billede af K. Uchermann

Der er folk langt sydpaa som tror at en ikke er trygg paa gaderne her oppe, for bjørnen gaar og lunger mellem husene midt paa lyse dagen. Aa nei, han er nok ikke saa kjær i folk, bamsen; kan vil helst gaa for sig selv, han. Høit oppe i fjeldlien og inde i vilde skogen mellem sten og vindfald, helst der hvor det ikke har været mandefod, eller ude paa moltemyrene, hvor han kan rusle omkring og æde sig ulysten og bage sig i solstegen, eller kan hælde tage sig en middagslur midt i myrputten, hvis det blir for varmt. Er du efter bær en tidlig høstdag, og leder længer og længer indefter for at finde de guleste moltene, saa kan det gjerne være du raaker ud paa beitet hans; da vil du sagtens blive staaende fjetret og ikke være god for at flytte dig hverken frem eller tilbage. Men du trænger ikke at blive saa ilde ved, naar du bare ikke kommer i skade for at gjøre som gjætergutten

oppe i Land; han skulde hoppe over en skigar, og saa dansed han bent i fanget paa bjørnen, som laa og sov neden-under. Da blev bamsen sint og tog ham i fremlabberne og bar ham lukt bort i et myrhul og satte ham paa hovedet nedi, gik saa sin vei, uden at spørge enten han havde det vel eller ilde. Ellers skal du ikke tro at bjørnen sætter tand eller klo i smaabørn; han skjønner godt at du ikke gjør ham noget, og han er ikke den som egler sig ind paa folk, hverken paa smaa eller store, naar han bare faar være i fred. Han løfter paa hovedet sit og ser paa dig med de smaa kloge øinene sine, og saa tager han paa at æde igjen, der han slap. Kan hænde han har gaat og tasset slig i vildmarken hele sit liv og plukket bær, ligesom du, molter og blaabær og tytebær og krækling, eller han har ædt græs som et andet storfæ, bare det, at han maatte have et eget slag. Af kjødmad har han kanske ikke faat andet end smaa maur, og saa har han krafset frem under mosen et humlebol og snafset i sig lidt honning; kommer det høit, har han været henne i et fuglerede og jafset et par egg, som det kunde blit unger af kanske; — mindre kan det da ikke være, naar en skal være et skadedyr. Og der er bjørner som lever et sligt uskyldigt liv. 212

Men du skal ikke være saa viss paa at denne her hører til de snilde; nøit dig til gaards og sig fra; lad dem faa vide det paa sætrene rundt omkring, saa de kan holde god vagt med bikjer og børser; tør hænde han hører til dem som ved at kjød er bedre end græs, som kan slaa otte ti hester en sommer paa fjeldet, som jager sauene ud over stupet, saa de gaar til sjøs eller knuser hvert ben i sig.

Er det sligt to i ham, saa er han en lei gjest, naar han kommer høgstnattes om høsten, mens folk sover, og banker paa i udhusene. Han banker ikke stilt og smaat, den karen; han slaar ind de raadne væggestokkene, eller han river op taget; og der inde i det mørke trange rummet rauter og beljer de vetskræmte dyrene og skuler efter ubestet, som stryger sin lodne krop ind imellem dem; saa vælger han sig en af flokken og bærer stakkaren ud igjennem væggehullet, eller op igjennem den tagluken han selv har hugget. 213

Han kommer om dagen ogsaa, det er ikke for det. Ude i fjeld og skog kaster han sig paa hesteryggen og rider afsted, til han finder et træ som kan holde; det tager han tag i, saa de velter begge to, og saa slaar han nævesleggen sin i panden paa hesten. Han er ellers ikke kar til at kapspringe med en hest i aaben mark; men han har mandevet, som alle ved; han driver dyret ind i skogsnar og ulænde eller ud paa bløde myren; der er han mester; smyg i de trangeste holtene, hoppe over vindfald og vugge sig frem paa huskende hængemyren med de brede labberne sine — det er hans mindste kunst.

Men er han ugjerningsmand, saa er nu straffen efter ham ogsaa, og det ved han godt. Naar han har halvædt koen eller hesten, eller hvad det nu er, saa

vaager han sig ikke did igjen paa de første dagene; men saa gløgg og klog han er, saa hænder det nu lige fuldt, at han faar sig en kule i bringen, naar han en gang kommer. Skytteren sidder i barhytten sin, eller oppe i furuen, og bier paa ham. Eller de er efter ham med bikje op efter skog og li, eller sætter saks og gildre for ham. Og slipper han unda om sommeren og høsten, saa er det værre for ham om vinteren, naar de tager ham paa sengen. Han er sengekjær; han nøier sig ikke med nattesøvn, han bruger baade dag og maaneder; han kan blive liggende lige fra november til april i hiet sit. Senhøstes begynder han at lage sengen sin i stand. Han klyver op i graner og furuer og bryder sig kvist; han kommer med store fang af lyng og mose. Alt dette lægger han i en bergskórte eller under en stor sten eller trærod, eller en sjelden gang oppe i et træ hvor stammen grener sig. Stundom lægger han sig i en maurtue eller graver sig ned paa slette moen eller reier sengen paa marken selv. Da ser den ud som en kurv eller et urimelig stort fuglerede. Da hænder det at skytteren ser staven rører sig, naar han stikker den ned i snefonnen. Han kaster skiene til siden; han vil ikke falde med døren ind i huset. Men børsen har han i næven, baade han og de andre; de ved, at staar han først op af sengen, han der inde, saa er han midt paa gulvet i et eneste sæt. Tør hænde det er en binne de har ringet; tør hænde det kommer baade en og to og tre, — at ungerne i søvnørsken stikker sin snude bent op mellem skisnuderne. «Dette var en god maurtue,» siger skytterne, naar de har skudt dem alle. Men det er ikke hver gang det gaar saa glat. Kanske er det en gammel hanbjørn, som ligger vel gjemt langt inde i uren i stenstuen sin. Naar hundene søger ind og vækker ham, brøler han, saa det dønner der nede i jorden, og slaar efter dem, saa de skvætter ud som en ball, og kommer én ham for nær, saa suser den ud igjen med blodspruten efter sig, render i ring, stuper, ruller sig i sneen og fomler med labberne efter øinene, som blodet holder paa at blinde. Saa maa skytteren til med en lang stake, som han driver ned i hullet. Jo, da kommer et par gnistrende mørkgrønne øine frem i stuedøren; men ikke længer. De lukker sig, og hovedet ruller ned igjen i stuen for det sikre skud. «Det var godt han der ikke kom op af jorden,» siger skytteren. Saa kveiker de op ild og myger vidjer og lager slæde, og saa drager de skogkongen gennem ulændet til bygd og folk. Nu blir det baade glæde og gravøl. Nu har han faat friste det selv, hvor godt det er at blive uroet af ubudne gjester, naar en ligger i sin bedste søvn. Kommer bjørnen først rigtig op af jorden, faar han morgnet sig, saa kan det blive varmt nok selv paa koldeste vinterdagen. Bryder han ringen, saa faar de lee paa sig, de vagtposterne der ude ogsaa. Da blir det kapsprang paa skaren gennem skog og aaben mark, i bugt og bent frem, opefter og nedefter. Bjørnen kaster sig udover bratteste skoglien, — og skytteren maa følge, maa ride paa skiene over bjerkeris og smaagraner, saa

214

det pisker om ørene paa ham. Kanske møder han en runne som er for sterk, — saa hænger han lidt og vipper i toppen, til det bærer udover igjen. Slig kan det gaa i ti tolv timer. Kvelden kommer, og skaren blir haardere; bjørnesporene er ikke til at skjelne, og hunden blir saar i saalerne, saa blodroserne ligger bortover sneen efter ham. Saa maa skytterne begi²¹⁵; men har de langt til hus, saa gjør de varme op ensteds i skogen og bier paa dagen. Saa tager de til igjen. Kan hænde finder de ham og fælder ham til slut, kan hænde ikke; kanske ser de ham igjen — naar de har mistet faret — oppe i en furutop, kanske høit oppe i en bergvæg, hvor det ikke er raad at slippe efter. Men han haker sig opover med labberne fra hylde til hylde. Han er lige sæl om baade sten og svull; — men der glider han, gaar rundt — falder ned paa en knaus, — saa et rundkast i luften igjen — og ned i sneskavlen. Dette maa han sunde sig lidt paa; — han krabber sig op igjen — bortefter myren; der faar han sin bane af bly; berget kunde ikke give ham den.

Men det er ikke altid bjørnen løber saa langt. Faar han en kule i sig, men ikke paa rette flekken, saa gaar han bent paa: ørene bagover, felden slet og glat, fraaden veltende ud af den vidaabne flabben. Sneen gyver omkring ham. Klikker saa børsen, reiser han sig paa to og basker med fremlabberne. Kanske har han faat et par tænder slaat ind; men han bruger godt dem han har igjen, i laar og læg, i kind og kjæve, i hud og i hold. Værst er det, naar han flaar hele hovedskallen fra nakken og ned over øinene. Sætter han sig tungt oppaa, saa han klemmer ansigtet ned i sneen, da faar en ligge pent stille. Han passer vel paa, den vagtmanden. Han snuser i nakkehulen, han lyer ved bringen. Han sidder, saa længe han synes der er veir, og ikke tør de rigtig skyde paa ham de andre heller; sliter først døden i ham, saa sliter han, han med, i det han faar tag i, og de ved at det sidste glefset gjerne er det værste.

Rædharer maa det ikke være som skal gaa efter bjørn. Har en baade bikje og borse af bedste slaget, er det ikke værst; men at staa blottende alene, med bjørnespydet mod bringen paa ham, og tage rolig imod, saa blodspruten staar en om ørene og skafftlisene sprætter for kloen hans, — det er ikke hvermands sag. Fra gamle dage fortælles det om kjæmper som tog bjørnen i ørene og holdt ham fra sig. Endnu er det mænd som er god for et sligt tag; som tør krybe ind i hiet med øksen og dunke ham i skallen med øksehammeren; som tør gaa ned i de svarte, krogete gangene, om de saa ved at der er tre stykker der nede, — ja, som murer døren igjen, for at ingen af dem skal slippe ud; som krabber med lysestubben i næven og kikker i kriker og kroger; som sidder og lyer, hver gang skuddet er faldt og lyset gaat ud, og tæller hvor mange af de grønne øinene der endnu skinner i mørket.²¹⁶

Bjørnen og storskogen hører sammen, og den norske bonden vil ikke være af med dem, hverken den ene eller den andre. De er ligesom baade venner og uvenner paa én gang, han og bjørnen. De ligner hverandre ogsaa: tung og vár til hverdags, sterk og seig i farens stund, haardhændt, naar de egges, men godlynt ogsaa. For bjørnen er godlynt. Binnen kan være strid nok, naar hun verger ungerne sine, mens de sidder oppe i trætoppene, som fugler, og ser paa; og bamsefar er endnu argere, naar han blir gammel, — det er sandt. Men faar de være i fred, saa vilde du undres ved, saa godt og godslig de kan lege sig i skogen. Har bjørnen faat sovet rigtig ud, saa gaar han og prøver og øver den stive kroppen sin, saa du vilde stor-le, om du saa ham. Han slaar armen om en ungbjerk og rusker den op med roden; saa kaster han sig paa ryg og slænger bjerkelæggen i luften og tager den igjen med labberne, og driver og dreier den rundt som den bedste væverjente. Saa op i en tørfuru og prøve om han har glemt at klyve.

Eller se ham om høsten, naar de brænder baal for at skræmme ham fra ageren. Det lyser lunt og varmt i den kolde høstnatten. Og det hænder at han synes saa, bjørnen med: han sætter sig hen og varmer sig, og hver gang det vil gaa ud, er han borte efter en kornstaur og lægger paa. Saa sætter han sig ved peisen igjen som en anden husbond. Han har vel havt strid og stræv for føden, han ogsaa, om dagen; nu vil han bare have hygge. Men naar solen vil til at sprætte, og de nører paa peisen inde i stuen ogsaa, saa tager han til at rusle paa sig;²¹⁷ han er ikke stø paa om de ikke kan komme med krav paa ham baade for vedfang og for mere til. Han lunker langt til skogs, og begynder saa smaat at samle dynerne sine sammen.

Lunke: lunte, gaa uden hast. — Land, prestegjeld ved nordenden af Randsfjorden. — Tasse (tasle): labbe, pusle. — Jafse: æde, snappe = glefse.

Nøite sig: gribe sig an, skynde sig. — Høgstnattes: midt paa natten. -- Skule: skjele til.

Gildre: fælde, snare for dyr. — Skórte: en liden «skør», afsats eller fordybning i fjeldet.

Ringe, her: omringe. — Søvnørske («svevn-órar»): sansesløshed eller forvirring af søvn. —

Morgne sig: blive vaaken. — Lée eller lede paa sig: røre paa sig. — Runne eller runn: busk.

Begi eller begive: slutte, holde op. — Far = slagfærd: spor. — Hold: kjød (dansk: huld). —

Blottende alene: ganske alene.

Godlynt: godmodig. — Nøre paa = kveike paa: tænde paa.

123. Gjæterlaat.*Efter Gustaf Fröding ved udg*

Hører du sangen?
 Jenten, hun gjæter, og gjæter sig vild;
 kjørne, de rauter og skynder paa gangen,
 jenten, hun gjæter og traller til.

Hør, hvor det laater kring myr og mo:
 «Lilja, mi Lilja, mi Lilja, min ko!»
 Dvergemaal vaagner i berg og bo,
 bort under hellene
 langt nord i fjeldene
 svarer det: «Lilja, min ko.»

Bjeldene dirrer i aaser og lier,
 suset det stilner og hviler i ro;
 skogen er kveldtung og søvnig, og tier:
 bare fra gjæteren
 langt unda sæteren
 hører du laaten rundt myr og mo.

Natten den nærmer sig, solen har lagt sig,
 ser du paa tjernet, hvor taagen staar?
 Skyggen har tættet sig, skyggen har strakt sig,
 snart over skogen mørket raar.
 Svart er det nu over brunen og braaten,
 tiuren tænker paa vaardagens spil;
 fjernere klinger den trallende laaten,
 jenten, hun gjæter, og gjæter sig vild.

124. Smeden fortæller.

«Saa De vil have greie paa vinterjagten her paa moen? Aa ja, det kunde jeg vel altid fortælle lidt om; jeg var jo en af lønantens jægere jeg — i min ungdom da.

Vi var i alt tolv mand, skjønner De, foruden gutterne, som drev, eller skrikarne, som vi nu kaldte det. Vi bodde omkring paa gaardene og pladsene, og hver af os havde nu sit strøg ligesom. Det skulde han da se efter eller omfare, om jeg saa maa sige, hver gang det kom sporsne; og det kom det mye oftere i min ungdom end nu om dagene. Dette her vi nu har, ser dere, skulde en ikke kalde vinter en-gang, naar ret var — efter min mening da.

Naa — den som fik ringet ind en rev, han strøg da op paa haugen og blaaste paa luren, som De vilde kalde det; vi kaldte det nu báson vi. Det var ligesom et signal eller tegn, om jeg saa maa sige, til nærmeste skytteren, skjønner De; og saa gik han op paa sin haug og blaaste, og slig tuted de bortover haugene; siden gik de did blaasingen begyndte, alle sammen.

Men dersom nu en havde været saa heldig og faat ringet en gaupe, saa gav han en anden slags tut i básonen da, og den tuten gik ogsaa videre; for hvert dyr havde sin tut; og da kan dere vide at alle skulde did. Den skabbete reven kunde jo sagtens faa tasse omkring paa moen saa længe.

Nede paa gaarden hos løtnan gik nu gaardsgutten og lydde efter signal, hver gang det var sporsne, lige fra graalysingen om morgenen, og naar saa jenten fløi ind og meldte: «Revetut, løtnan,» saa var han ikke sen om at komme sig af bøsoa og faa i sig frokosten, og saa bar det af gaarde paa ski. Men sa jenten: «Graabeinstut, løtnan!» saa maatte Hans sætte Vesleborka for finn-slæden, og saa blev det med frokosten som det kunde da; for fort skulde det gaa. Men vi slængte os nu op i slæden til ham, om han naadde os igjen, saa det blev nok ofte tungt lass for Vesleborka.

Naar ikke landeveien rakk længer, tog vi til skiene, og naar vi kom bort imod ringen, saa maatte vi fare saa stilt som mus, skal dere tro. Saa blev da skytterne stillet ud paa den ene side af ringen, og skrikarne paa den andre, og en voksen kar gik med gutterne for at følge sporet. Og da blev det vel musik. Gutterne skreg og slog i træerne med skistavene, og manden skreg «ho, slagfærd!» saa vi altid kunde vide hvor dyret fløi. Kom det saa endelig frem til skytterkjeden, saa klemte vi paa da, det bedste vi havde lært. Blev det bom, eller dyret slap ud, saa maatte vi gaa ny ring. Og det var som tiest at vi fik gjort det; for vi vidste nu hvor den helst vilde ligge, og ikke noget dyr liker at gaa langt i fuldt dagslys. Blev det dot, saa fik vi os en sup af sølvstaupe til løtnan, og var det gaupe eller skrubbe, saa ropte vi hurra saa det sang i moen. Det var ikke saa godt om arbeide i den tiden, og vi havde slig urimelig lyst til jagt, saa vi spurte nu ikke saa svært efter daglønnen; og saa skrev nu løtnan op i protokollen alt det vi skjød, forstaar sig, og siden blev det delt imellem os alt sammen. Om vaaren holdt vi skytterbal og

219

dansed i drengestuen hos løtnan, og da blaaste vi skytermarsen og havde slig moro.

Naar vi fandt graabeinspor, saa hændte det jo, at vi ikke fik ring paa flekken — for skrubben den gaar nu gjerne i følge, den. Da kunde vi holde paa udefter alle bygderne baade tre og fire dage; og gaupen var ogsaa lei til at narre os langt ind over skogen; for hun skal nu altid inderst ind, hun, naar hun merker folk. Aa huttetu, saa slitne vi kunde være da. Men saa blev nu ogsaa stabursvæggen til løtnan klæd med skaller af skrub og gaupe, som var spikret op der. Ja, bjørn ogsaa. Aller bedste moroen havde vi paa Krokskogen, da vi var efter bjørn der en gang. En af jægerne til løtnan havde faat spurt at nogen tømmerhuggere havde skræmt op en bjørn, og han la da i forveien og skulde ringe den, og da vi kom efter til Stubdal, saa kunde han melde at nu havde han sikker ring paa den. Dagen efter blev vi da sat ud ved ringen, baade skytterer og skrikarer. Vi stod langs et smalt dalsøkk. Sno var det og dugelig koldt, saa vi mest hakked tænderne af os; for vi maatte staa murende stille i over to timer, før skrikarne fik kavet sig frem gennem den tunge og bratte ringen, og ingen bjørn fandt de heller. Smaat om senn kom vi nedover,‘ did løtnan stod, alle sammen. Han som havde ringet bjørnen, kom just over bakkehausen og var ikke halv-hundred alen fra løtnan; det var bare en liden grankrull imellem. Vi havde sat børsen i sneen, og stod og slog floke for at varme os. Men løtnan var ikke videre blid. «Han har nok narret dig denne gangen ligevel, min kjære Urdal!» sa han; for han hedte Urdal, manden. Men i det samme saa smætter bjørnen frem af den vesle grankrullen og sætter i vei saa snespruten staar. Lidt bortenfor laa det en granbuske overende, men da han skulde over den, saa smald løtnan til ham med bjørneriffen, saa han seg ned igjen. Bjørnen vilde over én gang til; men da rev løtnan dobbeltløbet fra gutten som stod med det, og smald efter ham, netop som bagen blev borte om granbusken. Og nu skjød vi alle, saa fort vi orked, mens han fløi bortover. Men det var bare som vi spytted paa ham. Det rareste var, at vi ikke skjød hverandre fordærvet; for huegæln var vi nu alle sammen. Saa var det til at flyge efter ham paa ski i den løse snøhaugen, løtnan paa sporet og jeg og Karlsruden paa hver vor side. Og vi fløi næsten helsen af os. Langt om længe var vi da saa heldige, at han maatte svinge for en bergufs, og jeg fik sendt en kule i ham, just som han skulde opefter en smal skôrte. «Hvad er det du skyder paa, gut?» sa løtnan, som kom paa siden af os. «Paa bjønn, vet jeg,» sa jeg, og dermed brændte baade løtnan og Karlsruden paa, og da tror jeg nok han vart still for alvor. Men nu var alle mand fremme, og nogen skaut i snøhaugen og nogen i granleggene, for alle vilde de naa ha kule i bjønn. Saa satte løtnan sig skrævs

220

over bjønn og gav 'en dotsupen, og saa tog vi alle en, og saa skaut vi salve og skreik hurra, saa de maatte høre os over hele Ringerike og Bærum med.

Paa hjemveien skulde vi da indom obersten og syne fram bjønn. Og løtnan, 221
han havde nu sagt os til og kommandert os paa alle vis Aa ja, vi marserer ind paa gaarden og blaaser jægermarsen, og ud kom obersten og oberstinna og alle sammen, og bjønn sat paa slæden som en kar og rakte fram høire labben. «Han vil hilse paa dig, oberst!» sa løtnan. Og i det samme obersten tog i labben, saa kommanderte Karlsruden fyr! og vi skaut gjeneralsalve, saa de næsten datt i snøhaugen alle som én. Og saa var løtnan inde og fik skjænk, og vi fik ogsaa, og da vi drog af gaarde, skreik vi hurra, og obersten flaug og svingte med sjakoen og skreik han ogsaa, gjorde han, akkurat som han skulde været et almindeligt menneske.»

Dvergemaal: ekko, gjenlyd. — Laat: tone, klang. — Brune: et afsvid stykke land. — Braate: et stykke land som ryddes ved vedhugst og afbrænding.

Drive, her: jage vildtet op eller sammen. — Sporsne: nysne, som viser dyrespor. — Mye (østlandsk) = mykje: meget. — Báson = basun. — Bøsoa: sengen.

Slagfærd: spor, far efter dyr. — Dot eller todt roper skytteren naar dyret er fældt (ordet er tysk og betyder «dræbt»). — Krokskogen er en stor skogstrækning mellem Ringerike og Aker (ved Kristiania). Murende stille: stille som en mur.

Den tunge og bratte ringen: det indringede lænde, som var tungt og brat at arbeide sig igjennem. — Grankrull: granklynge. — Slaa floke eller fiskerslag: slaa armene sammen over brystet for at varme sig. — Huegælen: ør i hovedet. — Bergufs: en liden brat væg eller fremspring i fjeldet. — Dotsup: den dram skytterne pleide at faa naar dyret var fældt.

125. «Morgenstund har guld i mund».

221

Mor hubro, mor hubro —
gad vide, hun,
om «morgenstund har guld i
mund».

Saa røk hun lukt i lyset,
med briller paa og kyse,
en solblank morgenstund.

Mor hubro, mor hubro —
af lyset fuld
i bjerketop hun datt omkuld,
mens vintersolen lyste;
der sad hun stiv og myste,
og myste efter guld.

Men gullet, men gullet
laa rundt i ring,
paa sneens teppe strød omkring,
paa skog og snar og tue.
Men tæk! den gamle frue
saa ingen verdens ting.

For hubro, mor hubro
er øiensvag
og liker ei den lyse dag.
Saa tog hun til at skule:
«Min kjære gamle hule,
hvor er den vel paa lag?»

Da kom der, da kom der
en spurv, kvivit!
fløi ende paa og grøste
lidt.

Saa skreg han som fra
vettet:
«Mor hubro i sin hætte!
hei! alle mand kom hid!» —
Og meisen og spetten
og trosten graa
lod sporenstregs sin frokost
staa;
ja rypa hvid og røien,
de vaagned op ved støien
og skvatred: «Hvad staar
paa?»

222

Saa kom de, saa kom de
 fra syd og nord,
 og flaksed rundt om gamlemor.
 Men hun sad stiv og rugged,
 med løftet klo, og hugged,
 og mælte ei et ord.

«Mor hubro, mor hubro!» —
 «Saa pen du er!» —
 «Hvad koster vel den kysen
 der?»
 «Mor hubro høit paa kvisten,
 nu skal vi lege sidsten.» —
 «Se her! se her!» — «Nei
 her!»

— Mor hubro, mor hubro
 gad vide, hun,
 om «morgenstund har guld
 i mund».
 Til guldet saa hun lidet;
 men sidsten, kan du vide,
 ja sidsten lærte hun.

Salve kaldes afskydningen af flere skydevaaben paa én gang; en slig salve bruges ofte som en æresbevisning (oprindelig et latinsk ord som betyder hilse). — Sjako: en slags soldaterhat.
 — Guld i mund; i dette ordsprog er sandsynligvis mund et gammelt ord som betyder «haand». — Gad vide: vilde vide, undredes paa. Kyse: hætte. — Snar: smaa busker, kratt. — Grøsse: gyse.

126. Geiti.

222

Af A. O. Vinje

Eg skal aldri gløyma dei vaardager daa me venta geitungar. Ho Lykle fekk alltid tvillingar, som hadde lyklar liksom mor si. Daa dei vart so tri fire dagar gamle, spratt dei ende til vørs og snudde seg kring i lufti og kasta det vesle reine og kvite hòvudet sitt attum bógen og mekra gledeljod med sitt granne mæle. Det var ikkje graat der, endaa eg saag tidt taaror trilla ned etter kinnbeini deira, daa

dei vart av-vande fraa mor si, so me kunde faa geitemjolk. Daa fann eg grøne straa og smaalaup aat deim, og strauk deim og lova deim vaksnekveiken for barneleiken. So sleikte dei meg og hoppa uppaa meg, liksom dei fyrr hadde hoppa uppaa mor si, og so stanga dei meg med sine smaa horn og grov meg med framføterne, og kjætte seg og sprang upp etter ryggen min. Dei gløymde snart mor si, liksom alle smaabörn, og leita etter meg i staden, og mekra og hoppa av gleda, naar dei fann meg att.

Ja, det er fagre smaabörn: so reine som saapetvegne, og med slik tanke i augo og²²³ andlit, at det er so det sprakar av deim, rett som naar du stryk svarte katten i myrkret. So kliv dei upp-etter alt som til er, kastar seg att-ende og sviv rundt i lufti, og so slær dei sine hallingkast og gjeng paa bakføterne liksom andre folk. Det er mest so dei kunde tala, og anten det no var eller ikkje var, so veit eg at eg rødde med deim og fekk liksom dei beste svar som til var.

Og naar so den vaksne bukken kjem stigande med sitt lange skjegg og sine bøygde breide horn, ser han vel staseleg ut. Det er vyrndad i heile karen, og han helsar deg med den eine framfoten, liksom ein annan mann, naar du tek honom i skjegget. Og so kann han risa paa bakføterne og ganga som eit menneskje; og rett som det er, tverkastar han seg burt-etter bakken. Det er aalvor og skjemt i leiken hans. Og naar tvo stangast, ris dei aa ende og tek tilsprang og slær til, so ragget lufsar som vinden i ein høystakk, og det smell som med slag av økshamar. Det er underlegt, at dei ikkje fær vondt i hovudet. Den finbygde og meir yndefulle geiti kann daa staa innmed og stolt sjaa paa slagsmaalet, som tidt er for hennar skuld. Og naar so Blaamann i slike slagsmaal kunde taka han Kvitfeld paa horni sine og slengja honom burt i ei urd, so det brast i bein og bünor, daa strauk Lykle seg innaat vinnaren, og saag liksom haadleg burt paa taparen, som stod og stúrde. Og endaa var Blaamann so godlynd etter slagsmaalet at eg kunde taka og bøygja horni hans ned i bakken og skalkestrida med honom. Men so fekk han salt av meg.

Og naar eg i hjuringskogen sov, som tidt hender til fjells, so kunde Blaamann koma og grava med framføterne i ryggen min eller sleikja meg i andlitet og mekra so smaatt, liksom han vilde segja: «No lyt du risa upp; buskapen dreg av stad, og no kveldar det.» Stundom tenkte han visst òg at eg kunde vera daud. So fekk han eit saltkorn att, eller ein brødmøle, og so gjekk han ruggande framfyre meg, og so imillom snudde seg mot meg paa bakføterne. Var det tjukt i vêret, so saag eg inn²²⁴ i augo hans, um det kanskje skulde lida mot kvelden. Augnesteinen vart daa større og liksom avlang. Det var mi fyrste klokka.

Naar eg leita etter Blaamann og Lykle, og grét for eg ikkje fann deim, so kunde dei svara meg og kom springande, naar dei høyrde graaten min.

Sporenstregs: straks, paa flekken. — «Sidsten» er en leg. — Lykel (fleirt. lyklar): «nøkkel», ogso um hudlappar under halsen paa geiter. — Mekra: bræka. — Grann: tunn, fin. — Kveik: friskt liv og mod; vaksnekveiken: «den voksnes kræfter». — Kjæta seg: vera kaat, leika seg. — I staden: «i stedet». — Saapetvegne: saapevaska. Att-ende: «tilbage». — Vyrdnad: «anseelse, værdighed». — Risa: reisa seg. — Lufsa: «flagre». — Bùna: ei beinpipa, legg eller ledemot; bein og bünor: bein og lemer. — Haadleg: spottande («foragtelig»). — Skalkestrída: strida for moro skuld. — Hjuring gjætar. — Brødmøle: brødbite.

127. Guten kallar paa bukken.

224

Af A. O. Vinje

Blaamann, Blaamann,
bukken min,
tenk paa vesle guten din!
Bjørnen med sin lødne feld
kann deg taka seint i kveld.

Gamle Lykle, moer di,
seint kom heim med bjølla si.
So ho sprang og aat seg bar,
liksom det paa livet var.

Det saag ut som der var naud;
kanskje no du ligger daud.
Tidt du dansa kringum meg,
mangt eg rødde daa med deg.

Naar eg laag som blind og
dauv,
grov du paa meg med di klauv.
Ja du vilde vekkja meg
upp til liv og leik med deg.

Du var spræk og glad og god,
all min ros du vel forstod.
Tidt du veit eg sa til deg:
«Han veit meir enn mata seg.»

Blaamann, Blaamann, svar
 meg no,
mekre med din kjende ljod!
Ikkje endaa, Blaamann min,
maa du døy fraa guten din.

128. En bondebegravelse.

224

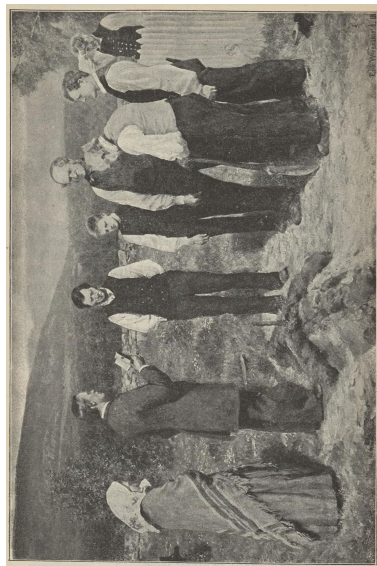
De sænked ham ned i graven
under det sprættende løv;
nu har klokkeren sunget,
til presten faar signet hans støv.¹

Bygdefolket har spredt sig,
glemmer vel snart hans navn;
bare hans barn og hustru
sidder i sorg og savn.

Fremmede, blot dit hoved,
bøi det ved gravens rand!
Han som sover der nede,
han har fortjent det, han.

Han kom fra en plads i skogen,
havde ei plog eller harv,
bare en øks paa akslen,
det var hans eneste arv.

225

Rolfsen: Læsebog for folkeskolen. II.

Men mod han havde og helse,
og sterk han var som en bjørn,
tag han tog saa det moned,
tørn han tog efter tørn.

226

Han fik sig en plog; alene
femti aar har han slitt;
smaat det gaar mellem stene,
og frosten vilde ha sit.

Det var vel en strid om livet,
strid om hver eneste teig;
for den ulændte marken
er baade sterk og seig.

Tabt har den vilde skogen,
seiret har hus og hjem,
mellem de høie graner
skinner agrene frem.

Aat seg bar («bar sig ad»): fór aat. — Dauv: «døv». — Ljod: lyd.

¹ Paa mange steder pleier man at begrave de døde uden at presten er med; jordpaakastelsen finder da sted næste prækensøndag.

129. Hjelpelaus.

226

Af Per Sivle

Den sumaren eg gjekk for presten, laga det seg so, at eg fekk meg ei byrsa. Han Per Seim, trimenningen min, skulde fara til Amerika. Fyrr han strauk, kom han hit til Kvaale og bad farvel, og daa hadde han vesle hagla si med; henne skulde eg hava til eit minne, sa han.

Endaa same kvelden laut han Salamon læra meg lada og taka sigte. Og fyrr det var myrkt, hadde eg alt sett inn den eine hagldriva jamsides den andre burtetter smidjeveggen. Dagen etter var det sundag. Han far las upp or gamle huspostillen hans Jesper Brochmann. Men byrsa leika meg i tanken heile tidi. Og daa eg vel hadde dugurden i meg, var eg ikkje sein til aa taka byrsa og leggja vegen upp etter lidi.

Eg hadde so hugheil ei von at mindre enn ein rev kom eg ikkje att med. Ja kven kann vita, — kann henda raaka eg fram paa bamsen sjølv, so eg fekk gjeva honom eit skøt inn i øyra. Det var soleis han gjorde det, guten uppe i Nordland, som det stod aa lesa um i bladet.

Eg skal lova eg brukte baade øyro og augo, der eg gjekk.

Eg jaga upp ei kraaka; men henne var eg for storfelt til aa bry meg vidare um. Høgt uppe saag eg ørni sigla paa sine breide vengjer i krins kring nuten, der ho hadde reiret sitt, — tryg i verdi si eigi, dit mannemagt ikkje naadde. Men ingen bamse fekk eg auga paa, og ingen rev, ikkje ein gong ein vesall hare. Skogen laag mosen og lat i solsteiken og naut si sundags-kvild, og berre songfuglarne uppe millom greinerne gav livande læte i stilla. Soli, rund og raud, heldt alt paa aa siga ned til fjellet i vest, daa eg snudde og rusla ned-etter, utan eg hadde løyst skotet. Og myrk i hugen var eg, der eg gjekk. Eg kika til alle sidor etter ei kraaka eller skjor, um det ikkje var anna; eg hadde meir enn gjerne teke til takke no. Men faafengt var det. Daa høvde det at eg vart var ein liten fugl i ein krake straks burtanfor. Han saag so glad og godtruen ut, som han sat der paa greini og kinka og smaatralla.

227

Eg hadde elles jamt vore slik ein ven med alle smaafuglar, hadde endaa meir enn ein gong lagt meg imillom, naar einkvar gutungen etla seg til aa gjera deim

mein. Men no fekk vondska yvertaket i hugen min, med ei fysna etter aa drepa, so eg la byrsa til kinni og klemde laust.

Røyken sveiv undan. — Men eg skal tru eg vart undren, daa eg fekk sjaa at vesle fuglen sat der paa same staden. Eg gjekk nærare burtaat, men sitjande vart han, med velet stydjande nedpaa greini. Eg kunde sjaa kor hardt ho stræva, den fine graakvite bringa; av og til pipla ein liten høg-raud prikk.

Eg vart standande handfallen og saag paa. Men di lenger eg saag, di meir vart det dei tvo fugle-augo som klumsa meg. Dei var runde og blanke som vatsdropar; men det var liv som blenkte i deim, blenkte og blinka ned gjennom eit svart, botnlaust djup. Byrsa datt meg utor nevarne. — Og etter kvart skipa det seg som det fanst ikkje anna der framfyre enn desse augo. Sistpaa vart det til det, at eg ikkje berre saag, men paa einkvar maaten endaa til hørde deim,—ikkje bedande, ikkje hemn-ropande; det var som dei kviskra, men denne kviskringi kjende eg sterkare og sterkare dirra inni samvitet og samla seg til ei kjøvande kjensla av hjelpelaus. Daa med eitt skar den tanke gjennom hugen, at eg vart galen, um eg ikkje reiv meg laus og fekk desse tvo augo utor verdi. Snaapt som eldingen treiv eg ein lurk og dreiv til fuglen, so han fór trillande ned etter bratta. So treiv eg byrsa og la ned-etter i tanande sprang, som eg hadde den vonde sjølv i hælarnar etter meg. — Men trudde eg aa ha tynt dei tvo augo, tok eg feil. Det varde lenge at dei takom-til kom svivande og skræmde meg, anten eg so var vaken eller sovande.

Og det veit eg, at ikkje eit einaste skøtet meir skaut eg med den byrsa.

Tørn: spændetag, rykk. — Hagla: haglbyrsa. — Hugheil: trygg. — Storfelt: stor paa det. — Vesall: stakars, ussel. — Mosen: varm og lumren. — Naut, av njota: «nyde». Krake: krokut tre. — Kinka: vri paa seg, nikka. — Einkvar: ein eller annan, nokon. — Etla eller esla: laga til. — Fysna: lyst, braahug. — Sviva (sveiv): svinga, driva («svæve»). — Vele: stert («stjert»). — Klumsa: fjetra, forheksa. — Skipa: laga, skikka. — Endaa til: «til og med». — Kviskra: «hviske». — Samvit: «samvittighed». — Kjøva: «kvæle». — Snaapt: fort, raskt.

130. Vesleblakken.

228

Af J. B. Bull

Det var midtvinters og knagende koldt. Himmelen var staaiblaa og dirred af sol; den frosne sne tindred hvid med skarpe blaalige skygger efter skigarer og busker, spurvene sad langs alle møner og i flokker paa laavebroerne som store graabrune nøster af løs uldtraad, og alle mennesker var snøgge i gangen og rimfrosne efter aandedrættet. Og bortved Prestegaards-bækken havde vi i disse

dage drevet vor leg. Der havde det laget sig istapper og hvælvinger, hvor vi legte hus, og laa og indbildte os at vi havde det godt og varmt; der var det frosset bulket is og underlige figurer i smaastrykene, med revner i, som vi saa det sorte hemmelighedsfulde vand igjennem, dybt nede, og hørte det mumle og fortælle, naar vi laa øret nedtil.

Her ved bækken, hvor vi holdt gjestebud med isbiter og kjørte til kirke paa de staaiblank sne-bare sklier, havde min bror hentet sig sygdom, farlig sygdom. Nu laa han i sterk feber, med kort aandedrag og stønnende hoste; med rustrøde striber i det seige han fik op. Det var ikke til at tage feil af længer. Det var den sygdom som der oppe i bygden tog de smaa, knækked de voksne, og løste op for de gamle — lungebetændelse. Og saa var det fem mil til Tønset til nærmeste doktor.

Tredje døgnet, tidlig om morgenen, netop som Ola Stygpaajord sad i drengestuen og fik sig aabit, kom far ind, bleg og bevæget. «Du faar reise efter doktoren, Ola, — straks,» siger han i døren. «Er det saa klént i dag?» — «Ja, 229 daarligt, ser du.»

Ola tager sig i hast en to-tre mundfuld, stryger saa skeen af i haanden og reiser sig.

«Naar tror du du kan være her igjen da, Ola?»

«Aa je vet itte, je — det er naa ti mil aa kjøre, aa saa er naa Tynsetkjøln slem vinters-tia.»

«Saa er du vel ikke her før ud paa morgensiden igjen da, Ola?» Far ser urolig ud. Ola Stygpaajord staar og grunder. Med ett ser han tillidsfuldt bent ind i ansigtet paa presten. «Je tær Vesleblakken,» siger han. Far stryger sig over øinene, gaar et par skridt og stanser igjen. «Saa er du her kanske tidlig i nat da, Ola?» siger han. «Je ska vera snar,» siger Ola Jonsen, han tager trøien ned fra slinden. «Ja, du faar gjøre dit bedste denne gangen Ola; for det kan gjælde et liv.» — «Je faar freste.» Far gaar.

Paa slaget 6 holder Ola Stygpaajord for svalen med Vesleblakken og fars lette kirkeslæde.

Hesten staar der tæt og sterk, med dumbjeldkransen høit baaret over den løftede hals, og de store sorte øine lysende af kraft. Far kommer ud i døren. «Gutten er daarligere, Ola. Du faar kjøre hvad hesten orker.» — «Ja, som presten vil,» siger Ola og tager tømmerne. «Bi lidt, Ola!» Presten gaar ind og kommer straks igjen ud. Han rækker Ola svepen. «Du faar bruge denne i dag.»

«Ja, om det trøngs,» siger Ola haardt, men tager imod den. Far gaar bort og klapper Vesleblakken paa halsen. «Ja saa gaa i Guds navn da!» siger han. Ola kjører.

Det var en lang dag for Vesleblakken, og en lang dag for os der hjemme. Sygdommen tog til. Og jeg for min del var stor nok til at læse af fars og mors ansigter, at faren steg. En underlig uro drev mig; det var ikke fred at finde. Jeg gik ud i den sterke kulde og stod der barhødet; glohed i øreflipperne og med øienhaarene klistret af frossen graat, lytted jeg efter dumbjelder og hvisked alt imellem: «paa kveldsiden, paa kveldsiden»; for ved den tid maatte Vesleblakken naa frem. Jeg mindes saa grant, at jeg bad til Gud, at han vilde gjøre et eller andet underverk, saa Vesleblakken kunde naa frem paa kveldsiden og den vesle bror min ikke maatte dø; for bare doktoren kom, saa — — 230

Urolig listed jeg mig ind igjen, sneg mig paa tærne ind i sygeværelset. Hver gang en hosteflage kom, vendte mor sig fortvilet om mod os andre.

Far stansed. «Han kan kanske være her ved tolvtiden,» hvisked han. «Hvor mange er den nu?» — «Fem.»

«Da blir det for sent; — det er mange, mange timer!» — mor graat.

Nei! Dette var ikke til at holde ud. Halvkvalt af taarer listed jeg mig ned igjen i min ensomhed; ingen ænsed mig, hvor jeg gik eller hvad jeg gjorde.

Jeg lydde paa ny, endda det var jo faafengt. Var det ikke en bjelde? Aa nei — det var nok ikke det. Ikke dumbjelder i alle fald. Men ligevel som en slags underlig sang i luften. Jeg hørte hundene gjø baade paa Bergsøt og lenger nord; men ingen bjelder. Nu kommer denne underlige sang igjen, — blir borte og kommer igjen. Nu hører jeg det. Det er dumbjelder! Det er vore, ja det er vore! Jeg holder aanden og stirrer ufravendt udover mod Bergslien. Bare det nu er dem! Jo, der ser jeg alt det kjære gulhvide hovedet, høit baaret; — jeg braa-snur og springer ind, op efter trappen, falder og op igjen, kommer larmende og hæsblæsende ind i sygeværelset og bort til sengen: «Mor, Vesleblakken kommer!»

«Hvad siger du!» Hun reiser sig.

«Du maa tage feil, gutten min,» siger far, han blir blodrød i ansigtet og gaar raskt til vinduet.

«Nei, det er Vesleblakken, hører du!» siger jeg høit og ivrig, og trænger mig frem for at se med. Da hører jeg far hikste til, et par underlige hikst; — doktoren svinger netop ind paa gaarden. «Jo, det er Vesleblakken, gutten min,» siger han, tyk i maalet, vender sig bort, snur sig med det samme mod mig igjen, stryger mig flere ganger ned over haaret, retter saa med et raskt tag paa sit stive hvide halstørklæ, tager huen og gaar. — Men nede, udfor svalen, staar Vesleblakken skumsvett, med rimfrost om næseborene og i det krøllede vaade haarlag. Den kaster med hovedet, tygger i bigslet og flytter med benene, bævrer af og til over lænder og ryg, rent opøst. Den har sprunget de ti norske mil i snedrev og storm over Midtskogen og Tønsetkjølen frem og tilbage paa tolv timer. 231

Far stod i svalen og tog imod doktoren; — den eiendommelige medisinlugt fulgte, da han gik foran ind. Men i døren vendte far, gik ud, tog hesten om hovedet og strøg den nedover den skumvaade hals. Den humred og søgte som vanlig efter sukkerbeten; men den var glemt i dag.

«Brugte du svepen, Ola?» spurte far.

«Je gjorde som presten sa,» svarte Ola, han stod og tog ud sælepinderne. «Det stod om livet, væ,» føied han sagte til, tog hesten ved bigslet og drog til stalds.

Han havde ret: det stod om livet. Og det var Vesleblakken som frelste gutten; det sa doktoren siden.

Tre dage efter at dette var hændt, kom Ola Jonsen drengen, op og bad om at faa tale med presten.

«Naa, Ola, hvad var det?» siger far og ser op fra protokollen, med fjærpenen mellem tænderne.

«Det staar nok itte regti tel med Veslblakkøm,» siger Ola raadløst og ser ned paa sine krogete fingre.

«Hvad feiler hesten?» Far er blit bleg og har reist sig.

«Je trur 'n har faat longebetegnels,» siger Ola vékt.

Far steg til som i vrede. «Da har du skamkjørt den, Ola.»

Ola snur og vender skindhuen mellem fingrene. Saa ser han op. «Det fekk bi anti veslguten din hell hesten din,» siger han skarpt. Far tier; — han mindes.

«Se til at faa et bud efter dyrlægen straks,» siger han saa.

«Han er her alt,» svarer Ola. «Hvad tror han?» — «Han ska gjøra sit, seier 'n; ellers saa vet 'n naa itte.» — Far tager hat og frak og gaar ud. Ola følger.

Vesleblakken stod paa stalden og skalv. Hovedet lut, ørene hængende, øiet dødt og lidende, kort aande og hoste alt imellem. Og mens lille Johannes laa i sin første, rolige søvn, bleg, men med jevne aandedrag efter den overstandne fare, droges Vesleblakken med alle sygdommens smerter, baaret for at berge guttens liv. Søndag morgen, saa snart jeg var kommen i klærne, fór jeg som vanlig ned i stalden.

Den sterke, varme hestelugt slog mig i møde i dag som altid; Storblakken knurped og skar det frodige høi mellem tænderne, som den pleide; Borka sølte med sin graa, myge snude i vasbøtten; men da jeg kom til Vesleblakkens spiltaug, saa jeg ikke det kjære gullvide hovedet mere. En usigelig angst kom over mig. Næsten fra mig selv kløv jeg op paa krybben for at faa se. Spiltauget var tomt. Men midt paa staldgulvet, der hvor vintersolen la en skraa, kold strime ind gjennem staldgluggen og lyste op i mørket, der laa Vesleblakken, strak og stiv.

Det risled som koldt vand over mig. «Vesleblakken!» hvisked jeg med snørt strube. «Vesleblakken!» Den humred ikke, den løfted ikke hovedet. Det var stilt

omkring, bare Storblakken som tygged lige sæl, og Borka som tungt satte en fod ned. I graat kom jeg ned fra krybben, ud af stalden og ind til mor, lige i fanget paa hende med hikst og graat.

«Hvad er det, gutten min?»

«Vesleblakken er død, mor! Den lever ikke længere, mor.» Og jeg storgraat. Men mor reiste sig braat, som hun havde faat et knivstik.

Snart var stalden fyldt af alle gaardens folk, som stod to og tre og saa og talte og forklarte, i denne syngende sørgmodige tone som er egen for landsens folk i sorg.

Milde og myge faldt alle ord, med lang stans imellem. Saa tog mor mod til sig. Hun gik bort til hesten og klappede den paa halsen. «Ja, Gud signe dig da, Vesleblakken, og tak for alt,» sa hun fast, men lavt. Saa gik de stilt, en efter en, som de var kommet.

Men den som intet sa og intet gjorde, var Ola Jonsen Stygpaajord, drengen. Bleg stod han op mod spiltauget og stirred ned for sig.

«Skal du ikke gaa ud, Ola?» spør mor i døren.

233

«Je synes itte je er god før aa gaa fraa,» kom det fort og brudt, og saa med ett tager graaten den sterke mand. Mor blir taus. Denne dybe sorg over et dyr greb hende mægtig, helst da hun vidste at dette dyr havde ofret livet for hendes barn. «Det maatte saa ske, Ola,» siger hun mildt og klapper ham paa akslen.

«Det maatte full det,» svarer han. Det var alt. Mor gik.

Jeg ved ikke hvordan det gik for sig, men slig blev det, at saa snart vi to Vesleblakkens bedste venner blev alene, saa kom jeg paa knæ paa det vaade staldgulvet med haanden bortpaa Vesleblakkens hoved. «Du kjære, kjære Vesleblakken,» hvisked jeg. Og Ola Jonsen Stygpaajord stod taus, der han før stod, og lod mig kjæle det døde dyr. — Men saa hugg kirkeklokkerne i, festlig, næsten vildt. Og for min barnesjæl blev det til at Vesleblakken var kommen til Gud og var blit stor, saa stor, med bjelder som klang ud over al himmelens hvælv; — og saa var det bare Øvre Rendalens kirkeklokker, som ringte ind en vemodig søndagsmorgen.

Elding: lyneld. — Lurk: kjepp, stav. — Tana: spenn, sprengja. — Tyna: øydeleggja («tilintetgjøre»). — Takom-til: stundomtil, av og til. — Snøgg: snar («skyndsom»). — Bulket: bulet, ujevn. — Sklie eller skrie (skride), dansk: glidebane, rendebane; at sklie (skrie) heder ogsaa skreie seg, renne seg. — Aabit: frokost.

Je vét itte: jeg ved ikke. — Tynsetkjøln, fjeldryggen mellem Tønset og Tyldalen. — Tær: tager. — Slind: tverbjelke. — Freste = friste: prøve. — Trøngs: trænges, behøves. Flage: rykk, anfald.

Opøst: ophidset. — Humre: knegge sagte med lukket mund. — Væ, afkortet for vet-æ: ved jeg; ligesom ma, maatta: maa vide. — Med Veslblakkøm: med Vesleblakken (en østerdalsk dativform). — Bi (bi — bei — bii): blive; betyder oftest: være.

Lut eller luten: lutende, nedbøiet. — Knurpe = knopre (dansk knubre): tygge hørilig. — Spiltaug: spiltaag; baaser i en hestestald.

BANDAK-KANALEN.

233

131. Ved Løveid.

Jeg staar paa dækket af det lille dampskib som skal gaa op over elven fra Skien. Det er tidlig om morgenen. Bag mig ensteds durer fossen inde i mørket, men foran er det blankt og stille. Dampbaaden stryger tæt op mod tømmerstokkene, som ligger indunder land med hvid sne paa. Længer oppe lyser det rødt ud over elven; det er de store petroleums-fakler som lyser op over veiarbejderne.

Men den lille dampbaad seiler videre i halvmørket. Jeg synes den seiler bent paa aasen. Jeg gaar forud, for at se om jeg kan skimte noget løb. Jo, der er en smal sort vandvei, som gaar bent ind i berget, ser det ud til. Skibet løber ind gennem en aaben port, men stanser straks igjen og blir liggende stille mellem fjeldvæggene; for nu er der en ny svær port der inde i fjeldet, og den er lukket. Lige op mod denne porten lægger skibet baugen, i det samme lukkes porten bagenfor, saa skuden blir liggende som i en kasse uden laag. Under baugen paa skibet begynder det at suse og bruse som en foss, og jeg ser noget hvidt strømme ud fra det nederste af porten foran; den kan ikke være helt lukket. Det hvide er vand, og dampskibet stikker næsen imod, akkurat som en laks som vil opover imod fossen. Men oppe paa fjeldvæggen gaar det en smal vei med rækverk udenom. Der staar en liden jente med bøger under armen og ser ned paa os. Jeg begynder at snakke med hende. Imens er det som det kribler under fødderne mine; det er som om dækket løfted sig; det er som om jenten oppe ved rækverket umerkelig kom nærmere og nærmere, og snart staar vi lige høit begge to, og jeg kan række hende haanden. Med det samme aabner den store porten sig indefter, skibet tager langsomt fart og gaar ind igjennem porten. I næste stund er jenten borte; porten har lukket sig efter mig. Men ret foran mig er der en ny port, som endnu er lukket. Og nu ligger skibet stille igjen som i et stort stenkammer med aabent tag: fjeld til høire, fjeld til venstre, port foran, port bag, men høit over os den blaa himmel, hvor stjernerne blegner for den gryende dag. Og neden-under, i den nederste del af den porten som er foran, fosser vandet ind, og skibet ligger

234

taalmodig og venter, med næsen imod, til ogsaa den døren aabner sig og det kommer ind i et nyt kammer. Her løftes skuden igjen og siger ud gennem vidaabne dører paa den brede elv. Det er sluserne ved Løveid vi har bag os.

God før aa gaa fraa: i stand til at gaa bort. — Full eller fell, fill = fulla: nok, vel, sagtens.

132. Hvad er en sluse?

234

I mange andre lande kan en seile langt op efter de brede elver. I Norge er det ikke slig; ret som det er, er der berg og stup, fossen farer vred udover og brummer: holdt! ikke længer. Men er det rigtig meget om at gjøre at komme opover elven ligevel, saa blir det bygget en stor stentrap ved siden af fossen; hvert trin er ofte høiere end fra gulvet til taget i et hus.

Kan da et skib gaa trapper? Nei, en maa lede elven ud over trappen. Men saa faar en jo bare flere smaa fosser istedenfor en stor? Det er sandt. Skibet kunde slet ikke klare sig opover og nedover disse vaade trapperne. Det er akkurat ligesaa 335
hjælpeløst som et lidet barn, som ikke kan gaa trapper. Skuden maa løftes op og ned; og det er vandet som løfter den. Det gaar slig til: Mellem trappetrinnene er det saa langt at skibet faar passe plads; og ved hvert trappetrin er det bygget en stor port. Da først er slusen færdig. Da er trappen blit til en rad af kammere, det ene høiere end det andre. Naar nu skibet skal op, lukkes bare porten bag det; saa blir det aabnet en luke i porten ret foran, vandet render ud af anden etage, om du vil, og ned i første, til det blir lige høit i begge kammere; da først kan porten lukkes op. Det kan ikke ske før, ellers vilde vandet fosse ud over skibet og fylde det.

133. Vrangfoss.

335

Slig kan en komme opover foss efter foss, bare en gaar udenom. For et aars tid siden kunde en ikke seile længer end til nordenden af Norsjø; nu gaar en op helt til Bandak. Telebønderne kan med én gang komme langt op i dalene, istedenfor at kløvjø sig frem eller slite vondt paa baad og tunge veier langs elv og sjø. Og folk fra fjerne lande vil søge til denne vandveien, fordi der knapt er magen i hele Europa.

Det strideste stykket paa hele veien, og det kosbareste med, er sluserne og dammen ved Vrangfoss.

Der er et gammelt stev som siger at ingen kan klare Vrangfossen. Men den mand som bygde Bandak-kanalen, klarte nu fossen ligevel, endda saa vrang den gjorde sig.

Den som kommer seilende opefter mod denne fossen, skjønner at her maa det have været et kjempetag at tage. Den er vældig at se, selv ved vintertid, naar de høie snelagte aaserne hvælver sig bag med gran og furu fra fod til top. Om sommeren staar det jevnlig regnbuer over fossen. Nu er vandet grønt af al den sne det er blandet med, og naar det sprøiter mod fjeldvæggen til høire, blir det til is med det samme. Den er en eneste isvæg, og stundom blir granerne paa toppen ogsaa klædt i is fra top til taa; men det er en brynje som er for tung at bære, og de knækker sammen under den.

Ved siden af Vrangfossen er det sprængt en slusevei gennem fjeldet med syv slusekammere. Men dette har endda ikke været det værste. Lige ved fossen er det bygget en stor granit-mur. Den er 32 meter høi, det vil sige saa høi som et hus paa ²³⁷otte etager, eller meget høiere end Vor Frelses kirketaarn i Kristiania, og nede i bunden er den 21 meter tyk.

Hvorfor har man nu givet saa mange hundred tusender af kroner for at bygge denne muren? Lad os tænke os lidt om, og lad os siden høre hvad slusemesteren, som netop er med paa dampskibet i dag, har at fortælle os.

Det er en leg som er noksaa vel kjendt paa landsbygden i Norge, og det er at bygge dammer ved smaabækkene. Gutterne paa gaarden har teljet sig en baad og skal til at seile med den. Men bækken er for grund eller for strid, de maa have roligere og dybere vand. Saa bygger de sig et gjærde ensteds i bækken; vandet ovenfor kan ikke komme skikkelig frem, det blir staaende, stiger og breder sig, og det blir passe dybt et godt stykke opover. Paa lignende maade havde det sig med elvene i Nedre Telemarken, før Bandak-kanalen blev bygget. De var for grunde; det var ikke raad til at komme frem. Saa bygged bygmesteren en kjæmpedam ved fossen, vandet fik ikke rende udover, saa meget som det vilde, og saa steg det i elven bag dammen — langt opover, saa det kunde gaa dampskib der. Saaledes kan en vride det vrangeste, saa det blir til stor nytte. «Men, kjære slusemester,» siger jeg, «hvad er det for en trævæg som staar ovenpaa slusemuren?» — «Det kalder vi en naaledam,» siger han; «hver af de stokkene som staar der ved siden af hverandre, kalder vi en naal.» — «Og hvad bruger De alle disse naalene til?» — «Dammen,» siger slusemesteren, «har vi ligesom to meninger med. Først skal den skaffe os passe dybt vand opover elven; men stundom er det saa, at der er mer vand end vi vil have. Da trækker vi naalene op, en eller flere, alt efter som det trænges; eller vi løfter paa tømmerstokkene som ligger nede i bunden. Vi har ligesom en mængde luker, skjønner De, som vi kan aabne eller lukke som vi vil,

og paa den maaden blir det passelig vandstand. At sige hvis det ikke kommer saa overhændig en flom som i høst; den flommed over alle naalene den, og da kan skibene ikke komme frem.»

«Men sig mig, slusemester, hvordan er det muligt at staa og mure midt i fossen? Der er folk som siger at det bor en nøkk i hver foss, og at han trives der nede ogsaa. Jeg tror det nu ikke; men jeg tror endda mindre at arbejdsfolk kan trives der.» — «Nei, vi maatte stanse hele vasdraget, mens vi holdt paa med dette,» sa slusemesteren. «Stanse vasdraget?» — «Ja, vi fyldte paa med sten og grus helt op i Bandak.» — «Men hvordan gik det med brukene nede i Ulefoss da?» — «De maatte ogsaa stanse.» — «Det var vel en dyr historie?» — «Ja vist var det dyrt, men saa kilte vi paa ogsaa. Der var 900 mand som arbeided, da det var paa det haardeste, dag og nat hele vinteren igjennem; — om natten havde vi elektrisk lys.» 238

«Det kosted vel menneskeliv ogsaa kanske?» — «Nei, gudskelov, endda det var paa hekten en gang. Det var ikke raad til at lukke rent for alt vandet, ser De, det blev jo altid en god skvætt igjen, og for at blive kvit den, saa bygde vi en tunnel her ved Vrangfoss. Saa er det en dag at det kommer en arbeidskar kjørende med sten, og bedst som det er, triller han af lasset og falder ud paa snebakken, som bærer ned mod tunnelen. Han krabber og krabber for at holde sig fast, men kan ikke. Lige ind i det svarte gabet bar det med ham. Vi blev rent ilde ved, kan De vide, og fór afsted til den aabne enden for at tage imod, skjønt vi ikke trodde det kunde være stort liv i ham, naar han kom frem. Vi vented og vented, men han kom ikke. Saa gik vi da opigjen, did hvor han faldt i. Vi kikket ned, og sandelig ser vi karen vasse i elven helt op under armene. Saa snart han merked at han kunde naa bund, havde han stanset farten, ser De, og begyndte at stabbe opefter mod strømmen. Og da han kom ud i lyset igjen, saa sa han bare: «Jeg faar nok skifte, jeg.» Og det var det jo ikke noget at sige paa — —».

Der staar en gammel kall paa fremdækket og hører paa alt dette. Han blir løftet fra slusekammer til slusekammer, han med, men siger ikke noget. Kanske synes han det er rart ligevel, for han lægger hovedet paa skakke af og til, som han grunder, og rister paa det graa skjegget. «Skal det være en sigar?» siger jeg. Han svarer ikke noget, saa jeg er nødt til at stikke den bent bort i munden paa ham. En liden stund staar han med sigaren mellem tænderne; men saa bider han til, og et halvt minut efter har han ædt den. For det er en gjetebuk. «Det gaar nok sjelden paa dette, Mads,» siger jeg og klør ham i nakken; «du er nok ikke vant til at faa sigar og blive løftet opefter fjeldvæggen hver dag, du?» — «Det er ikke noget at sige paa bukken,» mener slusemesteren; «han betaler da sin fragt, han. Men jeg kan fortælle noget som er endda snodigere. Nede ved Skien er det ogsaa 239

sluser, ved De, og der er det to gutter som eier hver sin and. Disse ænderne var kommet for langt ned i vasdraget en dag, og gutterne skulde have dem op igjen. Og alt det gutter kan finde paa, det er det nu ikke maade med. Jamen snakked de saa længe og saa godt for slusefolkene, til de lukked portene op, og de to smaa ænderne blev sluset frem ligesom dampskibe.» Jeg maatte le af gutternes paafund. «Men saa tør vi vel sige, slusemester, at alle disse portene her opefter Telemarken er til mer nytte end som saa. Vi faar haabe, at alt som tiden skrider, skal de aabne sig for slegt efter slegt af telebønder, og lette veien for dem og skaffe dem lys. Vi faar haabe at tusender af folk fra andre bygder, byer og lande, skal finde vei igjennem dem til vort deilige land.»

Granit er en haard kornet bergart, kaldes ofte graasten. — Etage: «hushøgd»; stuehøid. — Slusemester: opsynsmand over sluserne.
Tunnel: tøndegang, underjordisk gang.

134. Fedrelandssalme.

239

Af E. Blix

Gud signe vaart dyre fedreland
og lat det som hagen bløma!
Lat lysa din fred fraa fjell til strand
og vinter for vaarsol røma!
Lat folket som brøer saman bu,
som kristne det kan seg søma!

Vaart heimland i myrker lenge laag,
og vankunna ljøset gøynde;
men Gud, du i naade til oss saag,
din kjærleik oss ikkje gløynde:
Du sende ditt ord til Norigs fjell,
og ljøs yver landet strøynde.

Og Norig det ligg vel langt i nord,
og vinteren varer lenge;
men ljøset og livet i ditt ord,
det ingen kann setja stengje.
Um fjellet er høgt og dalen trong,
ditt ord heve daa sitt gjenge.

240

So blømde vaart land i ljøs og fred,
 det grodde so grønt i lider.
 Men atter seig natt paa landet ned
 med trældom og tunge tider.
 Og folket det sukka etter ljøs,
 og du lyste upp um-sider.

Og morgonen rann, og myrkret kvarv,
 som lenge vaar lukka skygde.
 Du atter oss gav vaar fridoms arv
 og honom i trengsla trygde.
 Du verna vaart folk og gav oss fred,
 og landet med lov me bygde.

Vil Gud ikkje vera bygningsmann,
 me faafengt paa huset byggjer.
 Vil Gud ikkje verja by og land,
 kann vaktmann oss ikkje tryggje.
 So vakte oss Gud, so me kann bu
 i heimen med fred og hyggje!

No er det i Norig atter dag
 med vaarsol og song i skogen.
 Um sædet enn gror paa ymist lag,
 det brydder daa etter plogen.
 So signe daa Gud det gode saad,
 til groren ein gong er mogen!

Vankunna eller faakunna: «vankundighed».

Gjenge: gang, framgang. — Kverva: minka burt («forsvinde»). — Tryggja: gjera trygg («betrygge»). — Sædet: «sæden». — Ymis: ulik («forskjellig»). — Brydda: spira. — Saad: sædefrø. — Gror eller gro: spiring, vekst. — Mógen: «moden».